

**Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаніка
Навчально-науковий юридичний інститут**

ГЕЙНЦ РУСЛАНА МИКОЛАЇВНА

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

**методичні вказівки для підготовки до семінарських занять
здобувачів 2-го курсу денної форми навчання
спеціальності «Право»
(третій семестр)**

Івано-Франківськ-2024

УДК 341.1

Г 29

Затверджено на засіданні кафедри цивільного права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 1 від 28 серпня 2024 р.)

Схвалено Науково-методичною радою Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 1 від 27 вересня 2024 р.)

Рекомендовано до друку Вченою радою Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 2 від 27 вересня 2024 р.)

Рецензенти:

Банасевич Ірина Іванівна

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільного права
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

Логвінова Марія Володимирівна

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри судочинства
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

Г 29 Гейнц Р. М. Цивільне право України: методичні вказівки для підготовки до семінарських занять здобувачів 2-го курсу денної форми навчання спеціальності «Право» (третій семестр). Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2024. 88 с.

Методичні вказівки розроблені відповідно до ОПП «Право» першого (бакалаврського) рівня спеціальності 081 «Право» Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та тематики навчальної дисципліни «Цивільне право України», яку здобувачі другого курсу опрацьовують у третьому семестрі.

В посібнику викладені короткі методичні рекомендації для підготовки здобувачів до семінарських занять, переліки питань, які виносяться до обговорення на занятті, практичні завдання та задачі для закріплення теоретичного матеріалу. До кожної теми наводиться перелік основної та додаткової рекомендованої літератури, що включає нормативно-правові акти, судову практику, навчальні посібники та наукові праці.

Методичні вказівки призначені для здобувачів, науково-педагогічних працівників.

© Гейнц Р. М., 2024

© Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника», 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ	5
ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ (МОДУЛЬ 1)	7
СРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ (МОДУЛЬ 1)	12
ТЕМАТИКА ТА ЗМІСТ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ	13
Семінарське заняття № 1. Поняття та система цивільного права України	13
Семінарське заняття № 2. Джерела цивільного права України	16
Семінарське заняття № 3. Цивільні правовідносини	20
Семінарське заняття № 4. Здійснення та захист цивільних прав. Виконання цивільних обов'язків.....	24
Семінарське заняття № 5-6. Судові способи захисту цивільних прав та інтересів. Цивільно-правова відповідальність	30
Семінарське заняття № 7-8-9. Фізична особа як суб'єкт цивільних правовідносин.....	37
Семінарське заняття № 10. Юридична особа: поняття, ознаки та порядок створення	45
Семінарське заняття № 11. Припинення діяльності юридичної особи. Загальна характеристика господарських товариств.....	50
Семінарське заняття № 12. Правовий статус кооперативів та непідприємницьких юридичних осіб. Участь держави і територіальних громад у цивільних правовідносинах.....	55
Семінарське заняття № 13-14. Об'єкти цивільних правовідносин.....	59
Семінарське заняття № 15. Правочини: поняття, види, умови дійсності.....	64
Семінарське заняття № 16. Недійсність правочинів.....	68
Семінарське заняття № 17. Представництво. Довіреність.....	73
Семінарське заняття № 18. Строки в цивільному праві	77
ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ	82
ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ЗАДАЧ	85
ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ	88

ПЕРЕДМОВА

*Вчитель лише відкриває двері –
далі Ви йдете самі.*

Навчальна дисципліна «Цивільне право України» відповідно до ОПП «Право» першого (бакалаврського) рівня спеціальності 081 «Право» вивчається здобувачами вищої освіти на другому і третього курсах, входить до циклу дисциплін професійної підготовки, є обов'язковою.

Метою викладання навчальної дисципліни «Цивільне право України» є формування у здобувачів системи знань з правового регулювання цивільних відносин в Україні, основних інститутів цивільного права, системи цивільного законодавства, понятійного апарату цивільного права, його функцій та принципів, набуття практичних навичок роботи з нормативними документами та розв'язання цивільно-правових проблем за чинним законодавством України.

Вивчення навчальної дисципліни «Цивільне право України» розпочинається із з'ясування сутності цивільного права як права приватного, визначення предмета та методу, принципів та функцій цивільного права, його системи і передбачає засвоєння здобувачем у цьому семестрі змісту цивільно-правових норм, цивільно-правових інститутів, основних термінів та категорій загальної частини цивільного права (інститут представництва, поняття цивільної відповідальності тощо), що базується на Книзі першій «Загальні положення» Цивільного кодексу України. Норми та інститути Загальної частини поширюються на всі суспільні відносини, що регулюються цивільним законодавством. За своїм змістом Загальна частина, насамперед, є загальною теорією цивільного права, оскільки всі норми та інститути цієї частини є базовими.

В результаті вивчення дисципліни здобувачі повинні:

вивчити:

- основні категорії цивільного права;
- коло суспільних відносин, що регулюються цивільним правом;
- систему цивільного законодавства;
- інститути цивільного права;
- порядок здійснення суб'єктивних цивільних прав;
- порядок виконання суб'єктивних цивільних обов'язків;
- способи захисту цивільних прав;
- особливості цивільно-правової відповідальності;
- поняття та види особистих немайнових прав фізичної особи;
- види недійсних правочинів;
- види строків позовної давності.

набути навички:

- правильно тлумачити та застосовувати норми цивільного права;
- грамотно проводити юридичний аналіз обставин, що склалися у конкретних відносинах;
- аналізувати норми законодавства, що регулюють цивільні правовідносини;
- використовувати здобутки науки цивільного права для вирішення казусів;
- обґрунтовано і мотивовано приймати рішення по завданнях та належно їх оформлювати.

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Вивчення тематики дисципліни «Цивільне право України» здобувачами спеціальності 081 Право забезпечується такими складовим:

1). теоретичні знання, які слугують основою для розуміння майбутніми фахівцями юридичної природи та специфіки правового регулювання приватноправових відносин, їх особливостей, видів, принципів та механізму регулювання;

2). практичні навички, які полягають у вмінні розв'язувати практичні завдання, давати кваліфікацію видам цивільних правовідносин, розкривати та аналізувати їх елементи, передбачати можливі варіативні ситуації та моделювати їх наслідки.

Невід'ємною складовою сучасної системи викладання, що забезпечує зворотній зв'язок між викладачем та здобувачем, є семінарські заняття. В процесі цих занять перевіряється ступінь засвоєння здобувачем теоретичного матеріалу, логічність мислення, здатність самостійно опрацьовувати великі обсяги навчального матеріалу, проводити аналіз практичних ситуацій. Зазвичай семінарські заняття передбачають активність тих хто навчається, але за наперед визначеними завданнями. Тут можлива демонстрація рівня засвоєння лекційного матеріалу та тих знань, котрі були набуті здобувачами під час самостійного опрацювання навчально-наукової та періодичної літератури, актів цивільного законодавства, судової практики та інших джерел.

Структурно семінарське заняття залежить від теми та її практичного спрямування і охоплює перевірку опрацювання здобувачами теоретичного матеріалу, виконання практичних завдань, вміння відтворити базові поняття та розуміння їх сутності, вміння висловлювати заперечення та знаходити правильні рішення. Центральним елементом семінарських занять є розв'язання цивільних справ за наперед визначеними фабулами.

Оцінці підлягає рівень і глибина засвоєння навчального матеріалу; наявність навичок самостійного пошуку та використання нормативних актів, що регулюють цивільно-правові відносини; розуміння змісту актів цивільного законодавства та вміння застосовувати набуті теоретичні знання для розв'язання конкретних життєвих ситуацій.

В групі семінарські заняття проводяться за експрес методами та презумпції того, що правильна відповідь одного із членів групи адекватно сприймається та оцінюється іншими. Пасивна участь не підлягає оцінці.

Пропущені семінарські заняття здобувачі зобов'язані відпрацювати викладачу, який веде семінарські заняття. Відпрацювання можливе у разі наявності письмового виконання заданих завдань у робочому зошиті.

Для правильного і повного виконання завдань здобувачі повинні:

- добре ознайомитися з методичними вказівками до кожної теми;
- вивчити положення рекомендованих та інших нормативних актів та літератури;
- опанувати тему за питаннями для самоконтролю;

– ознайомитися із практикою вирішення рішень за окремими категоріями цивільних справ, що розміщена в Єдиному державному реєстрі судових рішень (<https://reyestr.court.gov.ua>).

Наступним етапом підготовки до заняття є розв'язування задач, що включає:

- детальний аналіз умов завдання;
- з'ясування юридичного значення кожного наведеного у завданні факту;
- правовий аналіз взаємовідносин сторін, позиції суду, прокурора або адвоката (за їх наявності чи обов'язковості участі);
- обґрунтування відповідей на поставлені запитання;
- моделювання контраргументів.

Вирішення задачі (завдання) здобувачі повинні записати у спеціально відведеному для цього робочому зошиті письмово. Деякі із завдань передбачають наявність двох і більше рішень шляхом самостійного внесення змін і доповнень у фактичні обставини справи.

Письмовий варіант вирішення практичного завдання повинен відповідати вимогам зрозумілості, повноти, ясності, чіткості та процесуальної формалізації. Слід уникати зайвої деталізації, яка не має правового значення у справі, що розглядається, і не заснована на фактах, які викладені у фабулі завдання.

Здобувачі можуть за своєю ініціативою з метою більш повного аналізу умов завдання та для захисту прав і охоронюваних законом інтересів фізичних та/або юридичних осіб, про яких йдеться в фабулі завдання, вийти за межі умов завдання та поставлених до завдання запитань.

Не зараховуються варіанти вирішення завдань, якщо 1) у розв'язку зазначені статті, але відсутній аналіз та відповідні висновки; 2) у розв'язку відсутні посилання на норми позитивного права; 3) має місце текстуальне співпадіння вирішеного завдання у двох та більше здобувачів.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

МОДУЛЬ 1

Змістовий модуль 1. Загальні положення цивільного права

Тема 1. Цивільне право як галузь права

Цивільне право як приватне право. Зміст і особливості приватноправового регулювання. Приватне право в Україні.

Поняття та ознаки цивільного права як галузі права. Співвідношення цивільного права з суміжними галузями права.

Предмет цивільного права. Поняття та види майнових відносин, які регулюються цивільним правом. Поняття та види немайнових відносин, які регулюються цивільним правом.

Метод цивільно-правового регулювання.

Функції цивільного права. Структура (система) цивільного права.

Система принципів цивільного права. Зміст принципів справедливості, добросовісності й розумності в цивільному праві. Принцип свободи в цивільному праві України. Принцип неприпустимості зловживання правом. Принцип моральності в цивільному праві.

Тема 2. Цивільне право як наука та навчальна дисципліна

Поняття цивілістики, її місце в правознавстві. Предмет і завдання науки цивільного права. Методологія науки цивільного права.

Розвиток науки цивільного права. Сучасна українська наука цивільного права. Наука цивільного права та інші юридичні науки. Взаємодія науки цивільного права з іншими науками.

Поняття та система цивільного права як навчальної дисципліни. Мета та завдання навчальної дисципліни цивільного права.

Тема 3. Джерела цивільного права

Поняття та види джерел цивільного права.

Поняття та структура цивільного законодавства. Роль і місце Конституції в структурі цивільного законодавства. Цивільний кодекс як основне джерело цивільного права. Структурна побудова Цивільного кодексу України та його норм. Співвідношення імперативних і диспозитивних норм у цивільно-правовому регулюванні. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Інші кодекси та закони України як джерела цивільного права. Міжнародні договори, колізійні норми та звичаї як джерела цивільного права.

Співвідношення звичаїв ділового обороту, звичаїв і заведеного порядку взаємин учасників майнового обороту. Локальні нормативні акти, що містять норми цивільного права, і умови їхньої дієвості.

Дія цивільного законодавства в часі. Офіційне опублікування і вступ нормативного акта в силу. Зворотна сила цивільного закону. Дія цивільного законодавства в просторі та за колом осіб.

Прогалини цивільного права (законодавства) та способи їхнього подолання. Аналогія закону й аналогія права в цивільно-правових відносинах.

Роль судової практики в удосконаленні, тлумаченні та застосуванні цивільного законодавства. Тлумачення норм цивільного законодавства.

Тема 4. Цивільне (приватне) право зарубіжних країн

Загальна характеристика приватного права зарубіжних країн.

Основні цивільно-правові системи сучасності. Романо-германська (континентальна) система. Англосаксонська система. Загальна характеристика інших цивільно-правових систем.

Джерела цивільного і торгового права зарубіжних країн.

Змістовий модуль 2. Цивільні правовідносини. Здійснення та захист цивільних прав.

Тема 5. Поняття, види та зміст цивільних правовідносин

Поняття та особливості цивільних правовідносин.

Елементи цивільних правовідносин. Суб'єкти цивільних правовідносин: поняття та види. Об'єкти цивільних правовідносин: поняття та види. Зміст цивільного правовідношення. Поняття, зміст і види суб'єктивних цивільних прав. Поняття, зміст і види суб'єктивних цивільних обов'язків. Структура цивільного правовідношення.

Види цивільних правовідносин. Особисті немайнові та майнові цивільні правовідносини. Речові, зобов'язальні, корпоративні і виключні правовідносини.

Підстави виникнення, зміни та припинення цивільних правовідносин. Поняття юридичного факту. Юридична сукупність. Класифікація юридичних фактів.

Тема 6. Здійснення цивільних прав та виконання цивільних обов'язків

Поняття цивільного права, охоронюваного законом цивільного інтересу та цивільного обов'язку.

Поняття здійснення суб'єктивного цивільного права. Принципи, гарантії та способи здійснення суб'єктивних цивільних прав. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав. Поняття та форми зловживання правом.

Суб'єктивні та об'єктивні умови здійснення суб'єктивного цивільного обов'язку. Порядок виконання суб'єктивного цивільного обов'язку.

Взаємозв'язок здійснення цивільних прав та виконання цивільних обов'язків.

Тема 7. Захист цивільних прав та інтересів

Поняття та зміст суб'єктивного права на захист. Підстави виникнення права на захист. Юрисдикційна та неюрисдикційна форми захисту.

Система державних органів, які здійснюють захист цивільних прав та інтересів. Захист цивільних прав та інтересів в адміністративному порядку. Захист цивільних прав та інтересів нотаріусом.

Неюрисдикційна форма захисту. Самозахист цивільних прав. Необхідна оборона та дії в умовах крайньої необхідності як способи самозахисту цивільних прав. Заходи оперативного впливу на порушника цивільних прав, їхні основні особливості і види.

Захист цивільних прав судом. Способи захисту цивільних прав та охоронюваних законом інтересів судом.

Тема 8. Цивільно-правова відповідальність

Поняття, особливості та функції цивільно-правової відповідальності.

Форми цивільно-правової відповідальності. Поняття збитків та їх складові. Відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди. Неустойка та її види, співвідношення неустойки і збитків. Відшкодування моральної шкоди.

Види цивільно-правової відповідальності: договірна та недоговірна відповідальність; часткова, солідарна та субсидіарна відповідальність; відповідальність в порядку регресу.

Розмір цивільно-правової відповідальності. Принцип повноти цивільно-правової відповідальності. Повна, обмежена та підвищена відповідальність. Зміна розміру цивільно-правової відповідальності. Межі цивільно-правової відповідальності.

Підстави й умови цивільно-правової відповідальності. Поняття і склад цивільного правопорушення. Протиправна поведінка як умова цивільно-правової відповідальності. Причинний зв'язок між протиправною поведінкою і шкідливим результатом, що настав. Вина правопорушника як умова цивільно-правової відповідальності. Поняття і форми вини в цивільному праві, їхнє значення. Відповідальність, що не залежить від вини правопорушника. Поняття випадку і непереборної сили, їх цивільно-правове значення. Цивільно-правова відповідальність за дії третіх осіб.

Підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності.

Змістовий модуль 3. Суб'єкти та об'єкти цивільних правовідносин

Тема 9. Фізичні особи як суб'єкти цивільних правовідносин

Поняття фізичної особи. Індивідуалізація фізичної особи. Ім'я, місце проживання, вік та інші ознаки, що індивідуалізують правовий статус фізичної особи, їх цивільно-правове значення.

Поняття цивільної правосуб'єктності та її складові. Цивільна правоздатність фізичної особи. Зміст (обсяг) правоздатності фізичної особи. Правоздатність та суб'єктивні цивільні права.

Поняття цивільної дієздатності фізичної особи та її види. Зміст окремих різновидів цивільної дієздатності.

Підстави та порядок обмеження цивільної дієздатності фізичної особи. Підстави та правові наслідки визнання фізичної особи недієздатною.

Підстави, порядок та правові наслідки визнання фізичної особи безвісно відсутньою. Підстави, порядок та правові наслідки оголошення фізичної особи померлою.

Поняття, види і цивільно-правове значення актів цивільного стану.

Фізична особа-підприємець. Особливості цивільної правосуб'єктності підприємців. Банкрутство фізичної особи-підприємця.

Встановлення та припинення опіки. Права та обов'язки опікуна. Встановлення та припинення піклування. Права та обов'язки піклувальника.

Тема 10. Юридичні особи як суб'єкти цивільних правовідносин

Сутність юридичної особи. Розвиток вчення про юридичних осіб у науці цивільного права. Теорії походження юридичної особи.

Поняття та основні ознаки юридичної особи.

Види юридичних осіб, їх класифікація та її цивільно-правове значення. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права. Комерційні і некомерційні організації. Інші види юридичних осіб.

Порядок створення та державна реєстрація юридичних осіб. Установчі документи.

Цивільна правоздатність та цивільна дієздатність юридичної особи. Управління юридичною особою. Органи юридичної особи та їх компетенція. Відокремлені підрозділи (філії та представництва) юридичної особи.

Припинення діяльності юридичної особи. Порядок ліквідації юридичної особи. Поняття та форми реорганізації юридичних осіб. Неплатоспроможність (банкрутство) юридичних осіб.

Загальна характеристика господарських товариств: поняття, види, права та обов'язки учасників.

Поняття та порядок створення товариства з обмеженою відповідальністю, його статут. Управління товариством з обмеженою відповідальністю, припинення участі у ньому. Поняття та правовий статус товариства з додатковою відповідальністю.

Законодавство про акціонерні товариства, їх правові ознаки та порядок створення. Майно акціонерного товариства. Управління акціонерним товариством.

Поняття повного товариства та правовий статус його учасників. Поняття та створення командитного товариства. Правовий статус учасників командитного товариства.

Поняття, юридичні ознаки та порядок створення виробничого кооперативу. Членство у виробничому кооперативі. Майно виробничого кооперативу. Управління виробничим кооперативом.

Непідприємницькі товариства як учасники цивільних правовідносин. Правовий статус об'єднання співвласників багатоквартирного будинку.

Тема 11. Участь держави, АРК, територіальних громад у цивільних правовідносинах

Загальні положення участі держави, АРК та територіальних громад в цивільних правовідносинах.

Цивільна правоздатність держави, АРК та територіальних громад у цивільних правовідносинах.

Реалізація цивільної дієздатності держави, АРК та територіальних громад у цивільних правовідносинах. Органи державної влади, територіальних громад як органи публічно-правових утворень.

Відповідальність за зобов'язаннями держави, АРК, територіальних громад.

Тема 12. Об'єкти цивільних правовідносин

Поняття об'єктів цивільних прав (правовідносин). Матеріальні і нематеріальні блага як об'єкти цивільних правовідносин. Оборотоzдатність об'єктів цивільних прав.

Речі як об'єкти цивільних прав (правовідносин). Поняття речі та цифрової речі. Тварини як об'єкти цивільних прав. Класифікація речей. Рухомі і нерухомі речі. Інші види речей. Продукція, плоди, доходи як об'єкти цивільних прав. Майно та майнові права. Підприємство як єдиний майновий комплекс.

Гроші та валютні цінності як об'єкти цивільних правовідносин.

Цінні папери як об'єкти цивільних правовідносин. Поняття цінного паперу. Пайові, боргові, деривативні, товаророзпорядчі та інші групи цінних паперів. Види цінних паперів. Права на цінний папір та права за цінним папером. Виконання за цінним папером.

Роботи і послуги як об'єкти цивільних прав (правовідносин).

Результати інтелектуальної, творчої діяльності як об'єкти цивільних правовідносин. Інформація як об'єкт цивільних прав.

Особисті немайнові блага як об'єкти цивільних прав.

Змістовий модуль 4. Правочини та строки в цивільному праві

Тема 13. Загальні положення про правочини

Поняття та ознаки правочину. Воля і волевиявлення в правочині. Види правочинів.

Способи волевиявлення. Форма правочину.

Умови дійсності правочинів.

Державна реєстрація правочинів та її цивільно-правове значення. Тлумачення змісту правочину. Відмова від правочину.

Тема 14. Недійсні правочини

Поняття та підстави недійсності правочину. Нікчемні та оспорювані (заперечні) правочини.

Правові наслідки недійсності правочину. Недійсність частини правочину.

Види нікчемних правочинів.

Види та характеристика оспорюваних правочинів. Правочини з недоліками у формуванні волі. Правочини з дефектами у суб'єктному складі. Правочини з дефектами форми. Правочини з дефектами змісту та порядку укладення.

Тема 15. Представництво. Довіреність

Поняття та правова природа представництва. Склад правовідносин представництва. Значення представництва.

Відмінність представництва від суміжних конструкцій (комісії, довірчого управління, посередництва, діяльності «рукоприкладника» тощо).

Підстави виникнення та види представництва. Особливості комерційного представництва.

Представництво за довіреністю. Поняття та види довіреності. Форма довіреності. Припинення представництва за довіреністю. Скасування довіреності.

Представництво без повноважень або з їх перевищенням. Передоручення.

Тема 16. Строки в цивільному праві. Позовна давність

Поняття та юридична природа строків та термінів. Значення строків. Обчислення строків у цивільному праві. Початок і закінчення спливу строків.

Види строків та термінів та їх правове значення. Строки виникнення та здійснення цивільних прав. Строки виконання цивільно-правових обов'язків. Строки захисту цивільних прав.

Поняття, значення та види позовної давності. Початок перебігу та закінчення позовної давності. Зупинення, переривання та поновлення позовної давності. Наслідки спливу позовної давності.

Вимоги, на які позовна давність не поширюється.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ (МОДУЛЬ1)

Таблиця 1. Розподіл обсягу годин за темами дисципліни на третій семестр

№ з/п	Найменування розділів і тем	Усього	Кількість годин		
			лек.	сем.	с/р
Змістовий модуль 1. Загальні положення цивільного права					
1.	Цивільне право України як галузь права	12	2	2	8
2.	Цивільне право як наука та навчальна дисципліна	8	–	–	8
3.	Джерела цивільного права	10	2	2	6
4.	Цивільне (приватне) право зарубіжних країн	8	–	–	8
Разом за змістовим модулем 1		38	4	4	30
Змістовий модуль 2. Цивільні правовідносини. Здійснення та захист цивільних прав					
5.	Поняття, види та зміст цивільних правовідносин	10	2	2	6
6.	Здійснення цивільних прав і виконання цивільних обов'язків	8	–	1	7
7.	Захист цивільних прав та інтересів	12	2	2	8
8.	Цивільно-правова відповідальність	10	2	3	5
Разом за змістовим модулем 2		40	6	8	26
Змістовий модуль 3. Суб'єкти та об'єкти цивільних правовідносин					
9.	Фізичні особи як суб'єкти цивільних правовідносин	18	4	6	8
10.	Юридичні особи як суб'єкти цивільних правовідносин	24	3	5	16
11.	Участь держави, АРК, територіальних громад у цивільних правовідносинах	6	1	1	4
12.	Об'єкти цивільних правовідносин	14	–	4	10
Разом за змістовим модулем 3		62	8	16	38
Змістовий модуль 4. Правочини та строки в цивільному праві					
13.	Загальні положення про правочини	10	1	2	7
14.	Недійсні правочини	12	1	2	9
15.	Представництво. Довіреність	8	2	2	4
16.	Строки в цивільному праві. Позовна давність	10	2	2	6
Разом за змістовим модулем 4		40	6	8	26
Усього годин за 1-й семестр:		180	24	36	120

ТЕМАТИКА ТА ЗМІСТ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінарське заняття №1 (2 год.)

ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

 Методичні рекомендації: Під час вивчення теми слід звернути увагу на співвідношення понять «приватне право» та «цивільне право», становлення та розвиток науки цивільного права, предмет цивільного права як галузі права та навчальної дисципліни. Особливу увагу слід зосередити на вивченні кола відносин, що регулюються цивільним правом, їх ознаки, основні засади цивільного права, які визначені у ст. 3 ЦК України, особливості системи цивільного права. Відповідно до ч.1 ст. 1 ЦК України цивільне право регулює особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленню та майновій самостійності їх учасників. Під час вивчення питання **«Предмет і метод цивільного права як галузі права»** зверніть увагу на те, що в доктрині права існує дискусія щодо наявності однакових ознак у майнових та особистих немайнових відносинах, оскільки об'єктом особистих немайнових відносин є нематеріальне благо, яке позбавлене вартісної оцінки. У цьому зв'язку О.В. Дзера вважає, що особисті немайнові права на нематеріальні блага прирівнюються законодавцем до майнових прав за способами їх правового захисту. Метод цивільного права – це комплекс засобів і прийомів, за допомогою яких здійснюється юридичний вплив (регулювання та охорона) на поведінку учасників цивільних правовідносин. Зміст методу цивільного права визначається предметом правового регулювання. Основним методом цивільного права є метод координації, тобто узгодження між юридично рівними суб'єктами. Окрему увагу слід приділити співвідношенню цивільного права з суміжними галузями, зокрема, господарським, сімейним, трудовим, земельним.

Опрацьовуючи питання **«Функції цивільного права»** зверніть увагу на те, що в доктрині відсутня єдність в питанні визначення функцій цивільного права. Так, Р. А. Майданик виділяє такі основні функції цивільного права: 1) регулятивну; 2) охоронну; 3) попереджувально-виховну; 4) попереджувально-стимулюючу. Інколи в доктрині виділяють ще одну функцію – 5) відновну¹. В навчальній літературі можна зустріти поділ функцій цивільного права на галузеві, підгалузеві і традиційні. До галузевих належать функції регулятивна, символічна, охоронна і компенсаційна. До традиційних – превентивна, виховна, інформаційна, гарантійна, прогностична². О. В. Дзера до функцій цивільного права відносить регулятивну, охоронну та превентивну. На думку науковця компенсаційна функція є складовою частиною загальної охоронної функції³.

Під час вивчення питання **«Загальна характеристика принципів цивільного права»** зверніть увагу на те, що цивільне право базується як на загально-правових принципах, що закріплені в Конституції України та поширюються на всі галузі права, так і на галузевих принципах, які можуть бути загальними (притаманні змісту цивільного права загалом) і особливими (притаманні окремим підгалузям чи інститутам цивільного права). У ст. 3 ЦК України відображені загальні принципи цивільного права, які ототожнюються із загальними засадами цивільного законодавства.

¹ Майданик Р.А. Цивільне право: Загальна частина. /Т. 1. Вступ в цивільне право. К.: Алерта, 2012. 472 с.

² Цивільне право України: підручник./За ред. Бошицького Ю.Л. та Шишки Р.Б. (кер. авт. кол.). Загальна частина. К.: Видавництво Ліра-К, 2014. С. 14-15

³ Цивільне право України. Загальна частина: підручник./за ред. О.В.Дзери, Н.С.Кузнецової, Р.А. Майданика. 3-тє вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2010. С. 27, 29

Під час опрацювання питання «*Система цивільного права*» необхідно пригадати загальні положення про систему галузі права, елементами якої є цивільно-правові норми, інститути, підгалузі, розміщені у певній послідовності. Систему цивільного права поділяють на загальну та особливу частини. Відтак цивільно-правові норми та інститути поділяють на загальні та спеціальні. Загальну частину цивільного права становлять норми, які розміщені у книзі першій ЦК України (норми про предмет, суб'єкти, об'єкти цивільного права, правочини, представництво, позовну давність). Особлива частина складається із підгалузей, яких є п'ять: 1) речове право; 2) особисті немайнові права; 3) зобов'язальне право; 4) право інтелектуальної власності (виключні права); 5) спадкове право і яким присвячені окремі книги ЦК України.

Під час вивчення питання «*Цивільне право як наука та навчальна дисципліна*» зверніть увагу, що в найзагальнішому вигляді наука цивільного права (цивілістика) – це вчення про цивільне право. Предметом цивілістики є сукупність цивільно-правових явищ. Цивілістика ґрунтується на відповідній їй предмету методології. У цивілістиці застосовують загальнонаукові (діалектичний, формально-логічний, історичний, системно-структурний, функціональний) та спеціально-юридичні (герменевтичний, догматичний, компаративістський) методи дослідження. Зверніть увагу, якщо цивільне право як галузь права регулює цивільні відносини, а цивільне право як наука вивчає цивільно-правові явища, то цивільне право як навчальна дисципліна навчає цивільному праву і як галузі права, і як науці.

⇒ **Питання для обговорення:**

1. Предмет і метод цивільного права як галузі права.
2. Функції цивільного права.
3. Загальна характеристика принципів цивільного права.
4. Система цивільного права.
5. Цивільне право як наука та навчальна дисципліна.

☑ **Основні поняття:** *цивільне право як галузь права, приватне право, особисті немайнові відносини, майнові відносини, принцип цивільного права, метод цивільного права, функції цивільного права, система цивільного права.*

◆ **Питання для самоконтролю**

1. Які відносини складають предмет цивільного права?
2. Що означає юридична рівність як ознака цивільних відносин?
3. Що означає вільне волевиявлення як ознака цивільних відносин?
4. Що означає майнова самостійність як ознака цивільних відносин?
5. Дайте визначення корпоративних правовідносин.
6. Дайте визначення цивільного права як галузі права.
7. Яке місце цивільного права в системі галузей права?
8. Які особливості цивільно-правового методу регулювання суспільних відносин?
9. У чому полягає диспозитивність методу цивільного права?
10. Які функції цивільного права?
11. У чому полягає зміст принципів добросовісності, розумності та справедливості?
12. Які інститути складають Загальну частину цивільного права?
13. Назвіть підгалузі цивільного права.
14. Які цивілістичні школи України Вам відомі?
15. Що є предметом цивільного права як навчальної дисципліни?

✍ **Практичні завдання:**

Завдання 1. Проаналізуйте співвідношення понять «приватне право» і «цивільне право». Порівняйте визначення цивільних відносин у ст. 1 Цивільного кодексу

України та приватно - правових відносин у Законі України «Про міжнародне приватне право».

Задача 1. О., керуючи власним автомобілем, порушив Правила дорожнього руху – рухався в населеному пункті зі швидкістю 95 км/год. За вказане правопорушення О. сплатив штраф у розмірі 360 гривень. **Проаналізуйте відносин щодо їх належності до предмета цивільного права.**

Задача 2. М. придбав у магазині техніки телевізор, сплативши за нього 15 тис. грн. Коли М. спробував вдома ввімкнути телевізор, він почав диміти і загорівся. М. звернувся до магазину про повернення йому сплачених за телевізор коштів та відшкодування завданої шкоди.

Дайте обґрунтовану відповідь стосовно того, чи будуть зазначені відносини регулювання нормами цивільного права?

📖 **Тематика рефератів:**

1. Цивільне право і суміжні галузі права України.
2. Становлення та розвиток української цивілістики.
3. Основні цивільно-правові системи сучасності.

📖 **Рекомендована література**

Основна:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Дата оновлення: 05.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. Дата оновлення: 23.12.2022. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>
3. Майданик Р. А. Цивільне право: Загальна частина. Том 1. Вступ в цивільне право. К.: Алерта, 2012. 472 с.
4. Цивільне право: підручник у 2 т. / В. І. Борисова (кер.авт. кол.) Л.М. Баранова, Т.І. Бетова та ін.; за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Х. Право. 2012. Т. 1. 656 с.
5. Цивільне право України. Загальна частина / За ред. проф. І. А. Бірюкова і Ю. О. Заїки. К.: Алерта, 2014. 510 с.
6. Цивільне право України. Загальна частина: підручник. За ред. О.В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. 3-тє вид., переробл. і допов. К. Юрінком Інтер, 2010. с. 7-90, 120-130.
7. Цивільне право України (у запитаннях та відповідях) : Навчальний посібник : Практикум / За ред. В. К. Матвійчука, І. С. Тімуша. К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2013. 348 с. URL: <https://www.nam.kiev.ua/files/publications/978-966-8406-62-1-pos.pdf>
8. Яновицька Г.Б., Кучер В.О. та ін. Цивільне право України: підручник Текст: в 2 т. Т. 1 / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 444 с. <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/452/1/КУЧЕР%20Цивільне%20Право%20ПІДРУЧНИК%20ТОМ%201.pdf>
9. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2-х т. 5-тє вид., перероб. і допов. / За ред. О.В. Дзери (кер авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. К.: Юрінком Інтер, 2013. Т.1. с.11-16
10. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т.1. Загальні положення. Особи / За ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Харків. ЕКУС. 2020. 928 с.

Додаткова:

11. Васильєв В.В. Диспозитивність та імперативність у цивільно-правовому регулюванні суспільних відносин: прояви та співвідношення. Правова позиція. 2018. № 2(21). С. 102-107. URL: <http://legalposition.umsf.in.ua/archive/2018/2/16.pdf>
12. Кухарев О.Є. Диспозитивність як категорія приватного права. Право і суспільство. 2017 № 6. С. 67-73. URL: http://pravoisuspiilstvo.org.ua/archive/2017/6_2017/part_1/14.pdf
13. Сібільов М. Предмет приватного (цивільного) права. Право України. 2014. № 6. С. 66-

14. Харитонов Є.О. До визначення поняття та системи цивілістики (науки цивільного права). Актуальні проблеми держави і права. 2009. Вип. 51. С. 7-13. http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2009_51_2).

Семінарське заняття № 2 (2 год.)

ДЖЕРЕЛА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Методичні рекомендації: При вивченні теми слід звернути увагу на структуру цивільного законодавства, особливості складових системи джерел цивільного права, роль і місце у ній Конституції України, цивільно-правового договору, моральних засад суспільства та судової практики, а також дію цивільного законодавства в часі, просторі та за колом осіб. Особливу увагу слід звернути на питання саморегулювання цивільних відносин, погляди українських науковців на роль і місце в системі правового регулювання цивільних відносин судової практики, цивільно-правового договору, звичаю. Застосування практики Європейського суду з прав людини судами України як джерела права є обов'язковим згідно зі ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

Під час вивчення питання «*Поняття і види джерел цивільного права*» необхідно опрацювати статті 4-10 ЦК України, аналіз яких дає підстави для висновку, що систему джерел цивільного права становлять: 1) цивільне законодавство (нормативно-правові акти); 2) міжнародні договори, ратифіковані Україною; 3) інші джерела цивільного права: правові звичаї, зокрема, звичаї ділового обороту; судовий прецедент у випадках, прямо передбачених законом; цивільно-правовий договір; локальні нормативні акти; моральні засади суспільства.

Опрацьовуючи питання «*Поняття, структура та характеристика цивільного законодавства*» слід звернути увагу на те, що Конституція України є безпосереднім джерелом національного права, фундаментальною базою для кожної галузі права, включаючи і цивільне. Найбільш важливими правилами застосування актів цивільного законодавства є: 1) *ієрархія актів цивільного законодавства за юридичною силою*: за наявності двох актів цивільного законодавства різної юридичної сили, кожен з яких регулює одні й ті самі цивільні відносини, правила, встановлені нормативно-правовим актом нижчої юридичної сили, застосовуються лише остільки, оскільки вони не суперечать правилам нормативно-правового акта вищої юридичної сили; 2) *новий закон скасовує попередній закон*: за наявності двох актів цивільного законодавства однакової юридичної сили, один з яких суперечить іншому, застосуванню підлягає акт, прийнятий пізніше; 3) *спеціальна норма замінює норму загальну*: загальні норми, які розраховані на невизначене коло випадків, застосовуються субсидіарно – лише остільки, оскільки вони не замінені спеціальними нормами (тобто нормами, які регулюють вужче коло випадків); 4) за відсутності норм цивільного законодавства, які врегульовують відносини між учасниками конкретної ситуації, за наявності визначених у законі підстав може бути застосована *аналогія цивільного закону* (ч. 1 ст. 8 ЦК України) або *аналогія цивільного права* (ч. 2 ст.8 ЦК

України). Зміни до ЦК України можуть вноситися виключно законами про внесення змін до Цивільного кодексу України.

Під час вивчення питання «Цивільний кодекс України – основний акт цивільного законодавства» запам'ятайте, що ЦК України побудований за пандектною системою (містить Загальну та Особливу частини) і складається із шести книг, кожна з яких поділена на розділи, які можуть поділятися на підрозділи. Основною структурною одиницею ЦК є глави, які, як і статті, мають наскрізну нумерацію. Деякі глави розбиваються на параграфи, а іноді – на підпараграфи. Вивчення питання «*Дія цивільного законодавства в часі, просторі та за колом осіб*» передбачає опрацювання ст. 5 ЦК України. Момент набрання чинності цивільно-правової норми залежить від визу нормативно-правового акту, в якому міститься така норма⁴.

Під час вивчення питання «*Застосування цивільного законодавства за аналогією*» зверніть увагу на таке: 1) інститут аналогії в праві є правовим способом заповнення прогалін у праві; 2) правила про застосування закону і права про аналогію використовуються в цивільному праві лише при застосуванні законів; 3) при застосуванні закону а аналогією суд повинен тлумачити його так само, як і при звичайному застосуванні цієї норми.

Опрацьовуючи питання «*Правовий звичай, цивільно-правовий договір, судовий прецедент та інші джерела цивільного права*» необхідно провести аналіз положень ст. 7 ЦК України. Зверніть увагу, що звичай був найпершим і впродовж тривалого часу єдиним джерелом права. Умовами звичаю є: 1) неврегульованість питання, що є предметом судового спору в чинному законодавстві або договорі; 2) відсутність суперечності з договором або актами цивільного законодавства. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. при розгляді справ суди зобов'язані застосувати Конвенцію та практику Європейського суду з прав людини як джерело право.

⇒ Питання для обговорення:

1. Поняття і види джерел цивільного права.
2. Поняття, структура та характеристика цивільного законодавства.
3. Цивільний кодекс України – основний акт цивільного законодавства.
4. Дія цивільного законодавства в часі, просторі та за колом осіб.
5. Застосування цивільного законодавства за аналогією.
6. Правовий звичай, цивільно-правовий договір, судовий прецедент та інші джерела цивільного права.

☑ **Основні поняття:** джерела цивільного права, цивільне законодавство, прогалина у праві, аналогія закону, аналогія права, правовий звичай, міжнародний договір.

◆ Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «джерело цивільного права».
2. Назвіть складові системи цивільного законодавства.
3. Яка структура Цивільного кодексу України?
4. Що таке саморегулювання цивільних відносин?
5. Який порядок офіційного оприлюднення актів цивільного законодавства?
6. Які існують способи подолання прогалін в цивільному праві?
7. Як співвідносяться загальні і спеціальні норми цивільного законодавства?

⁴ Майданик Р.А. Цивільне право: Загальна частина. /Т. 1. Вступ в цивільне право. К.: Алерта, 2012. 472 с.

8. Яке юридичне значення мають Постанови Пленуму Верховного Суду, судова практика?
9. Яке правове значення норм моралі?
10. Дайте характеристику міжнародного договору як джерела цивільного права.
11. Визначте коло суб'єктів, на яких поширюється дія актів цивільного законодавства.
12. В яких випадках акти цивільного законодавства мають зворотну дію в часі?
13. За яких умов допускається застосування аналогії цивільного закону?
14. Яка роль судової практики в удосконаленні, тлумаченні та застосуванні норм цивільного права?

✍ Практичні завдання:

Завдання 1. Визначте і занотуйте у зошит норми Конституції України, що безпосередньо регулюють цивільні відносини.

Завдання 2. Проаналізуйте ст. 8 ЦК України. Визначте перелік підстав та умов застосування а) аналогії цивільного закону; б) аналогії цивільного права.

Задача 1. 1 червня 2003 р. помер М. Після викриття спадщини з'ясувалося, що у її складі лише право власності на квартиру. Спадкоємцями М. були його діти Микола та Оксана. Микола впродовж 6-ти місяців після смерті батька здійснював догляд за квартирою, відремонтував її, сплачував комунальні платежі (ці дії свідчать про прийняття ним спадщини внаслідок фактичного вступу у володіння і управління нею за ст. 549 ЦК УРСР 1963 р, який був чинним на момент відкриття спадщини) і звернувся до нотаріальної контори для оформлення Свідоцтва про право на спадщину 1 вересня 2005 року. Натомість Оксана оформила Свідоцтво про право на спадщину на свою частку у праві власності на квартиру 15 грудня 2003 року. Нотаріус, до якого звернувся Микола, відмовив йому у видачі Свідоцтва, зазначивши, що Микола порушив вимоги ст.ст. 1297, 1270 ЦК України 2003 р.

Проаналізуйте Прикінцеві та Перехідні положення ЦК України та вирішіть спір.

📖 Тематика рефератів:

1. Роль судової практики і доктрини права в удосконаленні цивільного законодавства України.
2. Кодифікація та інкорпорація як способи систематизації цивільного законодавства.
3. Цивільно-правовий договір як джерело цивільного права.
4. Презумпції в цивільному праві.
5. Прогалини в цивільному праві та способи їх подолання.

📖 Рекомендована література

Основна:

1. Конституція України від 26 червня 1996 р. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%8>
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Дата оновлення: 05.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. Дата оновлення: 23.12.2022. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>
4. Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності: Указ Президента України від 10.06.1997 року № 503/97. Дата оновлення: 23.01.2007. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/503/97>
5. Про затвердження положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади: Постанова КМУ № 731 від 28.12.1992 р. Дата оновлення: 11.10.2023. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/731-92-%D0%BF>
6. Заїка Ю. О. Українське цивільне право: навч. посібник / Ю. О. Заїка. 2-ге вид. змін і доп. К. : Правова єдність, 2008. 368 с.

7. Майданик Р. А. Цивільне право: Загальна частина. Том 1. Вступ в цивільне право. К.: Алерта, 2012. 472 с.
  8. Цивільне право України. Загальна частина: підручник. За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. 3-тє вид., переробл. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2010. с. 91-119
  9. Цивільне право: підручник у 2 т. / В І. Борисова (кер.авт. кол.) Л.М. Баранова, Т.І. Бєтова та ін.; за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Х. Право. 2012. Т. 1. 656 с.
  10. Цивільне право України (у запитаннях та відповідях): Навчальний посібник : Практикум / За ред. В. К. Матвійчука, І. С. Тімуша. К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2013. 348 с. URL: <https://www.nam.kiev.ua/files/publications/978-966-8406-62-1-pos.pdf>
  11. Харитонов Є.О. Цивільне право України: Підручник. Харитонов Є.О., Харитонова О.І., Старцев О.В. Вид. 3, перероб. і доп. К.: Істина, 2011. 808 с.
  12. Яновицька Г.Б., Кучер В.О. та ін. Цивільне право України: підручник Текст: в 2 т. Т. 1 / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 444 с. <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/452/1/КУЧЕР%20Цивільне%20Право%20ПІДРУЧНИК%20ТОМ%201.pdf>
  13. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2-х т. 5-тє вид., перероб. і допов. / за ред. О. В. Дзери (кер авт. кол.), Н. С. кузнецової, В. В. Луця.– К.: Юрінком Інтер, 2013. Т.1. с.16-27
  14. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т.1. Загальні положення. Особи / За ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Харків. ЕКУС. 2020. 928 с.
- Додаткова:**
15. *Алексашина Ю.* Види цивільно-правових договорів як регуляторів цивільних правовідносин. Юридична Україна. 2012. № 12. с. 68-74
  16. *Бірюкова А.Г.* Особливості договору як джерела цивільного права України. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2018. № 33. С. 90-92. URL: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc33/25.pdf>
  17. *Дрішлюк А.І.* Місце цивільно-правового договору в системі джерел цивільного права України. Часопис цивілістики. Випуск 16. С. 30-34. URL: <http://www.clj.nuoua.od.ua/archive/16/8.pdf>
  18. *Майданик Р.* Вчення про джерела цивільного права. *Право України.* 2017. № 53-63. URL: https://rd.ua/storage/attachments/Майданик_2017_Вчення%20про%20джерела%20цивільного%20права%20України.pdf
  19. *Панченко С.В.* Джерела цивільного договірною права: дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова Хмельницької обласної ради, Хмельницький, 2021. 241 с. URL: http://old.univer.km.ua/doc/specvr/diss_Panchenko.pdf
  20. *Погрібний С.* Цивільний кодекс як основний акт цивільного законодавства України. *Право України.* 2005. № 1. С. 86–91.
  21. *Чернега В.М.* Атипові норми цивільного права. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2023. С. 132-142. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/07/26.pdf>

ЦИВІЛЬНІ ПРАВОВІДНОСИНИ

📖 Методичні рекомендації: Опрацюючи питання *«Поняття та особливості цивільних правовідносин»* зверніть увагу на співвідношення понять «цивільні відносини» та «цивільні правовідносини». Якщо цивільні відносини – це суспільні відносини, які регулюються нормами цивільного права, то цивільні правовідносини – це результат правового регулювання відносин між його учасниками нормами цивільного права. Ініціатива щодо виникнення цивільних відносин, визначення їх правового статусу та захисту визначається самими учасниками. Правовідношення виступає юридичною формою та одночасно результатом правового регулювання суспільних відносин нормою права, а норма права є вихідною матеріальною передумовою виникнення правовідношення.

Під час вивчення питання *«Елементи цивільних правовідносин: суб'єкти, об'єкти та зміст»* слід звернути увагу на те, що поняття «елементи цивільного правовідношення» та «структура цивільного правовідношення» не є синонімами. Елементами цивільного правовідношення є суб'єкти, об'єкти та зміст. Суб'єкти цивільних правовідносин визначені у ст. 2 ЦК України. Об'єктом правовідношення є те, з приводу чого виникає і здійснюється суспільний зв'язок між суб'єктами. Зміст правовідношення - це суб'єктивні цивільні права та суб'єктивні цивільні обов'язки.

Вивчення питання *«Види цивільних правовідносин»* слід розпочати із визначення критеріїв поділу цивільних правовідносин на види. Цивільні правовідносини можуть бути класифіковані за такими критеріями: 1) об'єкт правовідношення (особисті немайнові та майнові); 2) спрямованість правової норми (регулятивні та охоронні); 3) характер взаємозв'язку між уповноваженою та зобов'язаною особою (абсолютні і відносні); 3) характер прав учасників (зобов'язальні, речові та виключні). Специфічними видами цивільних правовідносин є корпоративні, організаційні та немайнові оборотоздатні відносини.

Під час опрацювання питання *«Підстави виникнення, зміни та припинення цивільних правовідносин»* особливу увагу слід звернути на положення ст. 11 ЦК України. Для виникнення правовідносин, окрім норми права, потрібні ще й інші формально-юридичні підстави: правосуб'єктність їх учасників та юридичні факти. Правові норми і правосуб'єктність самі по собі не породжують (не змінюють і не припиняють) цивільних правовідносин. Проміжною ланкою між правовою нормою і цивільними правовідносинами виступають юридичні факти (або їх сукупність – юридичні склади, якими можуть бути різні життєві обставини, що належать як до сфери природи (народження і смерть особи, перебіг часу), так і до соціальної сфери життя (дії і вчинки людей, адміністративні акти, рішення суду) з якими норми цивільного законодавства пов'язують настання правових наслідків.

⇒ Питання для обговорення:

1. Поняття та особливості цивільних правовідносин.
2. Елементи цивільних правовідносин: суб'єкти, об'єкти та зміст.
3. Види цивільних правовідносин.
4. Підстави виникнення, зміни та припинення цивільних правовідносин:
  - a) поняття юридичних фактів. Юридичний склад;
  - b) класифікація юридичних фактів;
  - c) підстави виникнення цивільних правовідносини відповідно до ст. 11 ЦК України.

☑ **Основні поняття:** цивільні правовідносини; суб'єкти цивільних правовідносин, об'єкти цивільних правовідносин, зміст цивільних правовідносин; суб'єктивне цивільне право, суб'єктивний цивільний обов'язок; майнові правовідносини, особисті немайнові правовідносини, зобов'язальні правовідносини, речові правовідносини, абсолютні правовідносини, відносні правовідносини, юридичні факти в цивільному праві, корпоративні правовідносини, виключні правовідносини, організаційні правовідносини.

❖ **Питання для самоконтролю**

1. Дайте визначення цивільних правовідносин.
2. Які особливості притаманні цивільним правовідносинам?
3. Які існують види цивільно-правових відносин і за яким критерієм здійснюється їх поділ на види?
4. Які види майнових відносин регулює цивільне право?
5. Які види особистих немайнових відносин регулює цивільне право?
6. Назвіть учасників цивільно-правових відносин.
7. Які існують види об'єктів цивільно-правових відносин?
8. Чи можуть недієздатні та обмежено дієздатні особи бути суб'єктами цивільно-правових відносин?
9. Які елементи складають зміст суб'єктивного цивільного права?
10. Які існують види суб'єктивних цивільних обов'язків?
11. Що є об'єктом майнових правовідносин?
12. Яким чином здійснює право уповноважена особа в речових та зобов'язальних правовідносинах?
13. Розкрийте сутність та наведіть приклади абсолютних та відносних правовідносин.
14. Дайте визначення корпоративних правовідносин.
15. Розмежуйте особисті немайнові правовідносини і немайнові оборотоздатні відносини.
16. Дайте визначення виключних правовідносин.
17. Яке правове значення мають юридичні факти в цивільному праві?
18. Які види юридичних фактів закріплено в Цивільному кодексі України?
19. Що розуміють під юридичними вчинками?
20. Назвіть види юридичних фактів на підставі яких цивільні правовідносини виникають найчастіше?
21. Наведіть приклад, коли рішення суду є підставою виникнення цивільних правовідносин.

✍ **Практичні завдання:**

Задача 1. У результаті удару блискавки згоріла дача, яка належала І. та була ним застрахована.

Які юридичні факти є в цій ситуації? Які юридичні наслідки вони породжують?

Задача 2. Фермер С. систематично випускав власних корів і гусей за межі свого господарства без здійснення за ними належного догляду. Наслідком цього стало знищення тваринами врожаю на земельних ділянках сусідів.

Проаналізуйте ситуацію і назвіть, які правовідносини виникли між С. і його сусідами. Дайте характеристику елементам цих відносин.

Задача 3. Під час руху по вул. Коновальця у м. Івано-Франківську водій М., попередньо не переконавшись, що його виїзд буде безпечним для інших учасників руху, порушив Правила дорожнього руху і здійснив наїзд на велосипедиста Н. Внаслідок зіткнення з автомобілем велосипедист отримав тілесні ушкодження середньої тяжкості.

Проаналізуйте ситуацію і назвіть, які правовідносини виникли. Якими нормами права регулюються ці правовідносини? Які юридичні факти є підставами їх виникнення? Назвіть учасників, об'єкт і зміст цих правовідносин?

Завдання 1. Визначте і обґрунтуйте чи мають місце цивільно-правові відносини у таких ситуаціях?

а) відносини між фізичною особою В. і фізичною-особою - підприємцем Івченко щодо виготовлення останнім меблів за договором підряду;

б) відносини між приватним підприємством і працівником І. щодо виготовлення останнім меблів за трудовим договором;

в) відносини між Івано-Франківським відділенням Львівської залізниці та установою з виконання покарань щодо перевезення засуджених і вантажів;

г) відносини між працівником акціонерного товариства, який володіє акціями цього акціонерного товариства, та акціонерним товариством з приводу його звільнення і виходу зі складу акціонерів;

д) відносини щодо сплати фізичною особою штрафу за порушення правил дорожнього руху;

е) відносини щодо сплати фізичною особою штрафу за невиконання умов договору перед кредитором;

ж) відносини між Міністерством освіти і науки України і приватним підприємством щодо придбання ноутбуків для Міністерства за договором купівлі-продажу;

з) відносини між Івано-Франківським відділом поліції та Івано-Франківською обласною державною адміністрацією щодо оренди гаража;

и) відносини між державною службою охорони і К. щодо укладення договору про охорону квартири;

к) відносини між Івано-Франківським відділом поліції і Т., якому при затриманні співробітником поліції були заподіяні легкі тілесні ушкодження, що призвели до короткочасної втрати працездатності;

л) відносини між управлінням Державної пенітенціарної служби України в Івано-Франківській області і супермаркетом щодо постачання останнім товарів за договором поставки;

м) відносини між управлінням Державної фіскальної служби в Івано-Франківській області і особою у зв'язку із сплатою останньою податку з доходів фізичних осіб;

н) відносини між видавництвом і співробітником поліції щодо підготовки ним для видання серії нарисів про роботу співробітників карного розшуку.

Тематика рефератів:

1. Сучасні тенденції класифікації цивільних правовідносин.
2. Договори та інші правочини як підстава виникнення цивільних правовідносин.
3. Цивільні відносини та цивільні правовідносини: проблеми співвідношення.

Рекомендована література

Основна:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Дата оновлення: 05.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

2. Цивільне право України. Загальна частина: підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, Р. А. Майданика. 3-тє вид., переробл. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2010. с. 143-159, 494-501

3. Майданик Р. А. Цивільне право: Загальна частина. Том 1. Вступ в цивільне право. К.: Алерта, 2012. 472 с.

4. Цивільне право: підручник у 2 т. / В І. Борисова (кер.авт. кол.) Л.М. Баранова, Т.І. Бетова та ін.; за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Х. Право. 2012. Т. 1. 656 с.
5. Цивільне право України (у запитаннях та відповідях): Навчальний посібник : Практикум / За ред. В. К. Матвійчука, І. С. Тімуша. К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2013. 348 с. URL: <https://www.nam.kiev.ua/files/publications/978-966-8406-62-1-pos.pdf>
6. Харитонов Є.О. Цивільне право України: Підручник. Харитонов Є.О., Харитонova О.І., Старцев О.В. Вид. 3, перероб. і доп. К.: Істина, 2011. 808 с.
7. Яновицька Г.Б., Кучер В.О. та ін. Цивільне право України: підручник Текст: в 2 т. Т. 1 / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 444 с. <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/452/1/КУЧЕР%20Цивільне%20Право%20ПІДРУЧНИК%20ТОМ%201.pdf>
8. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2-х т. 5-те вид., перероб. і допов. / за ред. О. В. Дзери (кер авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. К.: Юрінком Інтер, 2013. Т.1. с. 12-13, 27-29, 311-313
9. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т.1. Загальні положення. Особи / За ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Харків. ЕКУС. 2020. 928 с.

Додаткова:

10. Васильєва В.В. Договір як особливий юридичний факт *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2012. Випуск 19.Том 2. с.28-30
11. Васильєва В.В. Договір як підстава виникнення цивільно-правового зобов'язання: автореф. дис. ... к.ю.н.:12.00.03. К.: НДПІП 2013. 20 с.
12. Давидова І.В. Правочин як підстава виникнення цивільних відносин в інформаційному суспільстві. *Часопис цивілістики*. Випуск 27. С. 38-41. URL: <http://www.clj.nuoua.od.ua/archive/27/9.pdf>
13. Деякі питання визначення цивільних правовідносин як різновиду правовідносин. URL: <http://www.realllook.com.ua/4758/deyaki-pitannya-viznachennya-civilnix-pravovidnosin-yak-riznovidu-pravovidnosin/>
14. Жилінкова І. Комплексні цивільні правовідносини: поняття, структура, ознаки. *Право України*. 2010. № 12. С. 11-17
15. Кочергіна В. Правові акти як підстави виникнення цивільних прав та обов'язків: поняття, природа, класифікація. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. №6
16. Надьон В.В. Суб'єктивний обов'язок як елемент змісту цивільних правовідносин: автореф. дис. ... д.ю.н.:12.00.03. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків. 2018 39 с.
17. Павлюк Н.М. Правова природа та поняття цивільних правовідносин. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С. 100-102. URL: http://lsey.org.ua/3_2022/21.pdf
18. Яроцька М.В. Юридичний склад як підстава виникнення майнових цивільних правовідносин: автореф. дис. ... к.ю.н.:12.00.03. Науково-досл. ін-т прив. права і підпр. імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України. К.: 2018.16 с.

ЗДІЙСНЕННЯ ТА ЗАХИСТ СУБ'ЄКТИВНИХ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ. ВИКОНАННЯ ЦИВІЛЬНИХ ОBOB'ЯЗКІВ

☞ Методичні рекомендації: Опрацьовуючи питання *«Поняття, способи та межі здійснення цивільних прав. Зловживання правом»* слід звернути увагу на юридичні та фактичні способи здійснення суб'єктивних цивільних прав, межі їх здійснення (ст. 13 ЦК України), які визначаються законом або договором. Необхідною передумовою здійснення суб'єктивного цивільного права є його наявність в особи, тобто наявність в останньої індивідуальних правових можливостей. Якщо суб'єктивне цивільне право – це гарантована можливість певної поведінки, що визначається законом /договором, то здійснення суб'єктивного цивільного права – це реалізація уповноваженим суб'єктом цих можливостей для задоволення потреб та інтересів. В основі суб'єктивного цивільного права цілий комплекс можливостей, що надаються уповноваженій особі (володільцеві права) правовою нормою. Обрання того чи іншого варіанту поведінки залежить від характеру правової норми та від мети, досягнення якої ставить перед собою уповноважений суб'єкт.

Здійснення суб'єктивного цивільного права є вольовою поведінкою - свідомою цілеспрямованою діяльністю з метою задоволення потреб і, якщо суб'єкт не здатний розуміти значення своїх дій або керувати ними, така свідомо вольова діяльність виключається. Не допускається також примушування носія суб'єктивного цивільного права до здійснення права. Ініціатива здійснення суб'єктивного права належить виключно уповноваженому суб'єкту. ЦК України допускає можливість відмови від майнового права (ч. 3 ст. 12 ЦК України) чи його передачу (ч. 4 ст. 12 ЦК України). При цьому «відмова від майнового права» та «передача майнового права» - це нетотожні поняття. Водночас здійснення суб'єктивного цивільного права не є безмежним. Межі здійснення цивільних прав можуть закріплюватися на трьох рівнях: на рівні договору, на рівні законодавства та на рівні принципів здійснення цивільних прав. Зауважте, що сутність зловживання правом полягає у вчиненні уповноваженою особою дій, які складають зміст відповідного суб'єктивного цивільного права, недобросовісно, в тому числі всупереч меті такого права. Уповноважена особа може зловживати правом як з наміром завдання шкоди іншій особі (шкани), так і без такого наміру. Зловживання правом є самостійною підставою для відмови судом у захисті порушеного права.

Опрацьовуючи питання *«Поняття виконання суб'єктивного цивільного обов'язку та порядок його виконання»* (ст. 14 ЦК України), зверніть увагу та відмінність обов'язку активного типу (обов'язок вчинити певні дії) від обов'язку пасивного типу (обов'язок утриматися від вчинення певних, визначених дій), підстави звільнення від виконання цивільних обов'язків. Юридичний обов'язок – це необхідність певної поведінки, що спрямована на здійснення суб'єктивного права. Відмінність між здійсненням права і виконанням обов'язків у том, що у першому випадку йдеться про дії в межах можливого, а в другому – у межах належного.

Вивчення питання *«Поняття цивільно-правового захисту. Підстави виникнення права на захист цивільних прав та інтересів. Форма та спосіб захисту»* передбачає ґрунтовне опрацювання коментаря ст. 15 ЦК України в якій як підстави для захисту суб'єктивного цивільного права називається його порушення, невизнання та оспорювання. Порушення права – це протиправна дія (бездіяльність) особи, що має наслідком припинення в особи суб'єктивного цивільного права або створення перешкод у процесі його здійснення як повністю, так і частково. Порушенням суб'єктивного цивільного права слід вважати не тільки перепону на

шляху його реалізації, а й протиправне спонукання особи до реалізації належного їй права. Приклади: поширення про особу недостовірної інформації (ст. 277 ЦК України), піддані фізичної особи катуванню тощо (ст. 289 ЦК України), протиправному позбавленні права власності чи його обмеженні (ст. 321 ЦК України), невиконанні чи неналежному виконанні зобов'язання (ст. 610 ЦК України). Оспорювання права полягає в запереченні належності або обсягу цього права без ознак його порушення. Оспорювання права відображає такий стан правовідносин, коли є інша особа, яка в активній чи пасивній формі претендує на право, належне іншій особі, тим самим заперечуючи його. Активна форма претендування – це заперечення суб'єктивного цивільного права в юрисдикційному органі. Якщо таким органом є суд, то особа, чие право оспорується, може вимагати його визнання шляхом звернення із зустрічним позовом. Невизнання права – дія або бездіяльність особи, яка за змістом становить заперечення існування суб'єктивного цивільного права іншої особи, але не має ознак порушення права. Особа, яка суб'єктивно цивільне право не визнає, сама на нього не претендує. Невизнання полягає в пасивному запереченні наявності в особи права (наприклад, права власності), яке безпосередньо не спричиняє шкоду цьому праву, але створює невизначеність у правовому статусі його носія. Приклад: відмова нотаріуса видати свідоцтво про право на спадщину.

Спосіб захисту цивільного права чи інтересу – це дії, які спрямовані на попередження порушення або на відновлення порушеного, невизнаного чи оспорюваного цивільного права чи інтересу. Спосіб захисту цивільного права чи інтересу бути доступним та ефективним. Способи захисту цивільного права чи інтересу можуть бути судові (ст. 16 ЦК України) та позасудові (ст. 17-19 ЦК України).

Відповідно до ч.2 ст.15 ЦК України кожна особа має право на захист свого права чи інтересу. Чинним законодавством перебачено випадки захисту суб'єктивних прав не самим суб'єктом, права (інтереси) якого порушуються, а іншими особами чи органами, яким відповідно до закону чи договору надано таке право. До них можна віднести батьків, усиновлювачів, опікунів.

Під час розгляду питання **«Поняття юрисдикційного захисту. Система державних органів, які здійснюють захист цивільних прав та інтересів»**, аналізуючи судовий порядок захисту, слід пригадати систему судів України та їх компетенцію. Підстави та умови звернення за захистом цивільних прав та інтересів до третейського суду визначені у ст.ст. 1, 5 Закону України «Про третейські суди». Керуючись ст. 18 ЦК України та гл. 14 Закону України «Про нотаріат» слід з'ясувати в яких випадках захист цивільних прав здійснюється нотаріусом. Згідно з резолюцією Європейського парламенту від 18.01.1994 р. «Нотаріат у Європейському співтоваристві» нотаріат визначається як орган превентивного правосуддя. Захист прав нотаріусом здійснюється, шляхом вчинення останнім виконавчого напису, і є альтернативним (більш складному за змістом процесу судового захисту) позасудовим способом захисту цивільних прав, а виконавчий напис нотаріуса – самостійною підставою для задоволення вимог кредитора шляхом стягнення грошових сум або витребування майна від боржника за цим виконавчим документом, якщо вимога є безспірною.

Ознаки правозахисного спрямування мають і такі нотаріальні дії, як накладання заборони на відчуження нерухомого майна, прийняття у депозит грошових сум та цінних паперів, посвідчення окремих фактів, наприклад, що особа є живою в ситуації, коли людині припинили виплати пенсії тощо. Цей перелік не є вичерпним. Зверніть увагу, що способи захисту, визначені ст. 16 ЦК України не лише прямо регулюють

захист порушених цивільних прав у суді, але поширюються і щодо захисту прав в іншому порядку (ст. 17-19 ЦК України).

При вивченні питання **«Неюрисдикційна форма захисту. Поняття та умови застосування самозахисту цивільних прав»** необхідно звернутися до ст. 19 ЦК України, якою визначаються поняття, суб'єкти, предмет самозахисту та умови виникнення права на самозахист, на ст. 1169 та 1171 ЦК України, а також на ст. 672, 678, 872 ЦК України в яких йдеться про види заходів оперативного впливу (оперативні санкції) як заходи самозахисту. Зверніть увагу, що здебільшого судами визнається, що самозахист цілком припустимий, якщо дії порушника не тільки є протиправними, а й взагалі не мають і не можуть мати будь-якої правової підстави. Натомість, якщо між сторонами цивільного правовідношення існує чи потенційно можливий спір про право (правову підставу дій порушника), то самозахист не допускається. Способи самозахисту поділяються на: 1) встановлені актами цивільного законодавства; 2) встановлені договором; 3) самостійно визначені («сконструйовані») особою, яка захищається.

⇒ **Питання для обговорення:**

1. Поняття, способи та межі здійснення суб'єктивних цивільних прав. Зловживання правом.
2. Поняття виконання суб'єктивного цивільного обов'язку та порядок його виконання.
3. Поняття цивільно-правового захисту. Підстави виникнення права на захист цивільних прав та інтересів. Форма та спосіб захисту.
4. Поняття юрисдикційного захисту. Система державних органів, які здійснюють захист цивільних прав та інтересів.
5. Неюрисдикційна форма захисту. Поняття та умови застосування самозахисту цивільних прав.

✓ Основні поняття: здійснення суб'єктивних цивільних прав, фактичні способи здійснення суб'єктивних цивільних прав, юридичні способи здійснення суб'єктивних цивільних прав, добровільне виконання обов'язків, примусове виконання обов'язків, принципи здійснення цивільних прав, межі здійснення цивільних прав, зловживання правом, шикана; цивільно-правовий захист, охорона; охоронюваний правом інтерес; право на захист; юрисдикційна та неюрисдикційна форми захисту цивільних прав; самозахист, необхідна оборона, крайня необхідність; способи захисту.

❖ **Питання для самоконтролю:**

1. Що таке здійснення суб'єктивних цивільних прав?
2. Які існують способи здійснення суб'єктивних цивільних прав?
3. Які існують способи виконання суб'єктивних цивільних обов'язків?
4. У чому полягають особливості здійснення майнових; особистих немайнових; речових; зобов'язальних прав та обов'язків?
5. Який принцип діє при виконанні обов'язків в порядку правонаступництва?
6. Які принципи здійснення суб'єктивних цивільних прав виокремлюються в цивілістиці? В чому полягає їхній зміст та значення?
7. Що таке межі здійснення цивільних прав?
8. Які існують форми зловживання правом? Що таке шикана?
9. Що таке цивільно-правовий захист?
10. У чому полягає відмінність цивільно-правового захисту від охорони?
11. Хто може виступати суб'єктами цивільно-правового захисту?
12. Що є об'єктом цивільно-правового захисту?
13. Що таке охоронюваний правом інтерес?
14. Що розуміють під правом на захист цивільних прав та інтересів? Які елементи складають його зміст?

15. В яких випадках і за яких умов захист цивільних прав здійснюється судами?
16. Як розмежовується компетенція загальних, господарських, та адміністративних судів?
17. В яких випадках і за яких умов захист цивільних прав здійснюється третейськими судами?
18. Що таке самозахист цивільних прав? Які існують види заходів самозахисту?
19. Що таке заходи оперативного характеру (впливу)? Які існують види вказаних заходів?
20. Що таке спосіб захисту цивільних прав?

✍ Практичні завдання:

Завдання 1. Випишіть із чинних нормативно-правових актів норми, в яких містяться заборони зловживання цивільними правами у тих чи інших правовідносинах.

Завдання 2. Складіть схему «Юрисдикційні форми захисту цивільних прав», відобразивши в ній усі види органів, уповноважених захищати суб'єктивні цивільні права за законодавством України.

Задача 1. Після смерті Т. відкрилася спадщина до складу якої входила квартира у м. Львові, на яку за законом претендувати дружина, дві доньки та син, який мешкав в іншій державі. Через три місяці після смерті чоловіка дружина звернулася до нотаріальної контори з заявою про прийняття спадщини. Доньки відмовилися від своєї частки на користь матері. Від сина ніяких заяв до нотаріальної контори не надходило.

Проаналізуйте ситуацію і визначте способи здійснення спадкових прав.

Задача 2. Після смерті дідуся 15-ти річний онук, одержавши у спадщину колекцію старовинних монет, автомобіль, гараж і квартиру, вирішив колекцію старовинних монет продати своєму однокласнику.

Проаналізуйте ситуацію і визначте чи може онук вчинити таку дію? Яким чином онук може здійснювати права на інше успадковане майно?

Задача 3. П. та М., виламавши двері квартири відомого колекціонера К., проникли до неї з метою викрадення антикварних речей та валютних цінностей. В той час коли грабіжники, не поспішаючи, пакували в сумки викрадене, К., який забув у домашньому сейфі необхідні документи, і його охоронець повернулись до квартири. У відповідь на слова К.: «Хто ви? Що ви тут робите?» – П. та М. відкрили хаотичну стрілянину з пістолетів. В результаті пострілів у відповідь, вчинених охоронцем, П. та М. були вбиті.

Проаналізуйте ситуацію і дайте відповіді на питання: 1) яку форму захисту цивільних прав було використано у цьому випадку? 2) чи дотримано охоронцем К. умов правозгідності способів самозахисту? Відповідь обґрунтуйте.

Задача 4. Товариство з обмеженою відповідальністю уклало договір з будівельною організацією на будівництво складського приміщення.

Після завершення робіт та проведення приймання об'єкта було виявлено, що роботи виконані неякісно – має місце протікання даху, нерівність підлоги тощо.

Яким чином товариство може захистити свої порушені права? Відповідь обґрунтуйте.

Задача 5. Об'єднання художників уклало з художником М. договір найму

майстерні, в якій останній працював впродовж останніх десяти років. У січні 2023 року М. помер. Через 10 днів до об'єднання художників з проханням відтермінувати звільнення майстерні на три місяці звернулася донька художник, оскільки хоче перебрати документи, ескізи, полотна та інші предмети, котрі зберігались у майстерні батька. У серпні 2023 р. об'єднання художників передало майстерню в оренду художнику К., який у вересні 2023 р. попросив дочку М. передати йому ключі від майстерні. На це прохання дочка М. відповіла відмовою, повідомивши, що майстерню звільняти не буде, оскільки вважає, що право оренди перейшло до неї в порядку спадкування. К. звернувся до суду з вимогою про усунення перешкод у здійсненні його права оренди, а саме: примусове виселення М. з майстерні.

Проаналізуйте ситуацію і дайте обґрунтовані відповіді на питання: 1) кому належить право на оренду майстерні? 2) яким способом можна захистити порушене право на оренду майстерні? 3) яке рішення повинен прийняти суд?

Задача 6. Б. з подругами прийшла до магазину у день розпродажу і придбала пальто. Повернувшись додому і примірявши пальто ще раз, вирішила, що придбана річ їй не підходить за кольором. Через десять днів Б. завітала до магазину і попросила продавця обміняти пальто на аналогічне, але іншого кольору, або прийняти від неї пальто і повернути їй сплачену за нього грошову суму. Продавець заявив жінці, що її прохання задовольняти не буде з таких підстав:

По-перше йому відомо, що Б. є приватним підприємцем, а значить, правила, встановлені Законом України «Про захист прав споживачів», на укладений нею договір не поширюються.

По-друге, пальто було придбано на розпродажі великою знижкою.

По-третє, у Б. загублений чек.

По-четверте, вона з'явилася через 10-ть днів, а на обмін товару в магазині встановлено строк – один тиждень.

По-п'яте, пальта цієї моделі, але іншого кольору, вже розпродані.

Чи правомірні аргументи, надані продавцем? Дайте правову оцінку кожному аргументу окремо.

Тематика рефератів:

1. Межі здійснення цивільних прав у сфері підприємницької діяльності.
2. Охоронюваний інтерес як предмет цивільно-правового захисту.
3. Оперативні санкції як заходи цивільно-правового захисту.
4. Співвідношення понять «забезпечення», «охорона», «захист» цивільних прав.

Рекомендована література

Основна

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Дата оновлення: 05.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. Дата оновлення: 15.04.2024. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>
3. Про третейські суди: Закон України від 11 травня 2004 р. № 1701-IV. Дата оновлення: 15.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#Text>
4. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 року № 296/5. Дата оновлення: 30.09.2023. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>
5. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. в редакції Закону від 01.12.2005 р. Дата оновлення: 19.11.2022. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>
6. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 р. (ст. 12, 13.) Дата оновлення: 16.05.2024. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>

7. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07.06.1996 р. (Глави 1–4). Дата оновлення: 16.10.2020. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80>
8. Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики часу : монографія / за заг. ред. Н. С. Кузнецової. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 690 с. URL: <https://lawmaking.academy/wp-content/uploads/Monografiya-Rekodyfikatsiya-tsyvilnogo-zakonodavstva-Ukrayiny.-Vyklyky-chasu.-Pershe-vydannya.-2021.pdf>
9. Цивільне право України. Загальна частина: підручник. За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. 3-тє вид., переробл. І допов. К.: Юрінком Інтер, 2010. С. 160-187.
10. Цивільне право: підручник у 2 т. / В. І. Борисова (кер.авт. кол.) Л. М. Баранова, Т. І. Бетова та ін.; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Х. Право. 2012. Т. 1. 656 с.
11. Цивільне право України (у запитаннях та відповідях): Навчальний посібник : Практикум / За ред. В. К. Матвійчука, І. С. Тімуша. К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2013. 348 с. URL: <https://www.nam.kiev.ua/files/publications/978-966-8406-62-1-pos.pdf>
12. Цивільне право: загальна частина. Практикум: навч. Посіб. Для студ. Вищ. Навч. Закладів / кол. Авт. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2020. 232 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/4967/1/ЦП%20ПРАКТИКУМ%29.pdf>
13. Харитонов Є. О. Цивільне право України: Підручник. Харитонов Є. О., Харитонova О. І., Старцев О. В. Вид. 3, перероб. І доп. К.: Істина, 2011. 808 с.
14. Яновицька Г. Б., Кучер В. О. та ін. Цивільне право України: підручник Текст: в 2 т. Т. 1 / кол. Авторів; за ред. Г. Б. Яновицької, В. О. Кучера. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 444 с. <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/452/1/КУЧЕР%20Цивільне%20Право%20ПІДРУЧНИК%20ТОМ%201.pdf>
15. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2-х т. 5-тє вид., перероб. І допов. / за ред. О. В. Дзери (кер авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. К.: Юрінком Інтер, 2013. Т. 1. С. 32-59
16. Цивільне право України. Академічний курс: Підруч.: У двох томах / За заг. ред. Я. М. Шевченко. К.: «Ін ЮРЕ», 2003.
17. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1. Загальні положення. Особи / За ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків. ЕКУС. 2020. 928 с.

Додаткова

18. Жилінкова, І. Особливості здійснення суб'єктивних цивільних прав. Вісник Академії правових наук України. 2012. № 1. С. 100-107.
19. Кот, О. Проблема зловживання суб'єктивним правом у цивільному праві України Вісник Національної Академії правових наук України. 2013. № 4. С. 133-141.
20. Литовченко Л. Право на захист цивільних прав та інтересів. Підприємництво, господарство і право. 2014. № 5. С. 20-24
21. Онищенко Г. Проблема встановлення межі здійснення суб'єктивного цивільного права. *Юридичний журнал*. 2006. № 5. С. 24–26.
22. Павленко Д. Г. Принцип добросовісності в договірних зобов'язаннях: автореф. дис. ... к. ю. н. за спеціальністю 12.00.03. Київ: НДПРіПАПрНУ, 2009. 20 с.
23. Полянський Т. Зловживання правом (загальнотеоретичний аналіз). Право України. 2010. № 1. С. 128-133
24. Стефанчук М. О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав. автореф. дис. ... к. ю. н. за спеціальністю 12.00.03. Київ, 2006. 20 с.

СУДОВІ СПОСОБИ ЗАХИСТУ СУБ'ЄКТИВНИХ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ. ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

☞ **Методичні рекомендації:** Способи можуть бути судовими (ст. 16 ЦК України) і позасудовими (ст. 17-19 ЦК України). Зверніть увагу, що право на захист як матеріальне право і право звернутися до суду за захистом, яке за своєю юридичною природою є процесуальним правом, тісно взаємопов'язані. Відповідно захист цивільних прав є міжгалузевим – матеріально-процесуальним інститутом: захист забезпечується застосуванням конкретного способу захисту (матеріальний бік захисту) і знаходить свій зовнішній вираз у певній діяльності юрисдикційних органів (процесуальний аспект захисту). Обрання способу захисту – це прерогатива позивача. Ключовим для надання судового захисту і відмови в ньому є визнання обраного позивачем способу захисту належним та ефективним в контексті обставин відповідної справи. Належним способом захисту є такий, що відповідає змісту порушеного права, способу (характеру) його порушення, наслідкам, які спричинило порушення, правовій меті, якої прагне суб'єкт захисту. Ефективним є такий спосіб захисту, який будучи належним, приводить до реального поновлення порушеного права (забезпечує припинення його невизнання чи оспорювання) або припиняє неможливість здійснення інтересу чи забезпечує можливість отримання відповідного відшкодування. Якщо невідповідність способу захисту критеріям належності та ефективності призводить до відмови в задоволенні позивних вимог, то у разі посилення відповідача на неправильні (невідповідні предмету позову) законодавчі положення суд має застосувати відповідну законодавчу норму самостійно. Така помилка позивача не може бути підставою для відмови в позові. Однак у випадку, коли заявлена позовна вимога (наприклад, стягнення коштів) сформульована правильно, але неправильно визначено спосіб захисту та правову підставу позову (наприклад, стягнення грошових коштів як безпідставного збагачення замість стягнення на підставі договору), суд має відмовляти у задоволенні позову за неналежністю.

Спосіб захисту права/інтересу, який застосовується в судовому порядку, може встановлюватися: 1) в договорі; 2) в законі; 3) судом у визначених законом випадках. Такими законами є Цивільний процесуальний кодекс України, Господарський процесуальний кодекс України та інші процесуальні кодекси.

Під час опрацювання питання «*Поняття та види судових способів захисту цивільних прав та інтересів*» необхідно взяти до уваги те, що способи захисту поділяються на 1) універсальні (загальні), закріплені у ст. 16 ЦК України та 2) спеціальні, які встановлюються договором або спеціальним законодавством. Прикладом спеціального способу захисту права власності є позов про визнання права власності, негативний чи віндикаційний позови.

Спосіб захисту втілює безпосередню мету, якої прагне досягти суб'єкт захисту, вважаючи, що таким чином буде припинено порушення (оспорювання, невизнання) його прав, він компенсує витрати, що виникли у зв'язку із цим, або в інший спосіб нівелює негативні наслідки порушення його прав⁵. Зверніть увагу, що водночас із способами захисту виокремлюють заходи (міри) відповідальності та оперативні санкції. Застосування засобів цивільно-правової відповідальності впливає на майнову

⁵ Постанова ВС у складі КТС від 25.05.2018 р. у справі №910/23488/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74346092>

сферу порушника, призводить до її погіршення у порівнянні із тим станом, який був до порушення. Міри відповідальності, на відміну від інших засобів захисту, гарантують здійснення компенсаційної функції. ... Способи захисту та міри відповідальності співвідносяться як родове та видове поняття⁶. Серед способів захисту, закріплених у ч. 2 ст. 16 ЦК України заходами відповідальності є ті, які визначені у п. 8 і п.9. Що стосується оперативних санкцій (наприклад, одностороння відмова від договору або розірвання договору), то безпосередня мета їх застосування полягає, насамперед, у запобіганні виникненню та/або мінімізації втрат кредитора шляхом припинення правопорушення з боку контрагента та їх попередження.

Опрацьовуючи питання *«Характеристика судових способів захисту цивільних прав та інтересів»* доцільно звернути увагу на їх класифікацію за таким критерієм як *«результат наслідків їх застосування для відновлення порушеного права»*. За цим критерієм виокремлюють 3 групи, а саме: 1) способи захисту, застосування яких дозволяє підтвердити право, що захищається, або припинити чи змінити обов'язок (визнання права; примусове виконання обов'язку в натурі; зміна правовідношення; припинення правовідношення); 2) способи захисту, застосування яких дозволяє попередити або припинити порушення права (припинення дії, яка порушує право; визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади АРК або органу місцевого самоврядування); 3) способи захисту цивільних прав, застосування яких має за мету відновити порушене право і (або) компенсувати втрати, понесені у зв'язку з його порушенням (відновлення становища, що існувало до порушення права; визнання правочину недійсним; відшкодування збитків; компенсації моральної шкоди).

За допомогою способу захисту *«визнання права»* може бути захищене як право, яке не визнається або оспорується, так і інтерес особи у набутті права. У першому випадку рішенням суду про визнання права встановлюється визначеність у відповідних правовідносинах (ст. 392 ЦК України). У разі визнання права при захисті інтересу встановлюється цивільне право особи, яке до цього не існувало, а виникає тільки з моменту набрання рішенням суду про визнання права законної сили (ч. 3,5 ст. 376, ч. 4 ст. 1224, ст. 1341 ЦК України). Спосіб захисту *«припинення дії, яка порушує право»* застосовується щодо триваючого правопорушення, вчиненого іншою особою, чим створюються перешкоди у здійсненні суб'єктивного права (ст. 391, статті 424 і 432 ЦК України).

Під час вивчення питання *«Поняття цивільно-правової відповідальності, її ознаки та функції»* необхідно пригадати тему *«Юридична відповідальність»* з дисципліни *«Теорія держави і права»*, з'ясувати зміст кожної із загальних та специфічних ознак відповідальності у цивільному праві.

Опрацьовуючи питання *«Форми цивільно-правової відповідальності»* необхідно взяти до уваги, що існує поділ форм відповідальності на загальні, які передбачені у статтях 22 і 23 ЦК України та спеціальні, правове регулювання яких здійснюється статтями 549-552 ЦК України (неустойка) та статтями 570-571 ЦК України (втрата завдатку) тощо.

Під час вивчення питання *«Види цивільно-правової відповідальності»* зверніть увагу на те, що норми, які регулюють окремі види цивільно-правової відповідальності містяться в главах 48, 49, 51, 82 книги п'ятої ЦК України.

Опрацьовуючи питання *«Підстави й умови цивільно-правової відповідальності»* зверніть увагу на те, що аналізуючи наявність шкоди як умову цивільно-правової відповідальності, розрізняють договірну та недоговірну, майнову

⁶ Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І.В. Спасибо - Фатеевої. Харків: ЕКУС, 2020. С. 148

та немайнову шкоду. Умови та порядок відшкодування моральної шкоди врегульовано ст. 23, 1197 ЦК України. Окрім цього, необхідно проаналізувати положення постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31 березня 1995 р. та роз'яснення Вищого арбітражного суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з відшкодуванням моральної шкоди» від 29 лютого 1996 р.

На протиправність поведінки як на умову цивільно-правової відповідальності вказують ст. 607, 1166, 1169 ЦК України. Визначення поняття вини наводимо на основі ст. 614 ЦК України. Здобувачі повинні вміти навести кілька прикладів цивільно-правової відповідальності за відсутності вини, а також випадки, в яких юридично значимою стає форма вини (умисел або необережність) правопорушника чи потерпілої особи (зокрема, можна вказати на ст. 950, 614 ЦК України). Зверніть увагу на те, що причинний зв'язок є умовою цивільно-правової відповідальності лише тоді, коли наявні збитки (шкода).

Опрацьовуючи питання **«Підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності»** необхідно звернути увагу на спільне і відмінне у поняттях «Непереборна сила» та «Випадок (казус)».

⇒ **Питання для обговорення:**

перше заняття

1. Поняття та види судових способів захисту цивільних прав та інтересів.
2. Характеристика судових способів захисту цивільних прав та інтересів:
3. Поняття цивільно-правової відповідальності, її ознаки та функції.
4. Форми цивільно-правової відповідальності:
  - відшкодування збитків та моральної шкоди;
  - стягнення (сплата) неустойки та інші.

друге заняття

5. Види цивільно-правової відповідальності:
  - договірна та недоговірна;
  - повна, обмежена та підвищена;
  - часткова, солідарна та субсидіарна відповідальність, відповідальність в порядку регресу.
6. Підстави й умови цивільно-правової відповідальності:
  - шкода (збитки) як умова цивільно-правової відповідальності. Співвідношення понять «шкода» та «збитки»;
  - вина як умова цивільно-правової відповідальності;
  - причинний зв'язок як умова відповідальності.
7. Підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності

☑ **Основні поняття:** *спосіб захисту, шкода, збитки, реальні збитки, упущена вигода; моральна шкода; неустойка, цивільно-правова відповідальність; договірна та недоговірна відповідальність; часткова, солідарна та субсидіарна відповідальність; повна, обмежена і підвищена цивільна відповідальність; протиправність, вина, причинний зв'язок, випадок, непереборна сила.*

❖ **Питання для самоконтролю:**

1. Які існують універсальні та спеціальні способи захисту цивільних прав?
2. Назвіть відмінності між способами захисту і засобами (мірами) цивільно-правової відповідальності.
3. Як співвідносяться поняття «санкція» і «відповідальність»?

4. Що таке цивільно-правова відповідальність і які її особливості?
5. Які основні функції цивільно-правової відповідальності?
6. Які існують види цивільно-правової відповідальності?
7. Коли застосовується обмежена відповідальність?
8. Яка відмінність між частковою і солідарною і субсидіарною відповідальністю?
9. Розкрийте сутність субсидіарної відповідальності.
10. Хто і за якими правилами несе відповідальність у порядку регресу?
11. За якими правилами визначається розмір неустойки і збитків?
12. Що розуміють під підставою та умовами цивільної відповідальності?
13. Що слід вважати виною порушника цивільних прав?
14. Які підстави для звільнення від цивільно-правової відповідальності?
15. В чому відмінність випадку від непереборної сили?

✍ Практичні завдання:

перше заняття

Задача 1. За усною домовленістю між Р. та С. 20 серпня 2020 року Р. передав у безоплатне користування для дочки С. флейту. Згодом Р. переїхав на постійне місце проживання в інше місто. 2 січня 2022 року Р. звернувся до С. з проханням повернути музичний інструмент, оскільки він потрібен йому самому. Проте С. інструмент не повернув. Р. ще декілька разів телефонував до С. з проханням повернути його річ. С. кожного разу обіцяв повернути інструмент, але так і не повернув його. 07 лютого 2024 року Р. звернувся до суду з вимогою до С. про повернення флейти.

Проаналізуйте ситуацію і дайте обґрунтовану відповідь на питання: 1) чи підлягає захисту право Р.? 2) яке рішення повинен прийняти суд?

Задача 2. М. пред'явив позов до І. про стягнення 3 тис. грн. - вартості лікування та 10 тис. грн. - компенсації моральної шкоди (ст.1168 ЦК України), посилаючись на те, що в результаті ДТП йому були спричинені тілесні ушкодження і він два місяці знаходився на лікуванні. У судовому засіданні встановлено, що ДТП сталася внаслідок дій самого М., який, не звернувши уваги на червоний сигнал світлофора та рух автотранспорту, переходив перехрестя, де й мало місце зіткнення. Було встановлено, що в ДТП вина водія І. повністю відсутня.

Чи підлягає позов Д. задоволенню? Відповідь обґрунтуйте.

Задача 3. Співробітник поліції С., пізно ввечері повертався додому з чергування. В цей час на нього було вчинено розбійний напад п'ятьох осіб. Для захисту свого здоров'я, життя і майна С. змушений був застосувати зброю, внаслідок чого він: 1) вбив одного нападника; 2) заподіяв тілесні ушкодження двом нападникам, що спричинили їх інвалідність II та III груп; 3) поранив випадкового перехожого, що спричинило в останнього тимчасовий розлад працездатності, внаслідок чого він був звільнений з роботи через фізичну неспроможність її виконувати.

Вдова вбитого нападника подала позов до суду про відшкодування шкоди у зв'язку з втратою годувальника.

Дайте юридичну оцінку діям С. Чи мають право на захист вказані особи, яким С. завдав шкоду? Якщо так, то якими способами вони можуть захистити свої права? Відповідь обґрунтуйте.

Задача 4. Харківське відділення акціонерної страхової компанії «Оранта» звернулося до суду з позовом до батьків Марка (15 років) і Сергія (13 років) про стягнення збитків. Позивач посилався на те, що внаслідок дій вказаних дітей, які розпалили вогонь у будівельному вагончику і спричинили пожежу, було пошкоджено

і знищено майно осіб, які мешкають поруч. За договорами страхування потерпілим було виплачено по 5 000 грн. У зв'язку з цим позивач просив зазначену суму стягнути з відповідачів. Рішенням суду з батьків Марка та Сергія на користь позивача була стягнена зазначена сума позову.

Чи правильне рішення прийняв суд? Відповідь обґрунтуйте.

📖 **Тематика рефератів:**

1. Вина в цивільному праві.
2. Склад цивільного правопорушення.

друге заняття

Завдання 1. Знайдіть у ЦК України норми, відповідно до яких допускається відшкодування шкоди у таких випадках: 1) незалежно від вини особи, яка її завдала; 2) особою, яка спричинила шкоду правомірною поведінкою.

Завдання 2. Випишіть статті ЦК України, в яких передбачено застосування часткової, солідарної і субсидіарної відповідальності.

Завдання 3. Визначте, який вид відповідальності наступить у разі

- заподіяння шкоди малолітньою особою (ст. 1178 ЦК України);
- заподіяння шкоди спільними діями кількох осіб (ст. 1190 ЦК України);
- заподіяння шкоди неповнолітньою особою (ст. 1179 ЦК України);
- відшкодування шкоди двома поручителями за одного боржника.

Задача 1. Йдучи біля магазину, К. знепритомніла. Падаючи, вона сумкою розбила вітрину. Магазин вимагав відшкодувати завдану шкоду, вартість вітрини, а також збитки, які зазнав магазин, не працюючи впродовж 3-х годин.

Чи є підстави для настання цивільно-правової відповідальності? Відповідь обґрунтуйте.

Задача 2. В. мав у власності мотоцикл. Дорогою на роботу, на перехресті вулиць Галицька та Мазепи, порушивши правила дорожнього руху, на пішохідному переході він збив велосипедиста Р. У результаті дорожньої пригоди велосипедист одержав тяжкі ушкодження. Окрім цього, велосипед був пошкоджений і не придатний до подальшого використання. Р. був доставлений у лікарню, де впродовж 10-ти днів отримував медичну допомогу в стаціонарі, а потім ще місяць лікувався вдома і, відповідно, будучи непрацездатним, не міг виконувати трудові обов'язки.

Р. подав позов до суду про відшкодування шкоди за розбитий велосипед, а також затрат на відновлення здоров'я (спеціальне харчування, догляд, придбання ліків). Суд позов задовольнив. Відповідач оскаржив рішення суду.

Чи правильне рішення прийняв суд? Які збитки належить стягнути з відповідача?

Задача 3. Вчитель відпустив з уроків учня М. на прохання його батьків. Дорогою додому М. заподіяв шкоду автомобілю сусіда К. Останній звернувся з вимогою до батьків про відшкодування збитків.

Батьки відмовилися, стверджуючи, що відповідати має школа, так як їхній син повинен був перебувати на уроках і за це відповідає адміністрація.

Директор заперечував дану претензію, так як це учитель відпустив учня на власний розсуд. Вчитель відмовився, стверджуючи, що відповідати повинні батьки, так як він відпустив учня з уроків на особисте прохання батьків.

Проаналізуйте ситуацію.

Задача 4. О. звернувся до суду з позовом про відшкодування Львівською залізницею шкоди, завданої каліцтвом, яке він одержав через те, що під час руху швидкого поїзда кинутий невідомою особою камінь потрапив у вікно і розбив скло, уламки якого завдали шкоди обличчю О. Залізниця вважає, що позов задоволенню не підлягає, тому що шкоди завдано дією непереборної сили. Адвокат О. заявив, що дії тих, хто кидає камінь в потяги, що проїжджають, не можна розцінювати як непереборну силу, а слід оцінювати як випадок і залізниця, як власник джерела підвищеної небезпеки, повинна нести відповідальність.

Яке рішення повинен винести суд? Відповідь обґрунтуйте.

 Тематика рефератів:

1. Випадок та непереборна сила як обставини, що звільняють від цивільної відповідальності.

 Рекомендована література:

Основна

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Дата оновлення: 05.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

2. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: постанова Пленуму ВСУ від 31.03.1995 р. Дата оновлення: 27.02.2009. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>

3. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з відшкодуванням моральної шкоди: роз'яснення Вищого арбітражного суду України від 29 лютого 1996 р. Дата оновлення: 01.02.2005. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v5_95800-96

4. Аналіз практики застосування судами ст. 16 ЦК України. Лист Верховного Суду України від 01.04.2014 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00073> (Дата звернення: 20.08.2024)

5. Щомісячний аналіз судової практики з цивільного права. Національна спілка адвокатів. Серпень 2020. Випуск 1. <https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/Dajest.pdf> (Дата звернення: 20.08.2024)

6. Грушицький А. Застосування ефективного способу захисту порушеного права. Актуальна практика Верховного Суду. 2022. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_11_07_Grushytskyi_24_10.pdf (Дата звернення: 20.08.2024)

7. Погрібний С.О. Визначення способу захисту цивільних прав та інтересів. ВС. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Prezent_Pogribnyi_sposib_zahistu.pdf (Дата звернення: 20.08.2024)

8. Цивільне право України. Загальна частина: підручник /за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданіка. 3-тє вид. К.: Юрінком Інтер, 2010. С. 198-218

9. Цивільне право: підручник у 2 т. / В. І. Борисова (кер.авт. кол.) Л.М. Баранова, Т.І. Бетова та ін.; за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Х. Право. 2012. Т. 1. 656 с.

10. Цивільне право України (у запитаннях та відповідях): Навчальний посібник : Практикум / За ред. В. К. Матвійчука, І. С. Тімуша. К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2013. 348 с. URL: <https://www.nam.kiev.ua/files/publications/978-966-8406-62-1-pos.pdf>.

11. Цивільне право: загальна частина. Практикум: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів /кол. авт. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2020. 232 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/4967/1/ЦП%20%28ПРАКТИКУМ%29.pdf>

12. Яновицька Г.Б., Кучер В.О. та ін. Цивільне право України: підручник Текст: в 2 т. Т. 1 / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 444 с. <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/452/1/КУЧЕР%20Цивільне%20Право%20ПІДРУЧНИК%20ТОМ%201.pdf>

13. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2-х т. 5-те вид., перероб. і допов./ за ред. О. В. Дзери (кер авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. К.: Юрінком Інтер, 2013. Т.1. С. 47-59

14. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т.1. Загальні положення. Особи / За ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Харків. ЕКУС. 2020. 928 с.

Додаткова

15. *Жернебной І.* Особливості розгляду справ про відшкодування неповнолітніми особами матеріальної та моральної (немайнової) шкоди. *Підприємництво, господарство, право.* 2010. № 12. С. 43-46

16. *Жук А.* Відновлення становища, що існувало до порушення у системі способів захисту суб'єктивних цивільних прав. *Підприємництво, господарство і право.* 2021. № 1. С. 11-16. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/1/3.pdf>

17. Відшкодування моральної та матеріальної шкоди: Навчальний посібник / За ред. М.К. Галантича. К.: Юрінком Інтер, 2011. 624 с.

18. *Коваленко І. А.* Цивільно-правова відповідальність осіб з вадами волі: монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2018. 180 с. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/15984/1/20200930_301.pdf

19. *Кучер В. О., Поляк С. П.* Визначення розміру відшкодування моральної шкоди. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2014. № 1. С. 120-132

20. *Панькевич Р.* Зміна та припинення правовідношення як спосіб захисту цивільних прав та охоронюваних законом інтересів держави і територіальних громад: порівняльно-правовий аналіз. *Підприємництво, господарство і право.* 2020. № 3. С. 36-41. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/3/8.pdf>

21. *Примак В.* Функції цивільно-правової відповідальності юридичних осіб. *Підприємництво, господарство і право.* 2004. № 7. С. 115–117.

22. *Примак В.* Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільно-правової відповідальності. *Юридична Україна.* 2005. № 3. С. 50–53.

23. *Рибак О.* До питання про визначення поняття «моральна (немайнова) шкода». *Підприємництво, господарство, право.* 2012. № 11. С. 29-32

24. *Рибак О.* Критерії визначення розміру компенсації моральної (немайнової) шкоди. *Підприємництво, господарство, право.* 2012. № 10. С. 24-27

25. *Стрижеус Д.А.* Способи судового захисту цивільних прав. *Юридичний електронний науковий журнал.* 2022. № 6. С. 521-523. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2022/119.pdf

26. *Шиян О.* До питання встановлення вини у справах з відшкодування шкоди, завданої джерелами підвищеної небезпеки. *Право України.* 2010. № 11. С. 208-213

27. *Янчук А.* До питання про універсальність відшкодування збитків за Цивільним кодексом України. *Підприємництво, господарство, право.* 2010. № 1

28. *Янчук А.* Проблеми співвідношення категорій «збитки» та «шкода» за Цивільним кодексом України. *Підприємництво, господарство, право.* 2010. № 2

ФІЗИЧНА ОСОБА ЯК СУБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

☞ Методичні рекомендації: Опрацьовуючи питання *«Фізична особа як учасник цивільних правовідносин: поняття, засоби індивідуалізації, цивільна правосуб'єктність»* зверніть увагу на зміст понять «людина», «фізична особа», «громадянин», а також проаналізуйте статті 28, 29, 43, 46, 294-296, 532, 1221 ЦК України та статті 160, 161 СК України.

Опрацьовуючи питання *«Поняття цивільної правоздатності фізичної особи та її зміст (обсяг). Відмінність між правоздатністю та суб'єктивним цивільним правом»* зверніть увагу на те, що правоздатність – це необхідна умова для правоволодіння, передумова для виникнення в особи суб'єктивного права. Наприклад, кожна фізична особа може бути власником декількох квартир, будинків, автомобілів, оскільки така можливість надана їй Конституцією України і ЦК України, однак у силу обставин не всі можуть реалізувати таку можливість, втілити її в життя. Правоздатність виникає з народження. Правоздатність однакова для всіх фізичних осіб, оскільки право надає всім без винятку фізичним особам рівні можливості в набутті конкретних цивільних прав та обов'язків. Не слід змішувати рівність правоздатності для фізичних осіб із обмеженнями і заборонами, встановленими законом для всіх осіб. Так, зміст правоздатності включає право особи вільно визначати своє місце проживання. Однак, це не означає, що кожен з нас може оселитися там, де йому заманеться, тому що існують території, де діє особливий режим (прикордонна зона тощо).

Під час опрацювання питання *«Поняття цивільної дієздатності фізичної особи та її види. Зміст окремих різновидів цивільної дієздатності»* проаналізуйте зміст таких елементів цивільної дієздатності як правочиноздатність і деліктоздатність, з'ясуйте відмінність між *набуттям* (ст. 34 ЦК України) та *наданням* повної цивільної дієздатності (емансипацією) та порядком надання повної цивільної дієздатності, передбаченим для особи, яка бажає займатись підприємницькою діяльністю та інших випадків, передбачених у ст. 35 ЦК України. Керуючись відповідними нормами ЦК України, необхідно з'ясувати, можливість вчинення яких саме видів правочинів складає обсяг відповідного виду дієздатності. На основі ст. 36–42 ЦК України, потрібно вміти розрізняти підстави та правові наслідки обмеження цивільної дієздатності фізичної особи та визнання фізичної особи недієздатною (з урахуванням ст. 248 та 1008 ЦК України).

Опрацювання питання *«Підстави, порядок та правові наслідки обмеження дієздатності фізичної особи»* зверніть увагу на те, що підстави обмеження дієздатності фізичної особи встановлено ч.1 і ч. 2 ст. 36 ЦК України. Питання про відповідність психічного розладу фізичної особи, встановленим критеріям вирішується виключно судом, з урахуванням результатів судово-психіатричної експертизи та інших доказів. Щодо зловживання різними засобами (ч. 2 ст. 36 ЦК України), то саме по собі зловживання ними особою не може бути підставою для обмеження її цивільної дієздатності. Має бути таке зловживання, яке ставить саму особу, свою сім'ю, інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище.

До другого заняття: Питання *«Підстави, порядок та правові наслідки визнання фізичної особи недієздатною»* базується на положеннях статтях 39-42. Підставою визнання особи недієздатною є такий психічний розлад, внаслідок якого

особа взагалі не розуміє значення своїх дій та/або не може керувати ними. Із заявою в суд можуть звернутися члени сім'ї, орган опіки і піклування, заклад з надання психіатричної допомоги. Основним для розгляду такої справи є висновок про стан психіки фізичної особи, що видається судово-психіатричною експертизою за ухвалою суду.

Під час вивчення питання **«Підстави, порядок та правові наслідки визнання фізичної особи безвісно відсутньою»** слід звернути увагу на те, що, окрім тих правових наслідків визнання особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою, які визначені в ст. 44 та 47 ЦК України, законодавство передбачає також низку інших правових наслідків (статті 248, 1008, 1220 ЦК України та статті 104, 107 СК України).

Розкриваючи питання **«Підстави, порядок та правові наслідки оголошення фізичної особи померлою»** зверніть увагу на те, що звертаючись до суду з заявою про оголошення особи померлою, заявник повинен довести свою юридичну зацікавленість у вирішенні цього питання. Зверніть увагу, що Законом України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» запроваджено нові категорії осіб, а саме особа, зникла безвісти та особа, зникла безвісти за особливих обставин. Осіб, зниклих безвісти слід відмежовувати від осіб, визнаних безвісно відсутніми та оголошених померлими.

Питання **«Поняття, види та цивільно-правове значення актів цивільного стану»** базується на положеннях ст. 49 ЦК України та Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану». Державній реєстрації підлягають такі акти цивільного стану: народження фізичної особи та встановлення її походження, громадянство, шлюб, розірвання шлюбу, зміна імені, смерть. Кожен факт реєстрації акта цивільного стану підтверджується відповідними свідцтвом на бланках суворої звітності, які виготовляються за єдиними зразками. Актівий запис цивільного стану є безспірним доказом фактів, реєстрація яких посвідчується, до спростування його в судовому порядку.

Під час вивчення питання **«Цивільно-правовий статус фізичної особи-підприємця»** слід опрацювати главу 5 ЦК України та Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» в частині правового регулювання реєстрації фізичної особи підприємцем. Відповідальність фізичної особи підприємця визначається ст. 52 ЦК України. Зверніть увагу: втрата фізичною особою статусу підприємця не припиняє відповідальності такої особи за зобов'язаннями, що виникли в минулому під час провадження підприємницької діяльності і у зв'язку з останньою.

До третього заняття: Розглядаючи питання, які торкаються правового регулювання опіки та піклування необхідно керуватися нормами глави 6 ЦК України та глави 19 СК України. Зверніть увагу, що за призначенням і функціями інститут опіки і піклування у цивільному праві відрізняється від інституту опіки і піклування у сімейному праві. Важливе значення мають відмінності між *опікою* та *піклуванням*, які стосуються, зокрема, підстав встановлення та припинення змісту повноважень опікуна та піклувальника. Зверніть увагу на норми ст. 68, 70, 71 ЦК України, які обмежують опікуна неможливістю вчиняти низку правочинів від імені підопічного, а піклувальника – у можливості давати згоду на вчинення таких правочинів. Керуючись ст. 75–77 ЦК України, потрібно вміти розрізняти підстави звільнення опікуна та піклувальника від їх повноважень, а також підстави припинення опіки та піклування, відрізняти правовий статус опікуна та піклувальника від статусу помічника фізичної особи.

⇒ Питання для обговорення:

перше заняття

1. Фізична особа як учасник цивільних правовідносин: поняття, засоби індивідуалізації, цивільна правосуб'єктність.
2. Поняття цивільної правоздатності фізичної особи та її зміст (обсяг). Відмінність між правоздатністю та суб'єктивним цивільним правом.
3. Поняття цивільної дієздатності фізичної особи та її види. Зміст окремих різновидів цивільної дієздатності.
4. Підстави, порядок та правові наслідки обмеження дієздатності фізичної особи.

друге заняття

5. Підстави, порядок та правові наслідки визнання фізичної особи недієздатною.
6. Підстави, порядок та правові наслідки визнання фізичної особи безвісно відсутньою.
7. Підстави, порядок та правові наслідки оголошення фізичної особи померлою.
8. Поняття, види та цивільно-правове значення актів цивільного стану.
9. Цивільно-правовий статус фізичної особи-підприємця.

третє заняття

10. Опіка як інститут цивільного права. Встановлення та припинення опіки. Права та обов'язки опікуна.
11. Піклування як інститут цивільного права. Встановлення та припинення піклування. Права та обов'язки піклувальника.

☑ **Основні поняття:** фізична особа; цивільна правоздатність, цивільна дієздатність, деліктоздатність; правочиноздатність; повна, неповна, часткова дієздатність; емансипація; ім'я фізичної особи, місце проживання фізичної особи; акти цивільного стану, опіка, піклування; фізична особа - підприємець.

❖ Питання для самоконтролю

1. Яке правове значення понять «людина», «фізична особа», «громадянин»?
2. Назвіть засоби, що індивідуалізують фізичну особу як учасника цивільних правовідносин.
3. Яке юридичне значення має місце проживання у цивільному праві?
4. У чому полягають відмінності між цивільною правоздатністю та суб'єктивним цивільним правом?
5. Які юридичні можливості складають зміст цивільної правоздатності фізичної особи?
6. У чому полягають відмінності між цивільною дієздатністю і правоздатністю фізичної особи?
7. Що розуміють під правочиноздатністю?
8. Що розуміють під тестаментоздатністю?
9. Що розуміють під трансдієздатністю?
10. Що таке «дрібний побутовий правочин»?
11. Які правочини може вчиняти особа з неповною цивільною дієздатністю?
12. Що таке емансипація?
13. Розкрийте відмінність між набуттям та наданням повної цивільної дієздатності.
14. Що є підставою для обмеження цивільної дієздатності фізичної особи?
15. Які підстави визнання фізичної особи недієздатною?
16. Хто несе відповідальність за дії, вчинені особою, яка визнана недієздатною?
17. Які правові наслідки визнання особи безвісно відсутньою?

18. Які правові наслідки оголошення фізичної особи померлою?
19. Що таке «акти цивільного стану»?
20. За яких умов фізична особа набуває статусу підприємця?
21. Назвіть права та обов'язки опікуна.
22. В яких випадках встановлюється опіка, а в яких – піклування?
23. Які підстави припинення піклування?
24. Назвіть права та обов'язки піклувальника.
25. В якому порядку встановлюється опіка і піклування?

Практичні завдання:

перше заняття

Завдання 1. Перелічіть випадки, коли ЦК України надає юридичного значення місцю проживання фізичної особи.

Задача 1. Дмитро (8 років) та Матвій (10 років) розвели на вулиці багаття від якого спалахнув будинок, що знаходився неподалік. Власник будинку звернувся до суду з позовом про відшкодування батьками Дмитра та Матвія завданих збитків.

Батьки заперечували проти позову, посилаючись на те, що діти не є деліктоздатними і, відповідно, відповідальність за вчинену шкоду не несуть, а вони (батьки) на момент завдання шкоди були на роботі, і тому також не можуть нести відповідальність.

Проаналізуйте ситуацію і дайте обґрунтовану відповідь на питання: 1) чи правомірні вимоги власника будинку? 2) чи правомірні аргументи батьків? 3) за яких умов батьки можуть бути звільненні від відповідальності?

Задача 2. П. одружився із К., яка має дитину Остапа 8-ми років. У хлопчика склалися гарні відносини із новим чоловіком мами і він став називати його «батьком». П. відповідав взаємністю та брав активну участь у житті дитини. Коли Остапу виповнилося 14 років, він вирішив придбати за оголошенням старий гірський велосипед. Для вчинення договору продавець зажадав згоди одного із батьків, обґрунтовуючи це тим, що Остап є неповнолітнім, і пізніше батьки зможуть оскаржити договір купівлі-продажу як недійсний. Остап звернувся до П. з проханням надати таку згоду, отримав її та придбав велосипед.

Проаналізуйте ситуацію і дайте обґрунтовану відповідь на питання: 1) чи правомірна вимога продавця щодо надання згоди одного із батьків? 2) чи має П. правові підстави для надання згоди на придбання Остапом велосипеда? 3) чи є підстави для визнання договору купівлі-продажу велосипеда недійсним?

Задача 3. Ф. купив у свого знайомого Д. телефон за 1 тис. грн. Наступного дня до Д. звернулася дружина Ф., яка вимагала забрати телефон назад і повернути сплачені за нього кошти, пояснивши, що її чоловік у судовому порядку обмежений у дієздатності. У зв'язку з цим він не має права самостійно укласти правочини, а вона, як його піклувальник, згоди на купівлю телефону не давала. Д. відповів, що, за словами Ф., останній виграв 1 тис. грн. у лотерею, отримавши тим самим випадковий додатковий дохід, розпорядження яким не зачіпає матеріальних інтересів сім'ї. На цій підставі Д. вважав, що такою сумою Ф. міг би розпоряджатися самостійно без згоди піклувальника.

Проаналізуйте ситуацію та дайте обґрунтовану відповідь на питання: 1) чи правомірною є вимога дружини Ф.? 2) чи відповідають аргументи Д. вимогам чинного законодавства? 3) які правові наслідки правочину, укладеного між Ф. та Д.?

Задача 4. Директор автотранспортного підприємства видав наказ, яким заборонив бухгалтерії виплачувати слюсарю С. належну йому заробітну плату і дав розпорядження видавати зарплату його дружині. Прийняття таких заходів у наказі було мотивоване тим, що С. зловживав спиртними напоями.

Дайте правову оцінку наказу директора. Відповідь обґрунтуйте.

Задача 5. 17-ти річний В. з нагоди закінчення середньої школи отримав у подарунок від бабусі відеокамеру. Через деякий час він запитав бабусю, чи не буде вона заперечувати проти того, щоб він обміняв відеокамеру на фотоапарат, що належить його знайомому Н. Бабуся не заперечувала і письмово оформила свою згоду на вчинення правочину. Обмін відбувся.

Батько В., дізнавшись про цей обмін, зажадав від Н. повернути відеокамеру та взяти назад фотоапарат, оскільки він своєї згоди на обмін не давав. Н. відповів відмовою, пояснивши, що, наскільки йому відомо, відеокамера була подарована В. не батьком, а бабусею, яка дала письмову згоду на здійснення цього правочину. За цих обставин, як вважав Н., неповнолітній В. не потребував згоди батька на укладення договору.

Проведіть правовий аналіз ситуації і дайте обґрунтовану відповідь на питання: 1) чи правомірною є вимога батька про повернення відеокамери? 2) чи відповідає згода бабусі на вчинення обміну вимогам чинного законодавства? 3) чи відповідають пояснення Н. вимогам чинного законодавства? 4) чи зміниться рішення, якщо мати В. дасть згоду на обмін на прохання бабусі?

Задача 6. 17 річний Петро, який працював у майстерні з ремонту мобільних телефонів, побачивши у дворі велосипед, взяв його і поїхав кататись. Пізніше з'ясувалося, що Петро мав намір недовго покататися і поставити велосипед на місце, де він його взяв.

З'їжджаючи з пагорба, Петро налетів на дерево, зламав велосипед, а сам із травмами і забоями був доставлений у лікарню. Було встановлено, що велосипед належить К., який вимагає відшкодування завданих йому збитків від батьків Петра. Батьки відмовили, посилаючись на те, що вони не в змозі здійснювати контроль за сином. К. звернувся до суду з позовом до батьків Петра про відшкодування нанесеної йому шкоди.

Вирішіть спір. Відповідь обґрунтуйте.

Задача 7. 16-річній А. було дозволено вступити в шлюб із Ф. до досягнення повноліття. Після реєстрації шлюбу, А. мала намір переїхати до чоловіка, що проживав в іншому селищі і прийняла рішення продати будинок, що перейшов до неї за заповітом. Оскільки ніхто з її односельчан не виявив бажання придбати будинок для постійного проживання, вона домовилась з Н. про продаж йому будинку під знесення за 1000 доларів США.

Батьки А. були проти такої домовленості. На їх думку, будинок взагалі не варто продавати під знесення, оскільки він в доброму стані і вони знайшли покупця, який бажає придбати будинок для постійного проживання за значно більшу суму.

А. відповіла, що договір з Н. уже укладено і змінювати чи розривати його вона не має наміру. Батьки звернулися з позовом в суд про визнання укладеного договору недійсним, як такий що укладений їх неповнолітньою дочкою без їх згоди.

Вирішіть справу. Відповідь обґрунтуйте.

📖 **Тематика рефератів:**

1. Цивільна правосуб'єктність та правовий статус фізичної особи: порівняльна характеристика.

2. Цивільна правосуб'єктність неповнолітньої особи.
3. Цивільна правосуб'єктність малолітньої особи.

друге заняття

Завдання 1. Складіть порівняльну таблицю «Правові наслідки визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою».

Завдання 2. Проаналізуйте ст. 47, 48 ЦК України. Складіть схему: «Обставини, від яких залежить вирішення питання про повернення майна особі, оголошеній померлою, у випадку її появи».

Задача 1. К., визнаний у встановленому законом порядку недієздатним, впродовж декількох місяців купував по одній авторучці в день в одному і тому ж магазині. Призначена його опікуном дружина, принесла у магазин всі придбані ним авторучки і вимагала від директора магазину повернути сплачені за них гроші.

Директор магазину відмовився виконати вимогу дружини К., посилаючись на те, що К. здійснював дрібні побутові правочини, які будь-яка фізична особа має право вчиняти самостійно.

Вирішіть спір.

Задача 2. 1 квітня 2023 р. Лариса звернулася в нотаріальну контору з проханням посвідчити договір купівлі-продажу житлового будинку, що належав її чоловікові, який рішенням суду від 20 березня 2020 р. був визнаний безвісно відсутнім. Нотаріус, враховуючи, що з часу зникнення чоловіка пройшло більше 3-х років, договір посвідчив.

Чи правомірні дії нотаріуса? Відповідь обґрунтуйте.

Задача 2. Б. звернулася до суду із заявою про визнання її колишнього чоловіка померлим. У заяві було зазначено, що вже більше 5-ти років вона не отримувала жодних даних про місце його перебування. До цього він ухилявся від сплати аліментів, у зв'язку із чим був оголошений у розшук.

Суд на підставі заяви Б. та довідки з місця останнього проживання чоловіка виніс рішення про визнання його безвісно відсутнім, пояснивши заявнику, що через чотири роки після вступу в силу рішення про визнання чоловіка безвісно відсутнім вона може подати заяву до суду про визнання його померлим.

Проведіть правовий аналіз ситуації і дайте обґрунтовану відповідь на питання: 1) чи є правові підстави для звернення Б. до суду із заявою про визнання її колишнього чоловіка померлим? 2) чи правильне рішення виніс суд? 3) чи відповідають пояснення суду вимогам чинного законодавства?

Задача 3. Василь пішов у ліс і додому не повернувся. Через 6 років син звернувся до суду із заявою про оголошення батька померлим. Будучи єдиним спадкоємцем, син повинен був успадкувати будинок, який належав його батькові, а також й інше майно. За декілька днів до винесення рішення, син загинув у автомобільній катастрофі. Оскільки інших спадкоємців у батька не було, все його майно через рік перейшло до територіальної громади. За рішенням органу місцевого самоврядування будинок було передано в користування сім'ї Д., решта майна - реалізовано через комісійний магазин.

Через 5 місяців Василь повернувся додому. З'ясувалося, що отримавши в лісі тяжку травму, він втратив свідомість. У такому стані Василь був знайдений лісниками, які доправили його в обласну лікарню. Через відсутність документів і

втрату пам'яті місце проживання Василя та його родичів знайти не вдалося. Після тривалого лікування Василь виздоровів і повернувся до свого села.

Довідавшись, що все його майно перейшло до територіальної громади, Василь вимагав повернення будинку та іншого майна, яке йому належало до зникнення. У відповідь отримав роз'яснення, що ані будинок, ані інше майно не можуть бути повернені йому в натурі, і що він може отримати тільки грошову компенсацію.

Чи відповідає роз'яснення вимогам чинного законодавства? Відповідь обґрунтуйте.

Задача 4. С. рибалив на озері. Човен перевернувся і він впав у воду. Все це трапилось на очах чотирьох жителів сусіднього села, які ловили рибу з берега. Тіло С. не знайшли.

Дружина С. через 6 міс. після нещасного випадку звернулася до суду про оголошення С. померлим. Суд виніс рішення про оголошення її чоловіка померлим.

Чи правильним є рішення суду? Відповідь обґрунтуйте.

Задача 5. Т., який страждав на психічне захворювання, був визнаний судом недієздатним. Опікуном Т. було призначено його сестру Ольгу.

За відсутності Ольги Т. продав килим і магнітофон Б., з яким познайомився у магазині.

Дізнавшись про це, Ольга пред'явила позов до Б. про визнання договору купівлі-продажу недійсним і повернення проданих речей. Б. проти позову заперечував, посилаючись на те, що він не знав про недієздатність Т.

Чи підлягає позов Ольги задоволенню? Відповідь обґрунтуйте.

📖 **Тематика рефератів:**

1. Підстави обмеження дієздатності фізичної особи та визнання її недієздатною.
2. Фізична особа-підприємець к учасник цивільних правовідносин.

третє заняття

Завдання 1. Складіть таблицю «Порівняльна характеристика опіки та піклування».

Задача 1. Мачуха малолітнього П., яка була призначена його опікуном, реалізувала майно, отримане ним у спадщину, в тому числі цінні папери на пред'явника, предмети домашньої обстановки та вжитку. Крім того, вона без згоди підопічного користувалася автомобілем, який також був успадкований ним.

Дайте юридичну оцінку діям опікуна. Відповідь обґрунтуйте.

Задача 2. Д. звернулася до нотаріуса з проханням посвідчити від імені її сина, якому 10 років, договір купівлі-продажу будинку, отриманого ним в порядку спадкування після смерті дідуся. Нотаріус посвідчив договір. Після цього Д. продала й інші речі, які були власністю сина (килим, посуд, радіоприймач). Орган опіки та піклування, дізнавшись про ці договори, пред'явив позов про визнання їх недійсними.

Проаналізуйте ситуацію і дайте обґрунтовану відповідь на питання: 1) чи правомірні дії нотаріуса? 2) чи відповідають дії Д. чинному законодавству? 3) чи правомірною є вимога органу опіки і піклування?

Задача 3. Після смерті обох батьків піклувальником неповнолітньої Олени було призначено його тітку. Отримавши відповідний дозвіл про зниження шлюбного віку, 17-ти річна Олена одружилася з 20-річним Микитою. У зв'язку з переїздом до чоловіка, Олена вирішила продати будинок. Нотаріус відмовив у посвідчнні

договору на тій підставі, що Олена неповнолітня. Остання оскаржила відмову нотаріуса до суду.

Дайте правову оцінку дій нотаріуса. Відповідь обґрунтуйте.

Тематика рефератів:

1. Припинення піклування в цивільному праві України.

Рекомендована література

Основна:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Дата оновлення: 05.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Сімейний кодекс України: від 10.01.2002 р. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
3. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003р. в редакції Закону від 26.11.2015 р. Дата оновлення: 03.09.2024. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15>
4. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: Закон України від 12 липня 2018 р. № 2505-VIII. Дата оновлення: 20.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#top>
5. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11.12.2003р. Дата оновлення: 28.03.2024. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1382-15>
6. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.11 р. Дата оновлення: 03.09.2024. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>
7. Про деякі питання декларування і реєстрації місця проживання та ведення реєстрів територіальних громад: Постанова КМУ № 265 від 07.02.2022 р. Дата оновлення: 25.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2022-%D0%BF#top>
8. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 р. Дата оновлення: 25.08.2024. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>
9. Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України від 01.07.2010р. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2398-17>
10. Правила державної реєстрації актів цивільного стану в Україні, затверджені наказом Мініюсту України № 52/5 від 18.10.2000 р. Дата оновлення: 15.06.2024. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00>
11. Правила внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання, затверджені наказом Мініюсту України № 96/5 від 12.01.2011 р. Дата оновлення: 15.06.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0055-11#Text>
12. Цивільне право України. Загальна частина: підручник. За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, Р. А. Майданика. 3-тє вид., переробл. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2010. С. 259-309
13. Цивільне право: підручник у 2 т. / В. І. Борисова (кер.авт. кол.) Л.М. Баранова, Т.І. Бєтова та ін.; за ред. В.І. Борисової, І.В. Спаси́бо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Х. Право. 2012. Т. 1. 656 с.
14. Цивільне право України (у запитаннях та відповідях): Навчальний посібник : Практикум / За ред. В. К. Матвійчука, І. С. Тімуша. К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2013. 348 с. URL: <https://www.nam.kiev.ua/files/publications/978-966-8406-62-1-pos.pdf>
15. Цивільне право: загальна частина. Практикум: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / кол. авт. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2020. 232 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/4967/1/ЦП%20%28ПРАКТИКУМ%29.pdf>
16. Яновицька Г.Б., Кучер В.О. та ін. Цивільне право України: підручник Текст: в 2 т. Т. 1 / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 444 с. <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/452/1/КУЧЕР%20Цивільне%20Право%20ПІДРУЧНИК%20ТОМ%201.pdf>

17. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2-х т. 5-те вид., перероб. і допов. / за ред. О. В. Дзери (кер авт. кол.), Н. С. кузнецової, В. В. Луця. К.: Юрінком Інтер, 2013. Т.1. С. 60-136

18. Стефанчук М. О. Цивільна правосуб'єктність фізичних осіб та особливості її здійснення: монографія. Київ : Артєк, 2020. 479 с. URL: <https://stefanchuk.com/wp-content/uploads/2024/03/Стефанчук-М.-О.-Цивільна-правосубектність-фізичних-осіб-МОНОГРАФІЯ.pdf>

19. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т.1. Загальні положення. Особи / За ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Харків. ЕКУС. 2020. 928 с.

Додаткова:

20. Гейнц Р. М. Правочиноздатність як елемент цивільної дієздатності неповнолітніх осіб. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей*. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». 2020. Випуск 54. С. 10 – 22. <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/apiclu/article/view/5076/5536>

21. *Макаренко О. В.* Цивільно-правове регулювання відносин, пов'язаних з наданням дієздатній особі допомоги при здійсненні її прав і виконанні обов'язків: автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.03. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків. 2016. 20 с.

22. *Морозова С.Є.* Правове регулювання опіки та піклування за цивільним законодавством України: автореф. дис. ... к.ю.н. за спеціальністю 12.00.03.К.: Інститут держави і права ім. В.М.Корецького, 2013. 20 с.

23. *Романовська Л.* Правоздатність дитини за цивільним законодавством. *Право України*. 2013. № 1-2. С. 407-412

24. *Слободян С.* Обмеження дієздатності фізичних осіб: цивільно-правові проблеми. *Юридичний журнал*. 2004. № 1 (19). С. 32–33.

25. *Стефанчук М.О.* Теоретичні засади цивільної правосуб'єктності фізичних осіб та особливості її здійснення: автореф. дис. ... д.ю.н.:12.00.03. Науково-досл. ін-т прив. права і підпр. імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України. К.: 2020. 40 с.

26. *Черненко Л.* Предмет правового інституту реєстрації актів громадянського (цивільного) стану. *Право України*. 2010. № 4. С. 321-328

Семінарське заняття № 10 (2 год.)

ЮРИДИЧНА ОСОБА: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ПОРЯДОК СТВОРЕННЯ

 Методичні рекомендації: Під час вивчення питання «*Поняття, ознаки та види юридичних осіб. Індивідуалізація юридичної особи*» необхідно на основі ст. 80 ЦК України та з урахуванням норм глави 7 ЦК України з'ясувати зміст таких ознак юридичної особи як організаційна єдність, наявність відокремленого майна, виступ в цивільному обороті від свого найменування, здатність нести самостійну цивільну відповідальність. Термін «юридична особа» вживається в ЦК України як родовий для всіх суб'єктів, які підпадають під надане у ст. 80 ЦК України визначення. Зверніть увагу, що законодавець у ЦК України відмовився від терміну «підприємство» в розумінні суб'єкта цивільних відносин – юридичної особи. Підприємство за змістом ЦК України – це об'єкт цивільних правовідносин. В цьому полягає одна із

принципових розбіжностей між ЦК України і ГК України, який зберігає підхід до підприємства як суб'єкта правовідносин. Види юридичних осіб передбачені у ст. 81 ЦК України. На доктринальному рівні пропонується класифікувати юридичні особи за такими критеріями як правовий режим майна, види прав, які засновники (учасники) можуть мати щодо юридичної особи або її майна та інші. Відповідно до ст. 81 ЦК України за критерієм створення юридичні особи поділяються на юридичних осіб приватного права, що створюються на підставі установчих документів або модельного статуту та юридичних осіб публічного права, що створюються розпорядчим актом Президента України, органу державної влади або органу територіальної громади. Відповідно до ч. 1 ст. 90 ЦК України юридична особа повинна мати своє найменування, яке містить інформацію про її організаційно-правову форму та назву.

Опрацьовуючи питання **«Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права»** зверніть увагу, що організаційно-правова форма – це закріплена нормами права модель організації, яка визнана юридичною особою⁷. Види організаційно-правових форм визначені у ст. 83 ЦК України. Юридичні особи можуть створюватися у формі товариств, установ та в інших формах, встановлених законом. При вивченні питання необхідно з'ясувати відмінності між товариствами та установами.

Під час вивчення питання **«Створення юридичної особи. Установчі документи. Державна реєстрація юридичної особи»** зверніть увагу на те, що ЦК України регулюється порядок створення лише юридичних осіб приватного права. Юридичні особи приватного права створюються з волі приватних осіб, якими є як фізичні особи, так і юридичні особи. При цьому, особами, що приймають рішення про створення юридичної особи, водночас із особами приватного права, можуть бути також і особи публічного права – орган влади або орган місцевого самоврядування. У цих випадках такі особи діють як учасники цивільних правовідносин. Можна виділити такі етапи у створенні юридичної особи: 1) ухвалення засновниками рішення про створення юридичної особи; 2) розробка установчого документа та його затвердження з відповідним оформленням; 3) державна реєстрація юридичної особи. Для окремих юридичних осіб, окрім зазначених етапів, можливої й інші (додаткові), що передбачені спеціальним законодавством. У п. 17 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» передбачено невичерпний перелік установчих документів юридичної особи до яких віднесено установчий акт, статут, програму політичної партії, модельний статут, засновницький договір, одноособову заява (меморандум), положення тощо. Вид установчого документа юридичної особи залежить від її організаційно-правової форми і визначається законом. При опрацюванні питання рекомендується також проаналізувати норми Розділу IV Проведення державної реєстрації Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» (ст.ст. 14-32). Юридичні особи можуть створюватися первісно або внаслідок реорганізації іншої юридичної особи.

Вивчення питання **«Цивільна правоздатність та дієздатність юридичної особи. Органи юридичної особи та їх компетенція»** доцільно розпочати з аналізу статті 91 ЦК України, в ч. 1 якої закріплено загальну правоздатність юридичної особи, згідно якої юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки, як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині.

---

⁷ Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І.В. Спасиво - Фатєєвої. Харків: ЕКУС, 2020. С. 506

Відмова від спеціальної правоздатності юридичних осіб викликана необхідністю закріпити за ними максимальне коло майнових прав і сприяти розвитку цивільного обороту. З огляду на це, юридична особа, незалежно від того в якій організаційно-правовій формі створена, має право займатися підприємницькою діяльністю. Однак це правило не є абсолютним. Непідприємницькі товариства та установи мають право здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню. Юридичні особи можуть мати не лише майнові, а й особисті немайнові права (ст.94 ЦК України).

Опрацьовуючи питання дієздатності юридичної особи необхідно звернутися до ст.92 ЦК України. Структурна побудова органів юридичної особи, порядок їх створення та компетенція встановлюється спеціальними законами. Для кращого засвоєння матеріалу рекомендується з'ясувати склад, компетенцію та порядок створення органів декількох різновидів юридичних осіб (як приклад можна використати ст.ст. 159–161 ЦК України, ст. 101–106 ГК України, ст.28-43 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»)

Під час підготовки питання **«Відокремлені підрозділи юридичної особи»** зверніть увагу на те, що філії та представництва діють на підставі затвердженого юридичною особою положення, яке встановлює зміст і порядок їх діяльності. Філії та представництва є частинами юридичної особи, що їх створила, здійснюють діяльність в її інтересах та не є самостійними учасниками цивільних правовідносин.

⇒ **Питання для обговорення:**

1. Поняття, ознаки та види юридичних осіб. Індивідуалізація юридичної особи.
2. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права.
3. Створення юридичної особи. Установчі документи. Державна реєстрація юридичної особи.
4. Цивільна правоздатність та дієздатність юридичної особи. Органи юридичної особи та їх компетенція.
5. Відокремлені підрозділи юридичної особи.

✓ Основні поняття: юридична особа; універсальна правоздатність юридичної особи; орган юридичної особи; місцезнаходження юридичної особи; установчі документи; організаційно-правова форма юридичної особи; товариство, установа; господарське товариство, філія, представництво.

◆ **Питання для самоконтролю**

1. Які ознаки характеризують юридичну особу?
2. У чому полягає відмінність право- та дієздатності юридичних осіб від право- та дієздатності фізичних осіб?
3. Яким чином юридична особа проявляє свою волю?
4. Що таке орган юридичної особи?
5. У чому полягає універсальна правоздатність юридичної особи?
6. У чому полягає спеціальна правоздатність юридичної особи?
7. Які існують види органів юридичної особи?
8. Назвіть види установчих документів юридичної особи.
9. Дайте характеристику дозвільному порядку створення юридичної особи.
10. З якого моменту юридична особа вважається створеною?
11. Який цивільно-правовий статус мають філії та представництва юридичної особи?
12. У чому полягають відмінності між філією та представництвом?
13. У чому полягають відмінності між юридичними особами публічного та приватного права?

14. У чому полягають відмінності між товариствами та установами?
15. Які організаційно-правові форми юридичних осіб передбачені ЦК України, а які ГК України?
16. Дайте характеристику нормативно-явочному порядку створення юридичної особи.

✍ Практичні завдання:

Завдання 1. Використовуючи ЦК України складіть таблицю «Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права», відобразивши у ній установчі документи, на підставі яких вони діють.

Задача 1. Державний реєстратор відмовив у реєстрації приватного підприємства «Квант» з мотивів недоцільності його утворення, а також з огляду на те, що в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських об'єднань вже є дані про ТОВ «Квант», зареєстроване 1,5 роки тому.

Чи правомірною є відмова державного реєстратора? Відповідь обґрунтуйте.

Задача 2. До складу Університету, який є закладом вищої освіти, входять декілька факультетів, наукових лабораторій та навчальних центрів. В рамках нової структурної політики керівництво Університету вирішило надати окремим структурним підрозділам статусу юридичної особи, для того, щоб вони набули фінансової незалежності, перебуваючи у складі Університету.

Державний реєстратор засумнівався у можливості існування у складі однієї юридичної особи, інших самостійних юридичних осіб і звернувся за роз'ясненнями до юрисконсульта.

Проаналізуйте ситуацію і надайте юридичну консультацію державному реєстратору. Відповідь обґрунтуйте.

Задача 3. Статутом Всеукраїнської громадської організації «Союз волонтерів» передбачено, що положення про обласні відділення Союзу затверджуються правлінням. З моменту затвердження положень відділення набувають статусу юридичної особи, установчим документом яких є положення.

Чи відповідає запис чинному законодавству? Відповідь обґрунтуйте.

Задача 4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Явір» (далі – ТОВ), яке було створено в м. Львів у 2008 році і займалося виробництвом меблів, вирішило створити у м. Івано-Франківську, де в нього були контрагенти, відокремлений підрозділ, який би представляв і захищав його інтереси та здійснював би всі або певну частину його функцій. На загальних зборах учасників ТОВ рішення стосовно того, що це буде – філія чи представництво, прийнято не було і вирішення цього питання передали генеральному директору ТОВ. Останній розробив Положення про представництво ТОВ, вказавши в ньому, що останнє є відокремленим структурним підрозділом ТОВ, не є юридичною особою і має право виступати в інтересах та від імені ТОВ, вчиняючи правочини та інші юридичні акти на підставі цього Положення. Крім того в Положенні було зазначено, що представництво перед контрагентами несе самостійну відповідальність, позаяк ТОВ передає йому у власність частину свого майна.

Дайте правову оцінку Положення. Відповідь обґрунтуйте.

📖 Тематика рефератів:

1. Розвиток вчення про юридичну особу в науці цивільного права.

2. Поняття та ознаки юридичних осіб в зарубіжних правопорядках.
3. Класифікація юридичних осіб у праві зарубіжних країн.
4. Цивільно-правова відповідальність юридичної особи.

📖 Рекомендована література

Основна

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Дата оновлення: 05.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 р. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>
3. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 08.03.2024. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19>
4. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003р. в редакції Закону від 26.11.2015 р. Дата оновлення: 21.06.2024. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15>
5. Цивільне право України. Загальна частина: підручник. За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, Р. А. Майданика. 3-тє вид., пер. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2010. с.353–435
6. Цивільне право: підручник у 2 т. / В І. Борисова (кер.авт. кол.) Л.М. Баранова, Т.І. Бетова та ін.; за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Х. Право. 2012. Т. 1. 656 с.
7. Цивільне право: загальна частина. Практикум: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / кол. авт. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2020. 232 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/4967/1/ЦП%20%28ПРАКТИКУМ%29.pdf>
8. Харитонов Є.О. Цивільне право України: Підручник. Харитонов Є.О., Харитонова О.І., Старцев О.В. Вид. 3, перероб. і доп. К.: Істина, 2011. 808 с. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/479-tsvilne-pravo-ukrani-haritonov-o.html>
9. Яновицька Г.Б., Кучер В.О. та ін. Цивільне право України: підручник Текст: в 2 т. Т. 1 / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 444 с. <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/452/1/КУЧЕР%20Цивільне%20Право%20ПІДРУЧНИК%20ТОМ%201.pdf>
10. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т.1. Загальні положення. Особи / За ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Харків. ЕКУС. 2020. 928 с.

Додаткова

11. Борисова В. Інститут юридичної особи у праві України. Право України. 2010. № 12. С. 25-30
12. Винар Л. Правовий режим майна юридичних осіб приватного права Підприємництво, господарство і право. 2007. № 8
13. Гордеюк А. О. Поняття юридичної особи у цивільному праві та його співвідношення з поняттями суб'єкта цивільного права, суб'єкта цивільних правовідносин, учасника цивільних відносин. ForumPrava. 2020. № 60 (1). С.29–36. URL: http://forumprava.pp.ua/files/029-036-2020-1-FP-Hordeiuk_6.pdf
14. Заболотна Н.Я., Бек У.П. Юридичні особи як учасники цивільних правовідносин. Академічні візії. 2023. № 24. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/643/579>
15. Жигалкін І. Правоздатність установ приватного права. Підприємництво, господарство і право. 2006. № 9. С. 32-35.
16. Жигалкін І. Про поняття «установа приватного права». Підприємництво, господарство і право. 2007. № 10. С. 71-74.
17. Кочин В. Правова сутність юридичної особи. Юридична Україна. 2013. № 5. С.43–48. URL: https://repository.ndippp.gov.ua/bitstream/handle/765432198/281/%d0%9a%d0%be%d1%87%d0%b8%d0%bd_%d0%ae%d0%a3_2013.pdf?sequence=1&isAllowed=y

18. Примак В. Ознаки юридичної особи, її цивільна правосуб'єктність і відповідальність – питання правового зв'язку та взаємної обумовленості. Юридична Україна. 2003. № 9. С. 15-27

19. Шишка О.Р., Шишка Н.В. Волездатність юридичної особи: аномалії правової визначеності ЦК України. Юридичний електронний науковий журнал. 2021 № 3. С. 146-149 URL: http://lsej.org.ua/3_2021/38.pdf

20. Черевко П. П. Створення юридичних осіб приватного права: автореф. дис. ... к.ю.н. за спец. 12.00.03 . Інститут держави і права ім. В .М. Корецького. К: 2009. 16 с.

Семінарське заняття № 11 (2 год.)

ПРИПИНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ

📖 Методичні рекомендації: Під час вивчення питання *«Підстави та форми припинення юридичних осіб»* слід керуватися статтями 104–112 ЦК України. Зверніть увагу на те, що у випадках, передбачених ст. 110 ЦК України та відповідними статтями глави 23 ГК України, юридична особа ліквідується в порядку, встановленому Кодексом України з процедур банкрутства. Формами припинення юридичних осіб є реорганізація та ліквідація. Крім того, слід вміти пояснити, у чому полягають відмінності між окремими різновидами (формами) реорганізації юридичної особи.

Вивчення питання *«Поняття та види господарських товариств. Права та обов'язки їх учасників»* передбачає опрацювання положень статей 96¹, 113-118 ЦК України і ст. 1-23 Закону України «Про господарські товариства».

Вивчення питання *«Правовий статус товариства з обмеженою та товариства з додатковою відповідальністю»* базується на опрацюванні положень Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Найменування товариства має містити назву товариства, а також організаційно-правову форму (товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю). Товариство несе відповідальність за своїми зобов'язаннями всім належним йому майном. Створення товариства відбувається за рішенням його засновників. Установчим документом товариства є статут. Товариство може діяти на підставі модельного статуту. Розмір статутного капіталу товариства складається з номінальної вартості часток його учасників, виражених у національній валюті України. Вкладом учасника товариства можуть бути гроші, цінні папери, інше майно, якщо інше не встановлено законом. Органами товариства є загальні збори учасників, наглядова рада (у разі утворення) та виконавчий орган. Учасники товариства з додатковою відповідальністю солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за його зобов'язаннями своїм майном у розмірі, який встановлюється статутом товариства з додатковою відповідальністю і є однаково кратним для всіх учасників до вартості внесеного кожним з них вкладу.

Вивчення питання **«Поняття, типи та особливості діяльності акціонерних товариств»** базується на статтях 152-162 ЦК України та положеннях Закону України «Про акціонерні товариства» від 27 липня 2022 р. Акціонерне товариство - господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість часток однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями. Акціонерні товариства за типом поділяються на публічні акціонерні товариства та приватні акціонерні товариства. Публічну пропозицію власних акцій може здійснювати виключно публічне акціонерне товариство. Акціонерне товариство може бути створено однією особою чи мати єдиного акціонера у разі придбання однією особою всіх акцій товариства. Засновниками акціонерного товариства можуть бути фізичні та/або юридичні особи, держава в особі органу, уповноваженого управляти державним майном, територіальна громада в особі органу, уповноваженого управляти комунальним майном. Кількість засновників акціонерного товариства не обмежується. Якщо засновників акціонерного товариства два і більше, вони можуть укласти засновницький договір, у якому визначаються порядок провадження спільної діяльності щодо заснування товариства, кількість, тип і клас акцій, що підлягають придбанню кожним засновником, номінальна вартість і вартість придбання акцій, строк і форма оплати вартості акцій. Для заснування акціонерного товариства засновники здійснюють емісію його акцій, проводять установчі збори та здійснюють державну реєстрацію акціонерного товариства. Засновницький договір не є установчим документом товариства і діє до дати реєстрації Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати емісії акцій. Установчим документом акціонерного товариства є його статут. Мінімальний розмір статутного капіталу акціонерного товариства становить 200 розмірів мінімальної заробітної плати, виходячи із розміру мінімальної заробітної плати, що діє на день створення (реєстрації) акціонерного товариства. Акція товариства посвідчує корпоративні права акціонера щодо відповідного акціонерного товариства. Усі акції товариства є іменними та існують виключно в електронній формі.

Під час вивчення питання **«Загальна характеристика повного та командитного товариств»** ознайомитися з коментарем до статей 119-132 ЦК України. Повним є товариство, учасники якого відповідно до укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за його зобов'язаннями усім майном, що їм належить. Особа може бути учасником тільки одного повного товариства. Повне товариство створюється і діє на підставі засновницького договору. Найменування повного товариства має містити імена (найменування) всіх його учасників, слова «повне товариство» або містити ім'я (найменування) одного чи кількох учасників з доданням слів «і компанія», а також слова «повне товариство». Управління діяльністю повного товариства здійснюється за спільною згодою всіх учасників.

Командитним товариством є товариство, в якому разом з учасниками, які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном (повними учасниками), є один чи кілька учасників (вкладників), які несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, у межах сум зроблених ними вкладів та не беруть участі в діяльності товариства. Командитне товариство створюється і діє на підставі засновницького договору. У командитному товаристві є повні учасники і вкладники. Управління діяльністю командитного товариства здійснюється повними учасниками у порядку, встановленому ЦК України для повного товариства. Вкладники не мають права брати участі в управлінні діяльністю

командитного товариства та заперечувати проти дій повних учасників щодо управління діяльністю товариства. Вкладники командитного товариства можуть діяти від імені товариства тільки за довіреністю.

⇒ **Питання для обговорення:**

1. Підстави та форми припинення діяльності юридичної особи.
2. Поняття та види господарських товариств. Права та обов'язки їх учасників.
3. Правовий статус товариства з обмеженою та товариства з додатковою відповідальністю.
4. Поняття, типи та особливості діяльності акціонерних товариств.
5. Загальна характеристика повного та командитного товариств.

☑ **Основні поняття:** акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, командитне товариство, повне товариство, виробничий кооператив.

❖ **Питання для самоконтролю**

1. Назвіть підстави припинення юридичної особи.
2. Проведіть порівняльну характеристику ліквідації та реорганізації юридичної особи.
3. У якому порядку повинна проводитись реорганізація юридичної особи?
4. Які наслідки настають, якщо такий порядок порушений?
5. Які існують види господарських товариств?
6. Дайте визначення «акціонерне товариство».
7. Назвіть органи управління акціонерним товариством.
8. Перелічіть права та обов'язки учасника акціонерного товариства.
9. Назвіть характерні риси приватного акціонерного товариства.
10. Назвіть характерні риси публічного акціонерного товариства.
11. Що таке дивіденди?
12. Перелічіть спільні та відмінні риси між товариством з обмеженою та товариством з додатковою відповідальністю.
13. Назвіть підстави припинення участі у товариством з обмеженою відповідальністю.
14. У чому особливість правового статусу повних учасників командитного товариства?
15. Назвіть законодавчі вимоги до найменування повного товариства.
16. Перелічіть права учасників-вкладників командитного товариства.
17. Якою є відповідальність учасника повного товариства?

✍ **Практичні завдання:**

Задача 1. Товариство з обмеженою відповідальністю «Марс» (далі - ТОВ) звернулося до господарського суду з позовною заявою до акціонерного товариства «Ліс» (далі - АТ) про стягнення неустойки та відшкодування збитків за невиконання зобов'язань за договором переробки сирової нафти, який був укладений з нафтопереробним заводом (далі - НПЗ), який у процесі реорганізації перетворився на АТ. Представники ТОВ вважають, що хоча договір укладався не з АТ, останнє є правонаступником НПЗ. Представники АТ вважають, що АТ не несе відповідальності за вказаним договором, оскільки НПЗ припинив свою діяльність, а ТОВ не зверталось до Правління АТ з вимогою переукласти вказаний договір.

Проведіть правовий аналіз ситуації і дайте обґрунтовану відповідь на питання: 1) чи є правові підстави для звернення ТОВ до суду? 2) чи відповідають аргументи АТ чинному законодавству? 3) яке рішення повинен винести суд?

Задача 2. О. вирішив особисто створити товариство з обмеженою відповідальністю: підготував його статут, сплатив реєстраційний збір і звернувся до державного реєстратора з проханням про реєстрацію. Державний реєстратор відмовив О. у прийнятті документів з таких причин:

1. одна особа не може бути засновником ТОВ, має бути щонайменше дві особи, одна з яких – юридична;
2. крім статуту, має бути подано засновницький договір;
3. немає документа з банку про формування статутного фонду;
4. немає заяви з проханням про держреєстрацію ТОВ.

Чи правильною є відмова у прийнятті документів за переліченими підставами? Проаналізуйте кожну підставу відмови окремо. Відповідь обґрунтуйте.

Задача 3. 15 травня 2014 році були підписані установчі документи товариства з обмеженою відповідальністю «Море». Директором товариства в цей же день загальними зборами учасників був призначений І. 26 травня 2014 року І. уклав договір з приватним підприємством «Берег» про оренду складських приміщень. Через 10 днів ПП «Берег» направило до ТОВ «Море» лист, у якому зазначалося, що договір оренди вважається неукладеним, в зв'язку з тим, що ТОВ «Море» було зареєстровано 30 травня, тобто пізніше ніж уклали договір, а відповідно до ст. 87, 91 ЦК України правоздатність юридичної особи виникає; в момент державної реєстрації.

ТОВ «Море» договори, укладені директором від імені товариства до моменту реєстрації, визнає такими, що укладені з товариством, про що свідчить рішення загальних зборів учасників товариства від 16 червня 2014 року.

Проаналізуйте правові позиції сторін та вирішіть спір.

Задача 4. ПАТ «Форпост» було реорганізовано шляхом поділу його на дві самостійні юридичні особи: ПрАТ «Старт» і ПрАТ «Пошук». Кредитори товариства не були своєчасно повідомлені про реорганізацію і дізналися про припинення тільки з новин. Договори, укладені ними з АТ, не були виконані товариством, в результаті чого кредитори понесли значні збитки. правонаступники «Форпосту» у відповідь на претензії кредиторів заявили, що на момент реорганізації ніяких боргів АТ перед кредиторами не існувало, тому у розподільному балансі зобов'язання перед кредиторами відсутні. Крім того, за пройдений час із складу ПрАТ «Старт» виділилось товариство «Імперіал», яке отримало велику частину активів «Старту». Тому ПрАТ «Старт» не в змозі відшкодувати кредиторам збитки, завдані його право попередником.

Проведіть правовий аналіз ситуації і дайте їй правову оцінку. Відповідь обґрунтуйте.

Задача 5. Громадська організація «Спілка жінок» зі статусом юридичної особи, спільно з ТОВ та підприємцем К. вирішили організувати ломбард.

Проаналізуйте ситуацію і дайте відповіді на питання: 1) чи може громадська організація «Спілка жінок» бути учасником господарського товариства? 2) який вид товариства вони повинні створити для надання ломбардних послуг? 3) яке буде повне найменування цього товариства?

Тематика рефератів:

1. Неплатоспроможність (банкрутство) як спосіб припинення юридичних осіб.
2. Управління господарським товариством.
3. Порівняльна характеристика публічного і приватного акціонерного товариств.

Рекомендована література

Основна:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Дата оновлення: 05.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

2. Про акціонерні товариства: Закон України від 27.07.2022 р. № 2465-IX. Дата оновлення: 27.04.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text>
3. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 р. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>
4. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003р. в редакції Закону від 26.11.2015 р. Дата оновлення: 21.06.2024. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15>
5. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 08.03.2024. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19>
6. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 р. Дата оновлення: 21.06.2024. № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>
7. Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин: Постанова пленуму ВГУ № 4 від 26.02.2016 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16>
8. Цивільне право України. Загальна частина: підручник. За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданіка. 3-тє вид., пер. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2010. с.353–435
9. Цивільне право: підручник у 2 т. / В. І. Борисова (кер.авт. кол.) Л.М. Баранова, Т.І. Бетова та ін.; за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Х. Право. 2012. Т. 1. 656 с.
10. Цивільне право: загальна частина. Практикум: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / кол. авт. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2020. 232 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/4967/1/ЦП%20%28ПРАКТИКУМ%29.pdf>
11. Харитонов Є.О. Цивільне право України: Підручник. Харитонов Є.О., Харитонова О.І., Старцев О.В. Вид. 3, перероб. і доп. К.: Істина, 2011. 808 с. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/479-tsvilne-pravo-ukrani-haritonov-o.html>
12. Яновицька Г.Б., Кучер В.О. та ін. Цивільне право України: підручник Текст: в 2 т. Т. 1 / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 444 с. <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/452/1/КУЧЕР%20Цивільне%20Право%20ПІДРУЧНИК%20ТОМ%201.pdf>
13. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т.1. Загальні положення. Особи / За ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Харків. ЕКУС. 2020. 928 с.

Додаткова:

14. Жеков Д.В. Поняття реорганізації юридичної особи: законодавчий та доктринальний підходи. Часопис цивілістики. Випуск 17. С. 41-45. URL: <http://clj.nuoua.od.ua/archive/17/9.pdf>
15. Зеліско А. В. Підприємницькі юридичні особи приватного права як суб'єкти цивільних правовідносин: монографія. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. 445 с.
16. Медовкіка Л. Щодо створення товариства з єдиним учасником в Україні. *Підприємництво, господарство, право*. 2009. № 9
17. Саветчук В.М. Правове регулювання злиття та приєднання юридичних осіб за правом України та Європейського Союзу: автореф. дис. ... к.ю.н. за спец. 12.00.0 ДВНЗ «ПНУ імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ. 2018. 19 с.

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС КООПЕРАТИВІВ ТА НЕПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ. УЧАСТЬ ДЕРЖАВИ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Методичні рекомендації: Під час вивчення питання *«Виробничий кооператив: поняття, установчі документи, майно»* необхідно опрацювати коментар до статей 163-166 ЦК України та положеннями Закону України «Про кооперацію», який містить визначення понять «кооператив», «виробничий кооператив», «споживчий кооператив» та «обслуговуючий кооператив». Кооператив - юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування. Типи кооперативів: виробничий, споживчий та обслуговуючий. Установчим документом кооперативу є статут. За напрямками діяльності кооперативи можуть бути сільськогосподарськими, житлово-будівельними, садово-городніми, гаражними, торговельно-закупівельними, транспортними, освітніми, туристичними, медичними тощо. Чисельність членів кооперативу не може бути меншою ніж три особи. Вступ до кооперативу здійснюється на підставі письмової заяви. Особа, яка подала заяву про вступ до кооперативу, вносить вступний внесок і пай у порядку та розмірах, визначених його статутом. Порядок створення кооперативу визначений у ст. 7 Закону України «Про кооперацію». В межах питання слід розкрити хто може бути членом кооперативу, назвати основні права та обов'язки члена кооперативу, органи управління та їх повноваження, порядок припинення діяльності та відповідальність.

Вивчення питання *«Непідприємницькі товариства як учасники цивільних відносин (на прикладі ОСББ)»* базується на положеннях статей 85-86 ЦК України та положеннях Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку». ОСББ – юридична особа, створена власниками квартир та/або нежитлових приміщень багатоквартирного будинку для сприяння використанню їхнього власного майна та управління, утримання і використання спільного майна.

В межах питання необхідно опрацювати статті, які визначають порядок створення ОСББ, органи управління та їх компетенцію, вимоги до установчого документу, права та обов'язки співвласників, порядок припинення тощо.

Розкриваючи питання *«Участь держави в цивільних правовідносинах»* необхідно опрацювати ст. 167, 170 ЦК та звернути увагу на те, що держава опосередковано бере участь у цивільних відносинах через юридичних осіб публічного права. У зв'язку з цим проаналізувати ст. 75, 77 ЦК України. Вивчення безпосередньої участі держави в цивільному обороті потребує звернення до спеціального законодавства, що регулює діяльність органів державної влади. До таких органів відносяться Кабінет Міністрів України (статті 113-117 Конституції України), міністерства та відомства, а також місцеві органи виконавчої влади (статті 118-119 Конституції України). Прикладом безпосередньої участі держави у цивільних правовідносинах може бути її участь у відносинах власності, у недоговірних відносинах, що виникають внаслідок або заподіяння шкоди органом державної влади чи іншим суб'єктом, який діє від імені та в інтересах держави, або набуття державою права на відшкодування шкоди, завданої внаслідок знищення та (або) пошкодження державного майна. Як суб'єкт публічного права держава стоїть над приватними особами, але як носій цивільних прав держава – це рівноправний суб'єкт. Держава

може виступати носієм приватних прав, наприклад, у зобов'язальних чи спадкових відносинах.

Під час вивчення питання *«Участь територіальних громад в цивільних правовідносинах»* необхідно звернутися до ст. 169, 171, 175 ЦК, розділ IX Конституції України, ст. 1, 2, 7, 8, 10-12, 14, 60 Закону України «Про місцеве самоврядування». При цьому слід розмежовувати безпосередню та опосередковану участь територіальної громади у цивільних правовідносинах. Зверніть увагу на те, що перелік таких публічних утворень як територіальні громади, ґрунтується на системі адміністративно-територіального устрою України (ст. 133 Конституції України).

⇒ **Питання для обговорення:**

1. Виробничий кооператив: поняття, установчі документи, майно.
2. Непідприємницькі товариства як учасники цивільних відносин (на прикладі ОСББ).
3. Участь держави в цивільних правовідносинах.
4. Участь територіальних громад в цивільних правовідносинах.

☑ **Основні поняття:** виробничий кооператив, ОСББ, цільовий характер правоздатності держави; безпосередня участь держави у цивільних правовідносинах; опосередкована участь держави у цивільних правовідносинах; безпосередня участь територіальної громади у цивільних правовідносинах; опосередкована участь територіальної громади у цивільних правовідносинах.

◆ **Питання для самоконтролю**

1. Проведіть порівняльну характеристику виробничого кооперативу і господарського товариства.
2. Хто може бути членом виробничого кооперативу?
3. Опишіть порядок створення виробничого кооперативу.
4. Які органи управління створюються у виробничому кооперативі?
5. Назвіть відмінні ознаки виробничого кооперативу і господарського товариства.
6. У чому полягають відмінності між товариством та установою?
7. Дайте визначення споживчого кооперативу.
8. Назвіть установчі документи непідприємницьких юридичних осіб.
9. Назвіть органи управління ОСББ.
10. У чому проявляються особливості членства непідприємницькому товаристві?
11. Які форми участі держави у цивільних відносинах?
12. Назвіть форми участі територіальної громади у цивільних відносинах.

✍ **Практичні завдання:**

Завдання 1. Перелічіть органи, які виступають в цивільному обігу від імені держави Україна. Встановіть їх компетенцію.

Задача 1. До державного реєстратора звернулося п'ятеро фізичних осіб, які бажали створити кооператив з ловіння риби у Дністрі. Вивчивши подані на реєстрацію документи, державний реєстратор повернув їх заявникам, повідомивши, що зазначені нижче положення, не відповідають чинному законодавству:

- 1) назва юридичної особи - «Виробничий кооператив рибалок «Рейн» - не відповідає законодавству, оскільки Рейн - це німецька, а не українська річка;
- 2) засновницький договір підписаний головою та секретарем установчих зборів, а не самими членами кооперативу;
- 3) у статуті не обумовлені загальний розмір складеного капіталу та кількість членів кооперативу, а вказаний лише розмір пайового внеску;
- 4) у статуті передбачено, що розподіл прибутку між членами виробничого кооперативу та голосування на загальних зборах здійснюються пропорційно їх

пайових внесків, причому кожен учасник може за бажанням внести кілька пайових внесків.

5) відповідно до статуту голова кооперативу одночасно є головою його правління, а всі члени правління є членами наглядової ради з правом дорадчого голосу, що також не відповідає закону .

Заявники звернулися зі скаргою до начальника управління юстиції, вважаючи зауваження державного реєстратора необґрунтованими.

Дайте правову оцінку кожному зауваженню державного реєстратора. Відповідь обґрунтуйте.

Задача 2. К., Л., М. та С. вирішили зайнятися ремонтом автомобілів і створити з цією метою виробничий кооператив «Автомобіліст». На загальних зборах вони прийняли рішення розробити статут кооперативу і, виходячи з того, що їх сумісних пайових внесків було недостатньо для придбання необхідного обладнання, запросити прийняти участь у роботі кооперативу товариство однієї особи ТОВ «Авто», яке займалося таким же видом діяльності і мало необхідне обладнання. Обговорюючи питання участі у роботі кооперативу, С. та М. погодилися внести лише майнові пайові внески, мотивуючи це тим, що в них немає вільного часу на роботу в кооперативі, адже вони є державними службовцями. Після суперечок вони вирішили звернутися за роз'ясненнями до юридичної компанії.

Вирішіть спір. Відповідь обґрунтуйте.

Задача 3. Мешканці 48-квартирного будинку приватизували квартири, котрі вони винаймали. Потім було створено об'єднання співвласників багатоквартирного будинку.

Чи можуть вони вважатися власниками всього будинку? Яке майно перебуває у спільній сумісній власності співвласників? Чи можливе виділення частки в натурі у спільній сумісній власності при відчуженні приміщення в жилому будинку?

Тематика рефератів:

1. Територіальні громади як учасники цивільних відносин.
2. Особливості майнової відповідальності держави як суб'єкта цивільних правовідносин.

📖 Рекомендована література

Основна

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Дата оновлення: 05.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Про кооперацію: Закон України від 10.07.2023 р. № 1087-IV. Дата оновлення: 01.01.2023. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#Text>
3. Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку: Закон України від 29.11.2023 р. № 2866-III. Дата оновлення: 10.11.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-14#top>
4. Про споживчу кооперацію: Закон України від 10.04.1992 р. № 2265-XII. Дата оновлення: 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-12#Text>
5. Цивільне право України: в 2-х томах: підручник / за ред. д-ра юрид. наук, проф. Є. О. Харитоновна; канд. юрид. наук Н. Ю. Голубевої. вид. друге. Х.: Одиссей, 2008. Т. 1. 832 с.
6. Цивільне право України. Загальна частина: підручник. За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. 3-тє вид., переробл. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2010. с.310–352
7. Цивільне право: підручник у 2 т. / В. І. Борисова (кер.авт. кол.) Л. М. Баранова, Т. І. Бетова та ін.; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Х. Право. 2012. Т. 1. 656 с.

8. Цивільне право України (у запитаннях та відповідях): Навчальний посібник : Практикум / За ред. В. К. Матвійчука, І. С. Тімуша. К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2013. 348 с. URL: <https://www.nam.kiev.ua/files/publications/978-966-8406-62-1-pos.pdf>

9. Цивільне право: загальна частина. Практикум: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / кол. авт. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2020. 232 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/4967/1/ЦП%20%28ПРАКТИКУМ%29.pdf>

10. Харитонов Є.О. Цивільне право України: Підручник. Харитонов Є.О., Харитонova О.І., Старцев О.В. Вид. 3, перероб. і доп. К.: Істина, 2011. 808 с. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/479-tsvivne-pravo-ukrani-haritonov-o.html>

11. Яновицька Г.Б., Кучер В.О. та ін. Цивільне право України: підручник Текст: в 2 т. Т. 1 / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 444 с. <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/452/1/КУЧЕР%20Цивільне%20Право%20ПІДРУЧНИК%20ТОМ%201.pdf>

12. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т.1. Загальні положення. Особи / За ред. І.В. Спасиво-Фатєєвої. Харків. ЕКУС. 2020. 928 с.

Додаткова

13. Винар Л. Організаційно-правові форми юридичних осіб, заснованих державою. Підприємництво, господарство, право. 2005. №8. С. 6–10

14. Зозуляк О.І. Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права: теоретичний та практичний аспекти: монографія. Тернопіль: Підруч. і посібники, 2017. 432с.

15. Іванов С. О. Участь юридичних осіб публічного права у цивільних відносинах (на прикладі Міністерства оборони України): автореф. дис. ... к.ю.н. за спец. 12.00.03 /П.П. Черевко. К: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, 2009. 20 с.

16. Кочин В. Непідприємницькі юридичні особи як юридичні особи приватного права. Монографія. / За наук. ред. М. К. Галянтича / В. В. Кочин. К.: НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2013. 200 с. URL: https://repository.ndippp.gov.ua/bitstream/handle/765432198/228/%D0%9A%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD_%D0%BC%D0%BE%D0%BD_2013.pdf?sequence=1&isAllowed=y

17. Міністерство юстиції України. Реєстри органів юстиції. <https://minjust.gov.ua/registers>

ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Методичні рекомендації: Центральним питанням цієї теми є питання про сутність самого поняття об'єкт цивільних правовідносин, яке є найбільш спірним у теорії права взагалі і цивілістиці, зокрема. На сьогодні найпоширенішою є плюралістична концепція, відповідно до якої об'єктами виступають речі, дії, результати творчої інтелектуальної діяльності, немайнові блага тощо. Таке розуміння свідчить про те, що об'єкти правовідносин є такі ж різноманітні, як і відносини, що регулюються цивільним правом, а також на те, що «закони, їх норми впливають не лише на людей, але через них і на об'єкти матеріального світу, соціальні спільноти, державні інститути».

Опрацювання питання *«Поняття та види об'єктів цивільних правовідносин, їх оборотоздатність»* передбачає детальний аналіз положень ст. 177 ЦК України та опрацювання матеріалу науково-практичного коментаря до цієї статті. Зверніть увагу на зміни, які були внесені до цієї статті у серпні 2023 р.

Вивчення питання *«Речі як об'єкти цивільних прав. Цифрова річ. Класифікація речей та її правове значення»*, насамперед, передбачає аналіз статей 179-190 ЦК України. Зверніть увагу, що сьогодні змінюється підхід до розуміння речі лише як предмета матеріального світу і ЦК України доповнено ст. 179¹, яка містить визначення поняття цифрової речі. Класифікацію речей необхідно проводити, керуючись нормами глави 13 ЦК України. Особливу увагу слід звернути на практичне значення поділу речей на рухомі та нерухомі, подільні та неподільні, індивідуально визначені та родові, споживні і неспоживчі, що відображається в особливостях їх правового режиму (зادля цього рекомендуємо керуватись, зокрема, нормами ст. 182, 364, 760, 1046 ЦК України). З'ясовуючи поняття та особливості правового режиму нерухомості, потрібно звернутись до ст. 181, 182, а також до ст. 331, 334, 335, 344 ЦК України.

Під час вивчення питання *«Тварини, майно, майнові права, підприємство, продукція, плоди, доходи як об'єкти цивільних прав»* зверніть увагу на те, що кожному з цих об'єктів притаманний свій особливий правовий режим, що відображається у відповідних положеннях ЦК України. Наприклад, на тварин поширюється правовий режим речі, крім випадків, встановлених законом. Майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Відповідно до ч. 1 ст. 191 ЦК України підприємство є єдиним майновим комплексом, що використовується для здійснення підприємницької діяльності.

Розглядаючи питання *«Гроші та валютні цінності як об'єкти цивільних правовідносин»*, слід керуватись ст. 99 Конституції України та ст. 192 ЦК України. Крім цього, потрібно ознайомитися із положеннями Закону України «Про валюту і валютні операції», яким встановлюється порядок використання іноземної валюти в Україні.

Вивчення питання *«Поняття та групи цінних паперів»* необхідно розпочати з аналізу законодавчого визначення поняття цінного паперу (ст. 194 ЦК України). Зверніть увагу, що у ст. 195 ЦК України визначено групи цінних паперів. Цей перелік може бути доповнений законом.

Під час вивчення питання *«Види цінних паперів»* необхідно опрацювати положення розділу II Цінні папери Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», де у ст. 8 закріплені види цінних паперів, а у статтях 9-30 дається їх характеристика та Закону України «Про обіг векселів в Україні».

Здобувачі повинні знати, які є види цінних паперів, до яких груп вони належать, визначення акції, векселя, облігації.

Опрацьовуючи питання **«Роботи та послуги як об'єкти цивільних правовідносин»** слід звернути увагу на специфіку даних об'єктів. Результат робіт завжди має матеріалізований характер, що може проявлятися у створенні нової речі (побудова будинку, пошив костюму), відновленні функціонального призначення речі (ремонт), наданні їй нових властивостей (реконструкція), зовнішнього виду тощо. Послуга – це нематеріальне благо, що знаходить свій вияв в діях (діяльності) особи, яка їх (її) здійснює. Результат послуги проявляється в корисному ефекті дій послугонадавача. Він залежить як від поведінки послугонадавача (його вмінь, навиків, відповідального ставлення до виконання своїх обов'язків), так і від споживача послуги. Кожен з них «по-своєму» може впливати на послугу: послугонадавач на якість її надання, споживач – на якість її результату, який має нестійкий характер. Нестійкість результату послуги – це його нетривалість у часі.

Вивчення питання **«Результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація та особисті немайнові блага як об'єкти цивільних правовідносин»** передбачає з'ясування специфіки таких благ як **результат інтелектуальної діяльності**, інформація, особисте немайнове благо. Об'єктами цивільних прав виступають також вклади особи у майно господарських товариств, зокрема товариств з обмеженою, додатковою або повною відповідальністю, кооперативів, кредитних спілок тощо. У цих випадках об'єктом права особи є не майно чи гроші в натурі, які були нею передані цим організаціям, а право вимоги відповідної суми за певних умов (наприклад, при виході з числа учасників товариства).

⇒ **Питання для обговорення:**

перше заняття

1. Поняття та види об'єктів цивільних правовідносин, їх оборотоздатність.
2. Речі як об'єкти цивільних прав. Цифрова річ. Класифікація речей та її правове значення.
3. Тварини, майно, майнові права, підприємство, продукція, плоди, доходи як об'єкти цивільних прав.
4. Гроші та валютні цінності як об'єкти цивільних правовідносин.

друге заняття

5. Поняття та групи цінних паперів.
6. Види цінних паперів, їх характеристика.
7. Роботи та послуги як об'єкти цивільних правовідносин.
8. Результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація та особисті немайнові блага як об'єкти цивільних правовідносин.

✓ Основні поняття: об'єкти цивільних правовідносин, оборотоздатність, річ, цифрова річ, речі індивідуально визначені та родові, нерухомі та рухомі, споживні та неспоживні, головна річ та приналежність, продукція, плоди, доходи, складні речі, складові частини речі; майно; цінний папір; послуга, робота; інформація; особисті немайнові блага, акція, вексель.

❖ **Питання для самоконтролю:**

1. Дайте визначення об'єкта цивільних правовідносин.
2. У чому полягає відмінність між матеріальними і нематеріальними об'єктами цивільного права?
3. Що таке оборотоздатність об'єктів цивільних правовідносин?
4. Як класифікуються об'єкти цивільних прав за оборотоздатністю?
5. Дайте визначення цифрової речі.
6. У чому полягає правове значення поділу речей на рухомі та нерухомі?

7. У чому полягає правове значення поділу речей на споживні і неспоживні?
8. У чому полягає правове значення поділу речей на індивідуально визначені та родові?
9. Що таке майно як об'єкт цивільних правовідносин?
10. Дайте визначення продукції, плодів та доходів як об'єктів цивільних прав.
11. У чому полягає специфіка грошей як об'єкта цивільних прав?
12. Дайте визначення цінного паперу.
13. Які Ви знаєте групи цінних паперів?
14. Назвіть відомі Вам види цінних паперів. Які цінні папери відносяться до боргових?
15. Дайте визначення акції та векселя.
16. У чому полягає відмінність між послугою та роботою як об'єктами цивільних правовідносин?
17. У чому полягає специфіка інформації як об'єкта цивільних прав?
18. Які нематеріальні блага виступають об'єктами цивільних прав?
19. Що являють собою результати інтелектуальної діяльності як об'єкти цивільних прав?

✎ Практичні завдання:

перше заняття

Завдання 1. Виберіть із запропонованого переліку:

- нерухомі і рухомі речі;
- подільні і неподільні;
- прості і складні;
- головну річ і приналежність;
- вилучені з обороту і обмежені в обороті;
- індивідуально-визначені і визначені родовими ознаками;
- майнові права.

Підприємство; земельна ділянка; рушниця; телевізор із пультом дистанційного управління; годинник; прибудова до житлового будинку; квартира; автомобіль; шафа; договір застави; пароплав «Україна»; ТОВ; ПАТ; ПрАТ; картина художника К. Малевича «Чорний квадрат»; комп'ютерна програма; книга; пшениця; торговельна марка; акція; коносамент; договір міні; замок і ключ.

Задача 1. У зв'язку із розірванням шлюбу між подружжям виник спір про розподіл спільно нажитого майна. Чоловік наполягав на тому, щоб все майно, яке складається із меблевого гарнітуру, столового і чайного сервізів, художньої бібліотеки та іншого майна, було розділено порівну з урахуванням їх вартості. Дружина такий розподіл заперечувала, вказуючи на те, що в результаті відбудеться знецінення речей, і запропонувала колишньому чоловіку взяти меблевий гарнітур, а їй передати чайний та столовий сервізи. Що стосується книг, то вона згідна поділити їх по збіркам творів авторів. При цьому вона просила із Повного зібрання творів І.Я. Франка передати їй тільки останній том.

Проведіть правовий аналіз ситуації та позиції сторін і дайте обґрунтовану відповідь на питання: 1) чи відповідає позиція чоловіка вимогам законодавства? 2) чи відповідає позиція дружини вимогам законодавства? 3) яке рішення повинен прийняти суд?

Задача 2. М. звернувся до ТОВ «Зоря» з проханням передати йому за договором майнового найму 50 кг нефасованого цукру. Юрисконсульт ТОВ «Зоря» заперечив щодо укладення договору майнового найму, оскільки, на його думку, цукор є річчю, яка визначена родовими ознаками і не може бути предметом договору майнового найму.

Вирішіть спір. Відповідь обґрунтуйте.

Задача 3. *К.* прийшов до комісійного магазину купити скрипку. Скрипка разом із смичком була поміщена у футляр, і поруч з ними була проставлена ціна. *К.* підійшов до каси, оплатив вказану суму. Продавець подав *К.* скрипку без смичка і футляра. *К.* почав вимагати передання йому смичка та футляру. Продавець відповів, що ціна стояла тільки за скрипку.

Проаналізуйте правові позиції сторін та вирішіть спір. Відповідь обґрунтуйте.

Задача 4. Під час відчуження підприємства між продавцем та покупцем виникла суперечка щодо визначення складу майна, яке необхідно передати покупцю. Продавець наполягав на тому, щоб в його розпорядженні залишилась нереалізована продукція та немайнові права: право на фірмове найменування та право на товарний знак.

Покупець, у свою чергу, вимагав виділити із складу підприємства, яке передавалось, його борги, припускаючи, що він придбав тільки наявне майно з його активами.

Проаналізуйте правові позиції сторін та вирішіть спір.

 Тематика рефератів:

1. Валютні цінності як об'єкти цивільних правовідносин.
2. Тварини як об'єкти цивільних прав.

друге заняття

Задача 1. У договорі *Т.* із видавництвом передбачена виплата авторської винагороди у розмірі, еквівалентному 200 доларам США за один авторський лист на момент здійснення виплати. При зверненні автора за отриманням винагороди видавництво повідомило, що на даний час у нього нема грошових засобів, і запропонувало взяти вексель на суму 10 000 грн. *Т.* погодився, але коли пред'явив вексель до оплати, видавництво повідомило, що воно готове оплатити вексель, але у сумі 8 000 грн., так як об'єм твору після його скорочення виявився меншим.

Сторони вирішили звернутись до юриста за консультацією з таких питань:

1. У якій валюті вони можуть провести розрахунки за даним договором?
2. Який цінний папір є векселем?
3. Чи погашений обов'язок видавництва по виплаті винагороди наданням автору векселя?

Задача 2. *Б.* прийшов до Ощадбанку, щоб вигідно вкласти свої заощадження. Ознайомившись із пропозиціями банку, *Б.* переконався, що найбільший відсоток він отримає при купівлі сертифікатів на пред'явника Ощадного банку. Бажаючи отримати найвищий відсоток, *Б.* придбав 10 сертифікатів вартістю 1000 грн. – всього на 10 000 грн.

Коли вичерпався термін погашення сертифікатів, *Б.* виявив, що вони у нього пропали. Він звернувся до Ощадбанку із заявою про їх відновлення. В Ощадбанку було виявлено, що дані сертифікати вже погашені невідомою особою. *Б.* вимагав виплатити йому всю суми, посилаючись на те, що працівники Ощадбанку повинні його знати, як частого відвідувача, і без його довіреності не повинні були оплачувати пред'явлені сертифікати.

Дайте правову оцінку ситуації, що склалася. Відповідь обґрунтуйте.

Задача 3. При продажі на Хрещатику своїх картин один із покупців вибрав картину із зображенням моста через Дніпро. При пакуванні картини художник попередив покупця, що він передає єдиний екземпляр картини і що йому необхідно

буде з'явитися до квартири покупця для відтворення картини. Покупець засумнівався у правомірності вимог художника, так як він стає власником картини, а художник втрачає на неї всі права.

Яке пояснення повинне бути дане продавцю і покупцю, якщо вони звернуться до юридичної консультації?

📁 Тематика рефератів:

1. Документи як об'єкти цивільних прав.
2. Інформація як об'єкт цивільних правовідносин.

📖 Рекомендована література:

Основна

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Дата оновлення: 05.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Офіційне тлумачення положень статті 177: Рішення Конституційного Суду № 31-рп/2009 від 10 грудня 2009 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v031p710-09#Text>
3. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-в редакції Закону від 26.11.2015 р. № 834-VIII. Дата оновлення: 15.04.2024. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>
4. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 р. № 2074-IX. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (**Не набрав чинності!**)
5. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV. Дата оновлення: 27.04.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#top>
6. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 року № 2657-XII. Дата оновлення: 27.07.2023. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
7. Про обіг векселів в Україні: Закон України від 05.04.2001р. Дата оновлення: 31.12.2023. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2374-14>
8. Про валюту і валютні операції: Закон України від 31.06.2018 р. Дата оновлення: 01.07.2024. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19>
9. Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України від 21.02.2006 № 3447-IV. Дата оновлення 06.11.2023. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15>
10. Про ідентифікацію та реєстрацію тварин: Закон України від 04.06.2009 р. № 1445-VI. Дата оновлення 01.10.2023. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1445-17>
11. Цивільне право України. Загальна частина: підручник. За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. 3-тє вид., переробл. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2010. с.218-258.
12. Цивільне право: підручник у 2 т. / В І. Борисова (кер.авт. кол.) Л.М. Баранова, Т.І. Бетова та ін.; за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Х. Право. 2012. Т. 1. 656 с.
13. Цивільне право України (у запитаннях та відповідях): Навчальний посібник : Практикум / За ред. В. К. Матвійчука, І. С. Тімуша. К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2013. 348 с. URL: <https://www.nam.kiev.ua/files/publications/978-966-8406-62-1-pos.pdf>
14. Цивільне право: загальна частина. Практикум: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / кол. авт. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2020. 232 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/4967/1/ЦП%20%28ПРАКТИКУМ%29.pdf>
15. Харитонов Є.О. Цивільне право України: Підручник. Харитонов Є.О., Харитонova О.І., Старцев О.В. Вид. 3, перероб. і доп. К.: Істина, 2011. 808 с. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/479-tsivlne-pravo-ukrani-haritonov-o.html>
16. Яновицька Г.Б., Кучер В.О. та ін. Цивільне право України: підручник Текст: в 2 т. Т. 1 / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 444 с. <http://dSPACE.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/452/1/КУЧЕР%20Цивільне%20Право%20ПІДРУЧНИК%20ТОМ%201.pdf>

17. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2-х т. 5-те вид., перероб. і допов. / за ред. О. В. Дзери (кер авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. К.: Юрінком Інтер, 2013. Т.1. С. 311-340

Додаткова

18. *Гейнц Р. М.* Послуга як об'єкт цивільних прав за Цивільним кодексом України. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей.* Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. Випуск 30. С. 86–93. <http://lib.pnu.edu.ua/files/zbirnyky/zb30-2012.pdf>

19. *Гнатів О. М.* Правовий режим цінних паперів: цивілістичний аспект : автореф. дис. ... к.ю.н. за спец. 12.00.03. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. К.: 2014. 18 с.

20. *Гладь Ю.В.* Право вимоги як об'єкт цивільних прав: автореф. дис. ... к.ю.н. за спец. 12.00.03. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. К.: 2013. 20 с.

21. *Кравців Я.В.* Продукти харчування як об'єкти цивільних прав: автореф. ... дис. к.ю.н.: 12.00.03. Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль. 2019. 20 с.

22. *Крат В.* Нетипові об'єкти цивільних прав. *Право України.* 2010. № 12. С. 62-67.

23. *Майданик Р. А.* Криптовалюта: проблеми правового регулювання. Актуальні проблеми приватного права: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 96-й річниці з дня народж. В. П. Маслова (м. Харків, 14 лют. 2018 р.). Харків: Право, 2018. 11–15.

24. *Скрипник В. Л.* Теоретичні і методологічні проблеми об'єктів цивільних прав: монографія. Кременчук : Вид. Щербатих О.В. 2020. 380 с.

25. *Скрипник В.Л.* Об'єкти цивільних прав: теоретичні та методологічні проблеми: автореф. ... дис. д.ю.н.: 12.00.03. Науково-дослідний ін-т прив. права і підприєм. Імені Ф.Г. Бурчака НАПрН України. К.: 2021. 36 с.

26. *Сліпченко С. О.* Співвідношення понять «об'єкт цивільного права», «об'єкт цивільного правовідношення» та «об'єкт об'єктивного права». *Перші юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського: матеріали міжнародн. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15-16 квітня 2011 р.) / відп. ред. І. С. Канзафарова.* Одеса: Астропринт, 2011. С. 373–376.

27. *Спасибо-Фатеева І.В.* Види об'єктів цивільних прав. *Часопис цивілістики.* 2015. Вип. 18. С. 13-18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chas_2015_18_5

28. *Сліпченко С. О.* Поняття об'єкта цивільного права за ЦК України. *Право України.* 2007. №12. С. 80-84

29. *Шимон С.* Сутнісні ознаки майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин./ *Право України.* 2013. № 1-2. С. 332-337

30. *Чорна О.О.* Валютні цінності як об'єкти цивільних правовідносин: автореф. ... дис. к.ю.н.: 12.00.03. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків.: 2018. 20 с.

Семінарське заняття № 15 (2 год.)

ПРАВОЧИНИ: ПОНЯТТЯ, ВИДИ, УМОВИ ДІЙСНОСТІ

 Методичні рекомендації: Під час вивчення питання «*Поняття правочину та його ознаки*» слід звернути увагу на відмінності правочину від інших юридичних фактів: подій, юридичних вчинків, актів органів влади, правопорушень, а також на відмінність мети правочину від мотиву його вчинення. Правова мета правочину в науці цивільного права називається підставою правочину (causa). При визначенні легальних ознак правочину слід керуватися ст. 202 ЦК України.

Опрацьовуючи питання «*Види правочинів*» зверніть увагу, що окрім законодавчого поділу правочинів на види, їх класифікація проводиться в науковій літературі за іншими критеріями. Для кращого засвоєння матеріалу знайдіть приклади

для кожного правочину. Зверніть увагу на відмінність правочинів з відкладальною та скасувальною умовами. Правочин буде кваліфікуватися як *дрібний побутовий правочин*, якщо він відповідає таким критеріям: задовольняє побутові потреби особи; відповідає фізичному, духовному чи соціальному розвитку особи, яка його вчинює; стосується предмета, який має невисоку вартість; виконується в момент вчинення.

Під час вивчення питання «**Способи волевиявлення. Форма правочину**» слід звернути увагу на конструкцію ст. 205 ЦК України. Керуючись ст. 206-208 ЦК України, з'ясуйте, для яких правочинів передбачена письмова форма. На основі ст. 209, 210 ЦК України, норм Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» необхідно визначити випадки, коли момент вчинення правочину залежить від його нотаріального посвідчення чи державної реєстрації, а також вимоги до письмової форми. Зверніть увагу на те, що договір може вчинятися і в електронній формі.

Опрацьовуючи питання «**Умови дійсності правочинів**», необхідно проаналізувати загальні вимоги, додержання яких є необхідним для чинності будь-якого правочину (ст. 203 ЦК України), з'ясувати як впливає обсяг цивільної дієздатності фізичної та юридичної особи на можливість вчинення ними правочинів (норми глави 4, ст. 92 ЦК України), законність змісту як умова дійсності правочинів повинна визначатись з урахуванням с. 3, 4, 6, 8 ЦК України.

Під час вивчення питання «**Тлумачення змісту правочину. Відмова від правочину**» слід звернути увагу на те, що закон надає право тлумачити зміст правочину насамперед його сторонам та невичерпний перелік способів тлумачення правочину (ст. 213 ЦК). Сторона або сторони можуть звернутися до суду з вимогою поставити судові рішення про тлумачення змісту правочину, яке матиме обов'язкову силу. При вивченні ст. 214 ЦК України слід звернути увагу на форму відмови від правочину. Також слід опрацювати науково-практичний коментар до ст. 213-214 ЦК України.

⇒ **Питання для обговорення:**

1. Поняття правочину та його ознаки.
2. Види правочинів.
3. Способи волевиявлення. Форма правочину.
4. Умови дійсності правочину.
5. Тлумачення змісту правочину. Відмова від правочину.

☑ **Основні поняття:** *правочин; односторонній, двосторонній правочин, багатосторонній правочин; оплатний правочин, безоплатний правочин; каузальний правочин, абстрактний правочин; строковий правочин, безстроковий правочин; фідучіарний правочин; правочини з умовами (обставинами), відкладальна обставина, скасувальна обставина; умови чинності правочину; воля, волевиявлення, форма правочину.*

❖ **Питання для самоконтролю:**

1. Дайте визначення правочину.
2. Що таке односторонній правочин?
3. Назвіть основні ознаки правочину.
4. Які існують види правочинів?
5. Назвіть умови дійсності правочину.
6. В якій формі може укладатися правочин?
7. Які законодавчі вимоги висуваються до письмової форми правочину?
8. В чому полягає законність змісту правочину?
9. У чому полягає відповідність між волею та волевиявленням у правочинах?
10. Розмежуйте мету та мотив вчинення правочину.

11. Наведіть приклади правочинів які слід вчиняти в письмовій нотаріально посвідченій формі.
12. Коли правочин вважається таким, що вчинений з відкладальною обставиною?
13. Коли правочин вважається таким, що вчинений із скасувальною обставиною?

✎ Практичні завдання:

Завдання 1. Випишіть норми ЦК України, в яких передбачено

- а) просту письмову форму правочинів;
- б) нотаріально посвідчену форму правочинів.

Задача 1. Які з перерахованих юридичних фактів є правочинами і до яких видів вони відносяться?

1. Купівля-продаж велосипеда.
2. Вчинення заповіту.
3. Виявлення скарбу.
4. Знахідка речі.
5. Викрадення речей із квартири.
6. Руйнування застрахованого будинку внаслідок удару блискавки.
7. Дарування автомобіля.
8. Випадок на виробництві, що спричинив втрату працездатності.
9. Видача рахунку для оплати продукції.
10. Передача житла в найм.

Задача 2. І. пред'явив позов до П. про стягнення 600 грн., які той у нього позичив і вчасно не повернув. І. просив суд допитати як свідків В. і С., в присутності яких він давав гроші. П. факту правочину не заперечував і пояснив, що гроші повернув задовго до визначеного домовленістю строку і, в свою чергу, просив допитати як свідка М.

Проаналізуйте правові позиції сторін та вирішіть спір.

Задача 3. Які способи волевиявлення при вчиненні правочину мали місце у наведених нижче ситуаціях? Відповідь обґрунтуйте.

1. П. придбав горнятко кави через автомат.
2. С. уклала договір житлового найму із наймодавцем В. строком на один рік. Після закінчення строку дії договору вона вже три місяці продовжує проживати у цьому ж самому приміщенні.
3. О. придбала проїзний квиток на поїзд Івано-Франківськ - Київ.

Задача 4. Л. уклав з Н. договір позики на суму 10 тис гривень. На підтвердження факту отримання позики Л. видав Н. боргову розписку із своїм підписом.

Чи можна вважати, що форма правочину в даному випадку дотримана? Проаналізуйте статті 207 і 1047 ЦК України.

Задача 5. Г., зважаючи на фізичну ваду – сліпоту, попросив свою сусідку по квартирі А. підписати від його імені договір позики на суму 5 тис. гривень з Т. Після спливу обумовленого строку дії договору Т. звернувся з вимогою до Г. про повернення суми боргу. Г. відмовився виконати цю вимогу, посилаючись на відсутність коштів. В судовому засіданні з'ясувалось, що підпис А. ніким не завірено, а сама вона вибула на постійне місце проживання до іншого міста.

Проаналізуйте правові позиції сторін та вирішіть спір. Відповідь обґрунтуйте.

Задача 6. К. звернулася до суду з позовом до батьків 17-ти річного В. про визнання договору недійсним та відшкодування шкоди, посилаючись на те, що її онук

– 13-ти річний О., перебуваючи під впливом більш дорослого підлітка – сина відповідачів – взяв без її дозволу 500 доларів США та передав їх В., який використав отримані гроші на власний розсуд.

При розгляді справи, обставини, викладені К. підтвердились показами свідків. Однак, було з'ясовано, що гроші В. і О. витрачали спільно.

Чи мала право К. звертатися до суду із вказаним позовом? Яке рішення, на вашу думку, повинен прийняти суд? Відповідь обґрунтуйте.

Задача 7. Мати семирічного Сашка уклала від його імені правочин, за яким він став власником житлового будинку, який раніше належав Д. Через деякий час було підписано договір про дарування Р. автомобіля, який раніше отримав Сашко у спадщину від свого дідуся.

Чи відповідають правочини вимогам законодавства? Відповідь обґрунтуйте.

Тематика рефератів:

1. Воля та волевиявлення в правочині.
2. Форма правочину.

Рекомендована література

Основна

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Дата оновлення: 05.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. Дата оновлення: 15.04.2024. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>
3. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 року № 296/5. Дата оновлення: 30.09.2023. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>
4. Цивільне право України: в 2-х томах: підручник / за ред. д-ра юрид. наук, проф. Є. О. Харитонов; канд. юрид. наук Н. Ю. Голубевої. вид. друге. Х.: Одіссей, 2008. Т. 1. 832 с.
5. Цивільне право України. Загальна частина: підручник. За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. 3-тє вид., переробл. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2010. с.501-521.
6. Цивільне право: підручник у 2 т. / В. І. Борисова (кер.авт. кол.) Л.М. Баранова, Т.І. Бетова та ін.; за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасиво-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Х. Право. 2012. Т. 1. 656 с.
7. Цивільне право України (у запитаннях та відповідях): Навч. посібник : Практикум / За ред. В. К. Матвійчука, І. С. Тімуша. К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2013. 348 с. URL: <https://www.nam.kiev.ua/files/publications/978-966-8406-62-1-pos.pdf>
8. Цивільне право: загальна частина. Практикум: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / кол. авт. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2020. 232 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/4967/1/ЦП%20%28ПРАКТИКУМ%29.pdf>
9. Харитонов Є.О. Цивільне право України: Підручник. Харитонов Є.О., Харитонova О.І., Старцев О.В. Вид. 3, перероб. і доп. К.: Істина, 2011. 808 с. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/479-tsvilne-pravo-ukrani-haritonov-o.html>
10. Яновицька Г.Б., Кучер В.О. та ін. Цивільне право України: підручник Текст: в 2 т. Т. 1/ кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 444 с. <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/452/1/КУЧЕР%20Цивільне%20Право%20ПІДРУЧНИК%20ТОМ%201.pdf>
11. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2-х т. 5-те вид., перероб. і допов. / за ред. О. В. Дзери (кер авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. К.: Юрінком Інтер, 2013. Т.1. С. 341-371

Додаткова

12. Бородовський С. О. Спирні питання поняття одностороннього правочину. *Актуальні питання цивільного та господарського права.* 2010. № 4 (23). с. 4-8

13. *Бородовський С.О.* Тлумачення змісту правочину. *Актуальні питання цивільного та господарського права*. 2010. № 6 (25). С. 18-22
14. *Бобко Т.В.* Зміст і форма правочину в цивільному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук спец. 12.00.03 / Т. В. Бобко. Харків, 2011. 20 с.
15. *Коструба А.* Дія механізму правоприпинення зі скасувальної та відкладальної умов правочину. *Право України*. 2013. № 10. С. 210-217
16. *Таран О.С.* Багатосторонні договори в цивільному праві України: автореф. дис. ... к. ю.н. за спеціальністю 12.00.03. К.: НДППіП ім. ак. Ф.Г.Бурчака 2014. 20 с.
17. *Таш'ян Р. І.* Односторонні правочини в цивільному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Спец. 12.00.03. Харків, 2009. 20 с.

Семінарське заняття № 16 (2 год.)

НЕДІЙСНІСТЬ ПРАВОЧИНІВ

📖 **Методичні рекомендації:** Під час вивчення питання «*Підстави, поняття та види недійсних правочинів*» в часині підстав недійсності правочинів необхідно звернути увагу на умови чинності правочину, недодержання яких в момент вчинення правочину, є підставою для визнання його недійсним (ч.1 ст. 215 ЦК України). Порухення вимог закону, допущені сторонами (стороною) після вчинення правочину, не можуть спричинити його недійсність, а призводять до інших правових наслідків, передбачених законом.

Слід розрізнити два види недійсних правочинів: абсолютно недійсні, які є недійсними в силу прямої вказівки закону (нікчемні) та відносно недійсні (оспорювані / заперечні), які можуть бути визнані недійсними в судовому порядку. До постановлення рішення суду про визнання такого правочину недійсним – він буде дійсним. Водночас, якщо оспорюваний правочин буде визнаний в судовому порядку недійсним, то він, як і нікчемний правочин, буде недійсним з моменту його вчинення.

Недійсність правочину може наставати лише за певні порушення закону. Такі порушення можуть торкатися змісту правочину (дефекти змісту); осіб, які його вчиняють (дефекти суб'єктного складу); відсутності в особи волі на вчинення правочину тощо (дефекти волі та волевиявлення). Дефекти змісту, суб'єктного складу та волі можуть мати торкатися як нікчемних, так і оспорюваних правочинів. Момент недійсності правочину визначається ст. 236 ЦК України.

Під час вивчення питання «*Правові наслідки недійсності правочинів*» слід звернути увагу на те, що ч.1 і 2 ст. 216 ЦК України передбачено загальні наслідки недійсності правочинів. Спеціальні наслідки недійсності правочинів (ч. 3 ст. 216 ЦК України) можна розглядати, зокрема, на прикладі ст. 230-233 ЦК України, ст. 207, 208 ЦК України. Крім того, слід враховувати спеціальні положення щодо наслідків недійсності нікчемних правочинів (ч. 4, 5 ст. 216 ЦК України). Зауважте, що для застосування правових наслідків недійсності правочину (незалежно чи це нікчемний, чи оспорюваний правочин) передбачається лише один порядок – судовий.

Опрацьовуючи питання **«Правові наслідки недотримання форми правочину»** (статті 218-220 ЦК України), зауважте, що недотримання простої письмової форми правочину, за загальним правилом, немає наслідком його недійсність. Виняток – пряма вказівка закону. У разі порушення вимог закону про нотаріальне посвідчення правочину, такий правочин є нікчемним. Однак, закон допускає визнання правочину з порушенням вимог щодо простої письмової чи нотаріальної форми дійсним в судовому порядку.

Під час вивчення питання **«Види нікчемних правочинів та їх характеристика»** варто звернути увагу на встановлення законодавцем вичерпного переліку видів нікчемних правочинів, тоді як перелік оспорюваних правочинів є відкритим. При цьому, у разі вчинення нікчемного правочину, у випадках встановлених ЦК України, такий правочин може бути визнаний судом дійсним (ч.2 ст. 218, ч. 2 ст. 219, ч.2 ст. 220, ч. 2 ст.224 ЦК України). Види нікчемних правочинів виокремлюємо на основі аналізу положень статей 219-221, 224, 226 і 228 ЦК України.

Опрацювання питання **«Види та характеристика оспорюваних (заперечних) правочинів»** необхідно розпочати з опрацювати положень статей 222, 223, 225, 227, 229-233 ЦК України та з'ясування сутності таких понять як «обман», «помилка», «важкі обставини» тощо.

Опрацьовуючи питання **«Фіктивні та удавані правочини»** (ст. 234, ст. 235 ЦК України) зверніть увагу на правові наслідки їх недійсності, яка зумовлена недолікам їх змісту. Сам по собі факт невиконання сторонами умов правочину не робить його фіктивним. Позивач, який звертається з вимогою про визнання правочину фіктивним, має довести відсутність в учасників правочину наміру створити юридичні наслідки. При вирішенні задач обов'язково користуватися судовою практикою, зокрема, Постанова Пленуму ВСУ від 6.11.2009 р. №9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними». При розгляді спорів про недійсність правочинів судам потрібно розмежовувати недійсні та неукладені правочини, тобто такі, в яких відсутні встановлені законодавством необхідні умови для їхнього укладення(наприклад, відсутня згода щодо всіх істотних умов, передбачених законодавством; не передано майно, якщо відповідно до законодавства для укладення правочину потрібно його передати; не затверджено правочин вищим органом господарського товариства, якщо це передбачено в законі чи статуті товариства; не здійснено державну реєстрацію правочину в разі, коли законом ця обставина визначена як момент його вчинення).

Встановивши, що правочин є неукладеним, суд на цій підставі залишає позов про визнання правочину недійсним без задоволення. Наслідки недійсності правочину до неукладеного правочину не застосовуються, оскільки вимога про визнання правочину неукладеним не відповідає способам захисту цивільних прав та інтересів, передбачених ст. 16 ЦК, відповідно, підстав для його задоволення немає.

⇒ Питання для обговорення:

1. Підстави, поняття та види недійсних правочинів.
2. Правові наслідки недійсності правочину.
3. Правові наслідки недотримання форми правочину.
4. Види нікчемних правочинів та їх характеристика.
5. Види та характеристика оспорюваних (заперечних) правочинів:
  - а) правочини з дефектами у суб'єктному складі;
  - б) правочини з недоліками у формуванні волі.
6. Фіктивні та удавані правочини.

☑ **Основні поняття:** *недійсний правочин; нікчемний правочин, оспорюваний правочин; помилка, обман, насильство як підстави недійсності правочину; двостороння реституція; удаваний правочин, фіктивний правочин.*

❖ **Питання для самоконтролю:**

1. Що таке недійсний правочин?
2. Дайте визначення нікчемного правочину?
3. Назвіть види нікчемних правочинів.
4. Дайте визначення оспорюваного правочину.
5. Які види оспорюваних правочинів передбачені ЦК України?
6. Які правові наслідки недодержання форми правочину?
7. У чому можуть полягати «недоліки волі» в правочині?
8. Назвіть загальні наслідки недійсності правочину.
9. Що таке двостороння реституція?
10. В яких випадках правові наслідки нікчемних правочинів можуть змінюватися домовленістю сторін?
11. Що таке фіктивний правочин?
12. Що таке удаваний правочин?

✍ **Практичні завдання:**

Задача 1. Під час перебування К. у службовому відрядженні її тринадцятирічний син обміняв свій мобільний телефон на велосипед, що належав його друзям - братам п'ятнадцятирічному Ігорю та сімнадцятирічному Віктору. Повернувшись з відрядження, К. принесла велосипед батькам Ігоря та Віктора і попросила повернути їй мобільний телефон сина з огляду на те, що обмін був здійснений без її згоди.

Проаналізуйте ситуацію і дайте відповідь на питання чи правомірні вимоги К.? Відповідь обґрунтуйте.

Задача 2. А., на утриманні якого знаходилось дві малолітні сестри, продав Л. трикімнатну квартиру, яку вони успадкували після смерті батька. Правочин був укладений за ініціативою Л., який знав про скрутне матеріальне становище А. і його сестер. На отримані від продажу засоби А. із сестрами купили двокімнатну квартиру.

Через півтора року А. з'ясував, що продана ним квартира оцінювалась на ринку в той період значно дорожче ніж сума, яка була сплачена Л. і пред'явив до суду позов про визнання правочину недійсним, мотивуючи свою вимогу тим, що Л. скористався скрутним матеріальним становищем А. та його малолітніх сестер. У судовому засіданні з'ясувалось, що Л. був обізнаний з цінами на квартири, оскільки очолював одне із агентств з продажу нерухомості.

Проаналізуйте ситуацію і дайте їй правову оцінку. Відповідь обґрунтуйте.

Задача 3. О. засидівся допізна у свого друга. Повертаючись додому вночі, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, він зупинив таксі. Після того, як таксист під'їхав додому О., з'ясувалося, що у нього немає грошей, щоб сплатити водію таксі за транспортну послугу і оплатив її годинником.

Наступного дня О. знайшов таксиста і попросив повернути годинник, одночасно заявивши про готовність оплатити транспортну послугу грошима. Таксист у відповідь заявив, що правові відносини між ним та О. припинилися після виконання договору перевезення пасажирів і тому ні про яке повернення годинника йтися не може.

Проаналізуйте ситуацію і дайте відповідь на питання чи правомірні вимоги О.? Відповідь обґрунтуйте.

Задача 4. Олена разом із двома малолітніми дочками була на утриманні у свого чоловіка. Окрім будинку, вони мали у власності автомобіль «Мерседес». Після загибелі чоловіка, Олена опинилася у непростому матеріальному становищі: не могла влаштуватися на роботу, а її старша дочка захворіла на хворобу, яка потребувала значних витрат на лікування.

Через відсутність в Олени грошей, остання звернулася до товариша чоловіка Володимира з проханням надання позики. Володимир, у свою чергу, запропонував купити в Олени автомобіль, оскільки остання не мала водійських прав і не вміла керувати автомобілем. Хвилюючись за здоров'я дочки, Олена уклала договір купівлі-продажу, але за дуже низькою ціною. Після успішного лікування доньки, Олена вийшла із стресового стану і запропонувала Володимиру купити у нього автомобіль за ціною, яку два роки тому він сплатив Олені за договором купівлі-продажу цього ж автомобіля. Володимир відмовився, обґрунтовуючи це тим, що договір купівлі-продажу не може передбачати зворотний продаж майна.

Чи може Олена повернути автомобіль? Відповідь обґрунтуйте.

Задача 5. Г. за договором купівлі-продажу купив у С. квартиру. Незабаром з'ясувалося, що квартира волога, перекриття під паркетом прогнило, горизонтальна гідроізоляція має дефекти, на стінах виявлено грибок.

У судовому засіданні було встановлено, що про вказані недоліки С. знав, напередодні продажу провів ремонт, завдяки чому була прихована вологість стін. Зі свого боку, С. пояснив, що по-перше, при продажі він і не стверджував, що квартира в ідеальному стані і, по-друге, Г. була надана можливість оглянути квартиру і жодних претензій він не заявив.

Проаналізуйте правові позиції сторін та вирішіть спір.

Задача 6. 16-ти річний О. під час відпустки своїх батьків придбав за 25 тис. грн. у магазині «Світ електроніки» комп'ютер. Через два тижні він вийшов з ладу не з вини П. і він звернувся до магазину з вимогою провести гарантійний ремонт або, у разі неможливості такого ремонту – повернути кошти. У магазині йому відповіли, що він неповнолітній і не має права на самостійне придбання такого товару. Відповідно, не має права на гарантію.

Проаналізуйте ситуацію. Відповідь обґрунтуйте.

 Тематика рефератів:

1. Аналіз судової практики про визнання правочинів недійсними.

 Рекомендована література

Основна

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Дата оновлення: 05.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

2. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. Дата оновлення: 15.04.2024. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>

3. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 року № 296/5. Дата оновлення: 30.09.2023. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>

4. Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 29.05.2013 р. Дата оновлення: 24.11.2014. № 11. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0011600-13>

5. Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними: Постанова Пленуму Верховного суду України № 9 від 06 листопада 2009 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09>

6. Нижний А. В., Ходаківський М. П., Юровська Г. В. Визнання правочинів недійсними: основи теорії та судова практика. Посібник для суддів. / А. В. Нижний, М. П. Ходаківський, Г. В. Юровська. / Під редакцією А. В. Нижного. Київ: Алєрта, 2020. 234 с. URL: https://nsj.gov.ua/files/1586259074Nyzhny_Viznannya_pravochiniv_v2_191209_avt.pdf

7. Заїка Ю. О. Українське цивільне право: навч. посібник / 2-ге вид. змін і доп. К. : Правова єдність, 2008. 368 с.

8. Цивільне право України: в 2-х томах: підручник / за ред. д-ра юрид. наук, проф. Є. О. Харитонов; канд. юрид. наук Н. Ю. Голубєвої. вид. друге. Х.: Одиссей, 2008. Т. 1. 832 с.

9. Цивільне право України. Загальна частина: підручник. За ред. О. В. Дзєри, Н. С. Кузнєцової, Р. А. Майданика. 3-тє вид., переробл. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2010. с.522-554

10. Цивільне право: підручник у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.) Л. М. Баранова, Т. І. Бєтова та ін.; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибє-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Х. Право. 2012. Т. 1. 656 с.

11. Цивільне право України (у запитаннях та відповідях): Навчальний посібник : Практикум / За ред. В. К. Матвійчука, І. С. Тімуша. К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2013. 348 с. URL: <https://www.nam.kiev.ua/files/publications/978-966-8406-62-1-pos.pdf>

12. Цивільне право: загальна частина. Практикум: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / кол. авт. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2020. 232 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/4967/1/ЦП%20%28ПРАКТИКУМ%29.pdf>

13. Харитонов Є. О. Цивільне право України: Підручник. Харитонов Є. О., Харитонов О. І., Старцев О. В. Вид. 3, перероб. і доп. К.: Істина, 2011. 808 с. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/479-tsvilne-pravo-ukrani-haritonov-o.html>

14. Яновицька Г. Б., Кучер В. О. та ін. Цивільне право України: підручник Текст: в 2 т. Т. 1/ кол. авторів; за ред. Г. Б. Яновицької, В. О. Кучера. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 444 с. <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/452/1/КУЧЕР%20Цивільне%20Право%20ПІДРУЧНИК%20ТОМ%201.pdf>

15. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2-х т. 5-тє вид., перероб. і допов. / за ред. О. В. Дзєри (кер авт. кол.), Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця. К.: Юрінком Інтер, 2013. Т. 1. С. 371-402

Додаткова

16. Бородовський С. О. Правові наслідки недійсності правочину. *Вісник господарського судочинства*. 2011. № 2. С. 93-97

17. Давидова І. В. Недійсність правочинів, укладених внаслідок помилки та обману: автореф. дис. ... канд. юрид. наук спец. 12.00.03 . Одеса, 2011. 20 с.

18. Жеков В. І. Правочини, які порушують публічний порядок за цивільним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. спец. 12.00.03. Одеса, 2006. 20 с.

19. Косінова К. Проблеми, пов'язані з недійсністю правочинів. *Право України*. 2014. № 8. С. 253-258.

20. Перова О. В. Недійсність правочину, який порушує публічний порядок: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. спец. 12.00.03 . Харків, 2010. 16 с.

21. Романюк Я. М. Підстави і цивільно-правові наслідки визнання правочину недійсним (на матеріалах судової практики): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. спец. 12.00.03. К, 2010. 16 с.

22. Семушина О. В. Недійсні правочини та правові наслідки їх недійсності: автореф. дис. ... к. ю. н. спец. 12.00.03. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. К, 2010. 20 с.

23. Ткаченко І. М. Нікчемний та оспорюваний правочин: правова різниця між поняттями. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського Серія «Юридичні науки»*. Том 21 (60). № 2. 2008. С. 372-377.

ПРЕДСТАВНИЦТВО. ДОВІРЕНІСТЬ

☞ **Методичні рекомендації:** Під час вивчення питання *«Поняття та загальна характеристика представництва. Відмінність представництва від суміжних конструкцій»* зверніть увагу на те, що в цивілістичній науці існує дві концепції юридичної природи представництва: концепція дії та концепція правовідносин. Законодавче визначення представництва ґрунтується на концепції правовідносин (ст. 237 ЦК України). Зверніть увагу на особливості суб'єктного складу представництва, об'єкт правовідносин представництва, права та обов'язки учасників правовідносин представництва. Відповідно до ст. 237 ЦК України змістом представництва є вчинення представником правочинів, а не яких-небудь інших дій. Також слід з'ясувати відмінності представництва від інституту комісії (ст. 1011 ЦК України), посередництва, реалізації дієздатності юридичної особи її органами (ст. 92 ЦК України), надання згоди на вчинення правочину (ст. 32, 222 ЦК України), підписання правочину іншою фізичною особою (ст. 207, 1247 ЦК України).

Опрацьовуючи питання *«Підстави виникнення представництва та його види»* зверніть увагу на те, що в ст. 237 ЦК України міститься невичерпний перелік підстав виникнення представництва. Аналіз договірної представництва слід проводити з урахуванням спеціальних норм глави 68 ЦК України. З'ясовуючи особливості комерційного представництва, необхідно розглянути окремі види представництва, а саме – законне (обов'язкове), добровільне (договірне) та представництво, яке виникає на підставі акта органу юридичної особи та окремо зупинитися на комерційному представництві як різновиді добровільного представництва.

Вивчаючи питання *«Цивільно-правова характеристика довіреності»* зверніть увагу на вимоги норм ЦК України, яких слід дотримуватися при вчиненні довіреності як одностороннього правочину (глава 16 ЦК України) та ст. 248 ЦК України, яка містить перелік підстав припинення представництва за довіреністю, спеціальні норми, що встановлюють підстави збереження повноважень представника. Розкриваючи це питання, потрібно дати визначення довіреності, аналіз її видів, вимог до оформлення довіреності, порядку та наслідків скасування довіреності. Особливої уваги вимагає довіреність юридичної особи та безвідклична довіреність.

Розгляд питання *«Представництво без повноважень або з їх перевищенням. Передоручення»* передбачає детальний аналіз статей 240-241 ЦК України. Пам'ятайте про співвідношення загальних норм про недопустимість передоручення та спеціальних правил ст. 240 ЦК, які встановлюють винятки з цього правила.

Зверніть увагу: суть представництва полягає в діяльності представника щодо реалізації повноважень в інтересах і від імені особи, яку представляють. Не всі правочини можуть бути вчинені представником – ст. 238 ЦК України. Мета представництва – вчинення представником правочинів в інтересах та за рахунок особи, яку представляє. Правочини, які вчиняються представником, є його власними діями, які створюють, змінюють або припиняють цивільні права і обов'язки в особі, яку він представляє. У відносинах представництва беруть участь три суб'єкти: особа, яку представляють, представник і третя особа.

Види представництва: 1) представництво, яке ґрунтується на договорі; 2) представництво, яке ґрунтується на законі; 3) представництво, яке ґрунтується на адміністративному акті. Перший вид є договірним або добровільним представництвом. Другий і третій – обов'язковим.

Види довіреностей: генеральні (загальні), спеціальні і разові.

⇒ **Питання для обговорення:**

1. Поняття та загальна характеристика представництва. Відмінність представництва від суміжних конструкцій.
2. Підстави виникнення представництва та його види.
3. Цивільно-правова характеристика довіреності:
  - a. поняття та форма довіреності; строк дії довіреності;
  - b. припинення представництва за довіреністю;
  - c. скасування довіреності.
4. Представництво без повноважень або з їх перевищенням. Передоручення.

☑ **Основні поняття:** представництво, повноваження представника, законне представництво, договірне представництво; комерційне представництво; довіреність, доручення, передоручення.

◆ **Питання для самоконтролю**

1. В яких випадках може застосовуватись представництво?
2. На вчинення яких дій уповноважений представник?
3. Які правочини не має права вчиняти представник?
4. Що таке повноваження представника? Які правові наслідки перевищення цих повноважень?
5. Що таке передоручення? В яких випадках допускається передоручення?
6. У чому полягає відмінність між представництвом та відносинами комісії; агентськими відносинами?
7. З яких юридичних фактів може виникати представництво?
8. Які існують види представництва?
9. У чому полягають особливості комерційного представництва?
10. Які існують види довіреностей?
11. В якій формі видається довіреність?
12. Коли припиняється дія довіреності?
13. Які існують підстави припинення представництва?
14. Які правові наслідки припинення представництва?

✍ **Практичні завдання:**

Завдання 1. Перелічіть, яким чином та на підставі яких документів можна підтвердити представництво.

Задача 1. У якій із нижченаведених ситуацій є достатні підстави для виникнення представництва і якого саме виду:

1. О. усиновила 10-ти річну С.
2. В. уклав договір доручення із М.
3. у подружжя К. народилася дочка.
4. Д. звернулася з усім проханням до І. донести до квартири, що знаходиться на 5-му поверсі, валізу.
5. К. було призначено опікуном над майном чоловіка, якого було визнано безвісно відсутнім.
6. на прохання О. Кіндрат займався пошуком контрагентів.
7. комісійний магазин взяв від М. костюм з метою продажу.
8. С. підписав заповіт замість П. на його прохання у зв'язку з тим, що у П. була паралізована права рука, а ліву ампутували уже більш ніж 10 років.

Задача 2. К. видав довіреність П. на продаж нею частини будинку, належного йому на праві приватної власності, і посвідчив її за своїм місцем роботи (у

приватному підприємстві). На підставі цієї довіреності П. оформила у письмовій формі договір купівлі-продажу частини будинку Б.

Які правові наслідки договору купівлі-продажу частини належного К. будинку Б.? Чи відповідає видана К. довіреність вимогам законодавства?

Задача 3. 70-річна С., не маючи можливості через стан здоров'я зайнятись пошуком покупця на свій будинок і здійсненням його продажу, вирішила видати довіреність на укладення договору купівлі-продажу Д.

Через необхідність оформлення довіреності Д. звернувся до нотаріуса, який у посвідченні довіреності відмовив, вказавши що особа, яку представляють, через свій фізичний стан не може відповідати за свої дії.

Вирішіть спір. Відповідь обґрунтуйте.

Задача 4. Р. склала заповітне розпорядження щодо свого вкладу в Ощадному банку, за яким вклад заповідала сину. 23 січня 2015 р. Р. померла. 24 січня 2015 р. К. за довіреністю, виданою 21 січня 2014 р., одержала в Ощадбанку 5000 грн., якими розпорядилася на власний розсуд. За позовом сина суд виніс рішення, яким постановив визнати недійсним правочин в частині одержання К. вкладу, і стягнув з неї на користь позивача 5000 грн.

Проаналізуйте ситуацію. Відповідь обґрунтуйте.

Задача 5. Пенсіонер М., який проживає за адресою: м.Тернопіль, вул. Василя Стуса, 1/9, не маючи можливості внаслідок незадовільного стану здоров'я отримати належну йому пенсію за серпень 2020 р., доручив отримати її своєму сину, який проживає в м. Тернопіль по вул. Привокзальна, 6/9.

Хто має право посвідчити дійсність підпису на довіреності?

Задача 6. К. 15 лютого 2021 р. видав довіреність П. строком на три місяці на продаж останнім телевізора ціною не менше ніж 1000 гривень. Довіреність була посвідчена командиром військової частини, де К. працював водієм. Оскільки комісійний магазин відмовився прийняти телевізор на комісію, а покупця П. не знайшов, він, не повідомивши свого довірителя, 10 травня цього ж року видав довіреність (у порядку передоручення) у простій письмовій формі строком на шість місяців своєму синові. Останній продав телевізор за ціною 5000 грн. К. зажадав від П. відповідної доплати або повернення телевізора, на що останній відповів, що всі претензії слід адресувати не йому, а його сину.

Проаналізуйте ситуацію і дайте обґрунтовану відповідь на питання: 1) чи відповідають дії П. в частині передоручення чинному законодавству? 2) у кого виникають права і обов'язки за договором, вчиненим замісником (сином П.)? 3) чи правомірною є вимога довірителя К.?

Задача 7. Б. перед від'їздом за кордон видав довіреність Ф. на продаж своєї приватизованої квартири, а С. видав Ф. довіреність на продаж автомобіля. Оглянувши квартиру і дізнавшись про повноваження Ф., С. запропонував купити цю квартиру. Коли С. і Ф. звернулись до нотаріуса за посвідченням договору купівлі-продажу, він їм відмовив, посилаючись на ч.3 ст. 238 ЦК України.

Чи обґрунтована відмова нотаріуса? Відповідь обґрунтуйте.

Задача 8. 22-річний військовослужбовець О. з метою продажу квартири, яку він приватизував, видав своїй матері довіреність на вчинення дій щодо продажу квартири. Довіреність була посвідчена командиром військової частини, де відбував

службу О. Нотаріус відмовився посвідчувати договір купівлі-продажу квартири, зазначивши, що мати М. не вправі розпоряджатися нерухомим майно, оскільки довіреність нотаріально не посвідчена.

Вирішіть спір. Відповідь обґрунтуйте.

Задача 9. 1 липня 2016 р. була посвідчена довіреність на продаж двокімнатної квартири, в якій як представник зазначався І., а довіритель – П. 15 серпня 2016 р. довіритель помер, а 25 серпня 2016 р. І., діючи на підставі довіреності, продав згадану квартиру Л. Під час передачі грошей за квартиру дружині П. представник І. дізнався про смерть довірителя. Дочка П. подала позов до суду з вимогою визнати договір купівлі-продажу недійсним, оскільки його було укладено після смерті її батька.

Проаналізуйте правові позиції сторін та вирішіть спір.

📖 **Тематика рефератів:**

1. Юридична природа повноважень представника.
2. Комерційне представництво.

📖 **Рекомендована література**

Основна

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Дата оновлення: 05.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. Дата оновлення: 15.04.2024. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>
3. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 року № 296/5. Дата оновлення: 30.09.2023. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>
4. Сімейний кодекс України: від 10.01.2002 р. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
5. Заїка Ю. О. Українське цивільне право: навч. посібник / 2-ге вид. змін і доп. К. : Правова єдність, 2008. 368 с.
6. Цивільне право України: в 2-х томах: підручник / за ред. д-ра юрид. наук, проф. Є. О. Харитонов; канд. юрид. наук Н. Ю. Голубевої. вид. друге. Х.: Одиссей, 2008. Т. 1. 832 с.
7. Цивільне право України. Загальна частина: підручник. За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. 3-тє вид., переробл. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2010. с.555-574.
8. Цивільне право: підручник у 2 т. / В. І. Борисова (кер.авт. кол.) Л.М. Баранова, Т.І. Бетова та ін.; за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Х. Право. 2012. Т. 1. 656 с.
9. Цивільне право України (у запитаннях та відповідях): Навчальний посібник : Практикум / За ред. В. К. Матвійчука, І. С. Тімуша. К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2013. 348 с. URL: <https://www.nam.kiev.ua/files/publications/978-966-8406-62-1-pos.pdf>
10. Цивільне право: загальна частина. Практикум: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / кол. авт. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2020. 232 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/4967/1/ЦП%20%28ПРАКТИКУМ%29.pdf>
11. Харитонов Є.О. Цивільне право України: Підручник. Харитонов Є.О., Харитонов О.І., Старцев О.В. Вид. 3, перероб. і доп. К.: Істина, 2011. 808 с. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/479-tsvivlne-pravo-ukrani-haritonov-o.html>
12. Яновицька Г.Б., Кучер В.О. та ін. Цивільне право України: підручник Текст: в 2 т. Т. 1 / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 444 с.

13. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2-х т. 5-те вид., перероб. і допов. / за ред. О. В. Дзери (кер авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. К.: Юрінком Інтер, 2013. Т.1. С. 403-422

Додаткова

14. Харитонов Є.О. Добровільне представництво у цивільному праві України: навч. посіб. Є.О. Харитонов, О.І.Харитонova, А.І.Дрішлюк К.: Істина, 2007. 176 с.

15. Шаповал Л. І. Представництво в цивільному праві: автореф. дис.. ... канд.. юрид. наук за спец. 12.00.03. К, 2007. 20 с.

16. Косінова Д. Деякі аспекти інституту представництва в сучасному цивільному праві. *Право України*. 2014. № 9. С. 201—206

Семінарське заняття № 18 (2 год.)

СТРОКИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

 Методичні рекомендації: Під час підготовки питання *«Поняття та види строків і термінів, їх правове значення»* слід звернути увагу на законодавче розмежування понять строку та терміну (ст. 251 ЦК України). Зауважте, що місце строків у системі юридичних фактів визначається неоднозначно. Цивільно-правові строки є часовою (темпоральною) формою руху цивільних правовідносин, формами існування і розвитку суб'єктивних прав та обов'язків, що становлять їх зміст. Змістом строку є дія або подія. Поза цими фактами встановлення та існування строків не має сенсу. Тому настання або закінчення строку набуває значення не само по собі, а в сукупності з подіями або діями, для вчинення або утримання від вчинення яких цей строк встановлено. Строки не належать ні до дій, ні до подій, як і не мають самостійного місця у загальній системі юридичних фактів. Відповідь на це питання також передбачає розгорнуту класифікацію строків за різними класифікаційними критеріями.

Вивчення питання *«Обчислення строків»* передбачає опрацювання статей 252-255 ЦК України. Відповідно до положень ст. 252 ЦК України строк визначається роками, місяцями, тижнями, днями або годинами., а термін визначається календарною датою або вказівкою на подію, яка має неминуче настати.

Під час вивчення питання *«Строки захисту цивільних прав. Позовна давність»* слід з'ясувати призначення позовної давності та її місце у загальній системі цивільно-правових строків та звернути увагу на легальні класифікації позовної давності (ст. 257, 258 ЦК України). Важливе практичне значення має вивчення диспозитивних та імперативних правил щодо застосування позовних давності (ст. 267 ЦК України) та зміни її тривалості (ст. 259 ЦК України). Також зверніть увагу на те, що встановлений у ст. 268 ЦК України перелік вимог, на які

позовна давність не поширюється є невичерпним. Водночас такі вимоги повинні встановлюватися законом.

Опрацьовуючи питання **«Початок перебігу та закінчення позовної давності»** слід звернутися до загальних правил ст. 261 ЦК України та винятки з цих правил, які можуть бути встановлені законом (ст. 925 ЦК України). Окремі положення, які стосуються початку перебігу позовної давності при вирішенні господарських спорів, містяться у постанові Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування позовної давності у вирішенні господарських спорів» № 10 від 29.05.2013 р.

Під час вивчення питання **«Зупинення, переривання та поновлення позовної давності»** необхідно провести порівняльний аналіз ст. 263-265 ЦК України, визначивши відмінності у підставах і наслідках вказаного зупинення та переривання та звернути увагу на те, що переривання позовної давності, на відміну від її зупинення, пов'язано із вольовими діями особи.

Питання **«Правові наслідки спливу позовної давності»** передбачає опрацювання положень ст. 267 ЦК України. Зверніть увагу, що позовна давність застосовується судом лише за заявою сторони у спорі, зробленою до винесення ним рішення.

⇒ **Питання для обговорення:**

1. Поняття та види строків і термінів, їх правове значення.
2. Обчислення строків.
3. Строки захисту цивільних прав. Позовна давність:
  - а) поняття та види позовної давності;
  - б) вимоги, на які позовна давність не поширюється.
4. Порядок визначення та обчислення позовної давності
  - а) початок перебігу та закінчення позовної давності;
  - б) зупинення, переривання та поновлення позовної давності.
5. Правові наслідки спливу позовної давності.

☑ **Основні поняття:** *строк, термін, гарантійний строк, преюдиційний строк, позовна давність; зупинення позовної давності, переривання позовної давності.*

❖ **Питання для самоконтролю:**

1. У чому полягає відмінність між строком та терміном?
2. Які види строків існують у цивільному праві?
3. Який порядок обчислення строків?
4. Що таке позовна давність? Які наслідки спливу позовної давності?
5. Якою є загальна і скорочена позовна давність?
6. В яких випадках нормам ЦК про позовну давність надано зворотної сили?
7. Які загальні правила встановлення початку перебігу позовної давності?
8. Яке правове значення має встановлення моменту, коли особа могла довідатися про порушення свого права?
9. В яких випадках початок позовної давності обчислюється за спеціальними правилами (у кожному випадку слід вказати, як визначається цей момент)?
10. В яких випадках зупиняється, а в яких – переривається перебіг позовної давності?
11. Які правові наслідки зупинення і переривання позовної давності?
12. На які вимоги позовна давність не поширюється?

✍ **Практичні завдання:**

Завдання 1. Знайдіть у ЦК України і запишіть у зошит статті, які передбачають спеціальну позовну давність.

Завдання 2. 28 лютого 2012 року між П. і О. було укладено письмовий договір позики строком на 1 рік.

З якого моменту можна звертатися до суду з вимогою про примусове стягнення відповідної суми?

Завдання 3. С. уклав з Л. та Ш. договір на будівництво гаража. В договорі зазначалося, що позов з приводу відхилення підрядчика від умов договору підряду, що погіршують роботу, може бути пред'явлений впродовж одного року з дня прийняття роботи.

Встановіть, чи присутні порушення норм, які регулюють позовну давність?

Задача 1. 19 листопада 2011 року А. у магазині мобільний телефон. Через деякий час він вирішив поміняти телефон на інший. 6 грудня А. з'явився в магазин і попросив обміняти телефон на телефон іншого кольору. Однак, працівник магазину відмовився це зробити, мотивуючи тим, що А. пропустив встановлений Законом України «Про захист прав споживачів» 14-денний строк.

А. наполягав на своїх вимогах, вказуючи на, що: 30 листопада та 1 грудня були вихідними днями, а з 2 по 5 грудня він перебував у відрядженні, що підтверджується посвідченням про відрядження .

Проаналізуйте зміст ст. ст. 85 і 234 ЦК України та відповідні положення Закону України «Про захист прав споживачів» і дайте правову оцінку діям сторін.

Задача 2. 20 січня 2004 р. громадянин М звернувся до громадянина Ш. про повернення суми боргу, строк виплати якого настав 10 грудня 2000 р. З 10 лютого по 10 вересня 2002 року Ш. перебував у складі військового формування миротворчих сил в одній із країн Африки. Після звільнення зі служби Ш. повернувся додому .

Проаналізуйте ситуацію і дайте відповіді на питання: 1) як впливає строк перебування на військовій службі на перебіг позовної давності? 2) коли спливе строк позовної давності щодо повернення суми боргу.

Задача 3. А. та Б. уклали договір позики, оформивши 12 листопада 2008 року відповідну боргову розписку. 19 листопада 2011 року А. в письмовій формі звернувся до Б. з вимогою повернути суму боргу. 25 листопада 2011 року Б. з власної ініціативи повернув суму боргу. Через десять днів Б заявив, що оскільки А. було пропущено строк позовну давність, він повернув кошти помилково. Тому, Б. Звернувся до А. з вимогою повернути йому кошти, інакше Б. Буде змушений витребувати їх через суд.

Проаналізуйте ситуацію та дайте правову оцінку діям Б.

Задача 4. 4 вересня 2013 р. Т. передала доньці своєї сусідки І. браслет з діамантами з умовою, що остання надіне його на весілля і через 3-4 дні поверне. 11 вересня І. повернула браслет Т. Через деякий час, впродовж якого Т. браслетом не користувалася, вона виявила, що в браслеті, який мав 5 діамантів, одного не вистачає. Це сталося 20 жовтня 2016 року. Лише через пів року, 20 квітня 2017 року, Т. вдалося розшукати І., яка виїжджала за кордон. І. зізналася, що в день весілля вона помітила, що один діамант з браслету випав, але знайти його не вдалось. Оскільки І. відшкодувати вартість діаманта відмовилась, Т. 15 травня 2017 року звернулася до суду із позовом про відшкодування вартості діаманту.

Проаналізуйте ситуацію і дайте обґрунтовану відповідь на питання:

1) з якого моменту повинен обчислюватися строк позовної давності?

2) чи закінчився строк позовної давності? 3) чи має значення для обчислення строку позовної давності визнання І. факту втрати одного

діаманту? 4) чи підлягає позов Т. задоволенню? 5) чи може І. у даній ситуації звернутися до суду із клопотанням про застосування наслідків спливу строку позовної давності?

Задача 5. 1 січня 2012 року К. здав в оренду на 5 років свій будинок Л. Орендна плата була встановлена у розмірі 10 тис. грн. на рік при щорічному внесенні плати в січні за рік наперед. Оскільки Л. умови договору не виконав і орендної плати не вносив, К. 20 лютого 2016 року пред'явив позов до Л. про відшкодування орендної плати за останні п'ять років у сумі 50 тис. грн. Л. просив у позові відмовити, оскільки позивач пропустив строк позовної давності.

Вирішіть спір. Відповідь обґрунтуйте.

Задача 6. У лютому 2014 року у С. була вкрадена шкіряна куртка, яку С. випадково впізнав у травні 2017 року у В. Через місяць С. подав позов про повернення йому куртки, компенсації витрат на придбання іншого одягу і відшкодування шкоди за зношення куртки. В суді відповідач пояснив, що куртку він отримав від друзів у 2015 році як подарунок до дня народження і він її не поверне, тим більше, що з моменту втрати куртки С. минуло вже більше 3-х років. Позивач, навпаки, вважає, що перебіг строку позовної давності розпочався з моменту, коли він подав позов, оскільки раніше не було відомо до кого подавати позов.

Вирішіть справу. Відповідь обґрунтуйте.

 Тематика рефератів:

1. Місце строків в системі юридичних фактів.
2. Юридична класифікація строків та термінів.

 Рекомендована література:

Основна

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Дата оновлення: 05.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Про деякі питання практики застосування позовної давності у вирішенні господарських спорів: Постанова Пленуму ВГС України від 29.05.2013 р. № 10. Дата оновлення: 10.07.2014. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0010600-13>
3. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. в редакції Закону від 01.12.2005 р. Дата оновлення: 19.11.2022. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>
4. Цивільне право України. Загальна частина: підручник. За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. 3-тє вид., переробл. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2010. с.575-585.
5. Цивільне право: підручник у 2 т. / В І. Борисова (кер.авт. кол.) Л.М. Баранова, Т.І. Бетова та ін.; за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Х. Право. 2012. Т. 1. 656 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r56.pdf>
6. Цивільне право України (у запитаннях та відповідях): Навчальний посібник : Практикум / За ред. В. К. Матвійчука, І. С. Тімуша. К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2013. 348 с. URL: <https://www.nam.kiev.ua/files/publications/978-966-8406-62-1-pos.pdf>.
7. Цивільне право: загальна частина. Практикум: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / кол. авт. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2020. 232 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/4967/1/ЦП%20%28ПРАКТИКУМ%29.pdf>.
8. Харитонов Є.О. Цивільне право України: Підручник. Харитонов Є.О., Харитонova О.І., Старцев О.В. Вид. 3, перероб. і доп. К.: Істина, 2011. 808 с. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/479-tsvilne-pravo-ukrani-haritonov-o.html>.
9. Яновицька Г.Б., Кучер В.О. та ін. Цивільне право України: підручник Текст: в 2 т. Т. 1 / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 444 с.

10. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2-х т. 5-те вид., перероб. і допов. /за ред. О.В. Дзери (кер авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. К.: Юрінком Інтер, 2013. Т.1. С. 423-442.

Додаткова

11. *Вахонєва Т. М.* Строки (терміни) в цивільному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук спец. 12.00.03. Т. М. Вахонєва. Київ, 2005. 20с.

12. *Луць В. В.* Строки і терміни у цивільному праві: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2013. 320 с.

13. *Романюк В.А.* Позовна давність в цивільному праві: автореф. дис. ... к. ю. н. спец. 12.00.03. Хмельницький університет права. Харків. 2018. 20 с.

14. *Шовкова О. В.* Позовна давність як різновид цивільно-правових строків: автореф. дис. ... к. ю. н. спец. 12.00.03. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків. 2008. 20 с.

15. *Цікало В.І.* Давність у цивільних правовідносинах. автореф. дис. ... канд. юрид. наук спец. 12.00.03/В. І. Цікало. Львів, 2004. 20с.

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Відповідно до Положення про організацію освітнього процесу та розробку основних документів з організації освітнього процесу в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника, схваленого Вченою Радою Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол від 30 серпня 2024 р. № 08) та введеного в дію наказом ректора Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника від 18 вересня 2024 р. № 757 індивідуальні завдання з дисципліни (презентації, есе, творчі завдання, реферати, домашні контрольні роботи тощо), сприяють більш поглибленому вивченню здобувачем вищої освіти теоретичного матеріалу, формуванню умінь використання знань для вирішення відповідних практичних завдань. Індивідуальні завдання виконуються здобувачем вищої освіти самостійно із забезпеченням необхідних консультацій з окремих питань з боку викладача⁸.

Орієнтовний перелік видів індивідуальних завдань визначено у пп. 3.1.4.1. Методичних рекомендацій до порядку оцінювання успішності здобувачів вищої освіти у Навчально-науковому юридичному інституті (далі - МРПОУ), затверджених Вченою радою Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, протокол №13 від 27 червня 2024 року).

Індивідуальні завдання з дисципліни можуть виконуватися у таких формах:

- *реферат за вузько - спеціальною проблематикою;*
- *складання тестових завдань, практичних задач;*
- *бібліографічний опис наукових публікацій за тематикою дисципліни та їх коротка анотація;*
- *підготовка схем, порівняльних таблиць;*
- *розробка презентації;*
- *складання термінологічного словника.*

Вибір магістрантом теми індивідуального завдання здійснюється самостійно. Організацію, контроль та оцінку якості виконання індивідуального завдання магістрантів здійснює викладач, який веде семінарські (практичні) заняття. За індивідуальну роботу магістрат має можливість отримати максимально 5 балів (пп. 3.1.4.1-3.1.4.3 МРПОУ).

Виконане індивідуальне завдання у формі реферату здобувач **подає до початку семінарського заняття, на якому розглядається тема за якою виконано це завдання.** Індивідуальні завдання, виконані в іншій формі повинні бути подані здобувачами до останнього семінарського (практичного) заняття. Подача виконаного індивідуального завдання в інший час допускається виключно з дозволу викладача.

---

⁸ Положення про організацію освітнього процесу та розробку основних документів з організації освітнього процесу в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника (редакція 8). С.15. URL: <https://efund.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/172/2023/09/polozhennia-pro-orhanizatsiiu-osvitnoho-protsesu-ta-rozrobku-osnovnykh-dokumentiv-z-orhanizatsii-osvitnoho-protsesu.pdf>

Індивідуальні завдання у формі **реферату за вузько - спеціальною проблематикою**.

Теми рефератів, які пропонуються до індивідуального виконання, розміщені у розділі «Тематика та зміст семінарських занять» цих Методичних вказівок. Використання цієї форми індивідуального завдання забезпечує формування у здобувачів самостійного мислення та логічності застосування наявного фактичного матеріалу.

Під час оцінки результативності написання реферату враховується наявність власного бачення щодо розуміння винесеної для опрацювання тематики. Загальний обсяг реферату повинен становити не більше 10 сторінок.

Реферат складається із «Вступу», основної частини, «Висновків». У кінці додається «Список використаних джерел», на початку «Зміст» із нумерацією сторінок структурних частин.

У «Вступі» розкривається мета дослідження, відображається актуальність теми, дається характеристика напрацювань по даній темі. Основна частина має бути виконана у вигляді одного розділу. Виклад матеріалу повинен бути систематизованим, чітким, лаконічним та логічним. У «Висновках» слід висвітлити результати проведеного автором дослідження. Список використаних джерел подається в алфавітному порядку і має налічувати не менше ніж 5 джерел з яких не менше 3-х за останні три роки.

Об'єм «Вступу» – одна сторінка, основної частини – до семи сторінок, «Висновки» — одна сторінка.

Індивідуальне завдання **«Складання тестових завдань, практичних задач»** спрямоване на поглиблення уміння узагальнювати та систематизувати теоретичний матеріал, застосовувати набуті теоретичні знання на практиці та на набуття навиків їх моделювання. Це завдання включає такі можливі варіанти роботи, які обираються здобувачем:

1) розробку десять тестових завдань закритого типу різного рівня складності з чотирма відповідями, одна з яких є правильною;

2) розробку п'яти тестових завдань закритого типу, кожне з яких містить вісім відповідей, чотири з яких є правильними;

3) розробку п'яти практичних задач та ґрунтовний опис їх розв'язку.

Завдання повинні бути оригінальними, розробленими особисто з дотриманням правил академічної доброчесності.

Індивідуальне завдання **«Бібліографічний опис наукових публікацій за тематикою дисципліни та їх коротка анотація»** виконується здобувачем шляхом пошуку, добору і опрацювання за однією із тем дисципліни навчальних та наукових джерел (статей, тез, монографій, авторефератів тощо) і нормативно-правової бази, якою регулюються відносини з обраної теми навчальної дисципліни, їх оформлення, відповідно до вимог бібліографічного опису. Джерела не повинні носити загальний характер і не бути тотожними списку літератури, що міститься у цих Методичних вказівках. Кількість джерел – не менше десяти, з яких не менше половини – наукові праці, опубліковані за останні три – п'ять років. До кожного джерела здобувач подає коротку характеристику їх змісту.

Індивідуальне завдання у формі **«Підготовка схем, порівняльних таблиць»** спрямоване на закріплення теоретичних знань, отриманих під час вивчення дисципліни, їх узагальнення та систематизацію знань. Виконання завдання передбачає оформлення матеріалу за відповідною тематикою у формі схем або таблиць. Здобувач повинен розробити від п'яти до десяти схем та/ або таблиць.

Індивідуальне завдання **«Розробка презентації»** має на меті узагальнення та систематизацію знань, які здобувачі отримують у процесі вивчення окремих інститутів цивільного права.

Презентація – набір слайдів і спецефектів (слайд-шоу), текстовий зміст презентації, нотатки доповідача, а також роздатковий матеріал для аудиторії, що зберігається в одному файлі. Слайд-шоу – відеокліп, що формується з фотографій. Метою презентації є візуальне подання систематизованої автором інформації з обраної тематики. Виконується, як правило, в програмі MS PowerPoint або з допомогою аналогічних програмних засобів для створення презентацій. Кількість слайдів повинна бути не менше десяти.

Створення презентації передбачає дотримання відповідних правил щодо її змісту та оформлення: 1) висвітлення на слайді основної думки; 2) ілюстрація із застосуванням графічних, аудіо- та відеоматеріалів (звукових та графічних ефектів) основної думки, що дозволяє її розкрити в зручний для слухача спосіб; 3) логічність подання матеріалу, що забезпечується хронологічною (тематичним) послідовністю слайдів.

Для досягнення високого результату слід керуватися такими рекомендаціями:

- не перевантажуйте слайд великим обсягом інформації;
- текстовий матеріал формулюйте лаконічно;
- оформлення слайду не повинно відволікати слухачів від змісту;
- анімаційні ефекти повинні створювати краще сприйняття інформації, що розміщена на слайді

Індивідуальне завдання **«Складання термінологічного словника»** повинно містити не менше 30 термінів за однією із тем навчальної дисципліни для висвітлення яких здобувач опрацював навчальні та наукові джерела (статті, монографії, автореферати тощо) та нормативно-правові акти (закони, підзаконні нормативно-правові акти тощо). До кожного терміна необхідно вказати джерело і номер відповідної сторінки.

Тематику індивідуального завдання за такими видами робіт як **підготовка бібліографічного опису наукових публікацій за тематикою дисципліни та їх коротка анотація; розробка презентації; складання тестових завдань, практичних задач; підготовка схем, порівняльних таблиць і складання термінологічного словника** та строк подачі виконаного індивідуального завдання здобувач погоджує із викладачем, який веде практичні заняття.

ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ЗАДАЧ

Послідовність розв'язання задачі схематично може бути представлена таким чином:

1. Ознайомлення з ситуацією

Уважно прочитайте умови задачі.

2. Встановлення фактичного змісту відносин між учасниками ситуації та інститутів права, якими ці відносини регулюються

Встановіть а) фактичний (економічний чи нематеріальний) зміст відносин між учасниками ситуації (купівля-продаж, завдання шкоди тощо); б) якими інститутами цивільного права регулюються ці відносини. Обидва питання (а) і (б) тісно взаємопов'язані. Для відповіді на них слід використовувати нормативні акти, вказані у планах семінарських занять та матеріали навчальної дисципліни.

3. Попередня юридична кваліфікація обставин справи та визначення основних питань

Визначте суть юридичної проблеми, яка впливає з фабули задачі та головне(-і) питання, на котре(-і) необхідно дати відповідь.

4. Визначення норм права, котрі підлягають застосуванню

Слід використовувати положення цивільно-правових законів, рішення Конституційного Суду України з цивільно-правових питань, а у відповідних випадках – чинні міжнародні договори та прецедентну практику Європейського суду з прав людини, постанови Пленуму Верховного Суду, роз'яснення вищих спеціалізованих судів України та юридичну доктрину. При цьому слід пам'ятати про те, які з вказаних вище актів офіційно визнані в Україні як джерела цивільного права, а які мають лише допоміжне значення й джерелами права не визнаються.

Посилання на юридичну доктрину (коментарі законодавства, монографії, наукові статті тощо) можуть наводитись лише на додаток до посилань на законодавство та на роз'яснення вищих судових інстанцій.

У вказаних вище актах знайдіть цивільно-правові норми, які регулюють поведінку учасників ситуації. Перевірте, чи правильно визначені основні питання, які потребують з'ясування (п. 3).

5. Постановка допоміжних питань («логічний ланцюжок»)

Встановіть, які правові обставини мають значення для відповідей на основні питання (дійсність правочину, обсяг право- чи дієздатності учасників ситуації, наявність чи відсутність у них тих чи інших прав або обов'язків, пропуск позовної давності тощо).

Визначте ті правові питання, від яких залежить відповідь на основне питання задачі. Ці питання повинні утворювати своєрідний логічний ланцюжок, в якому відповідь на кожне наступне питання зумовлена відповіддю на попереднє. Таким чином необхідно встановити якомога повніший та точніший перелік питань, на які слід дати відповідь для юридичної кваліфікації ситуації.

У практичних ситуаціях, що потребують правової оцінки, часто виникають питання, котрі вивчаються в різних темах навчальної дисципліни. Для правильного аналізу подібних ситуацій слід активізувати логічні зв'язки між

розділами та темами дисципліни. Щодо кожного поставленого питання необхідно пригадати, якої теми воно стосується; у разі необхідності рекомендується повторити початковий матеріал за відповідною темою. Значення цієї стадії розв'язання задачі вельми важливе. Адже від правильної постановки правових питань залежить весь подальший хід аналізу ситуації та остаточна відповідь.

6. Виокремлення юридично значущих фактів

Звернувшись до норм цивільного законодавства, уточніть коло фактів, які мають юридичне значення для розглядуваної ситуації. Проаналізуйте фактичні обставини, викладені в умовах задачі і оцініть їхнє значення з огляду на питання, які попередньо поставлені (пп.3, 5). Слід взяти до уваги лише ті обставини, яким норми цивільного права в цій ситуації надають певного юридичного значення.

7. Остаточна юридична кваліфікація обставин справи

Дати детальну й обґрунтовану правову оцінку ситуації, задля чого потрібно:

- визначити усі цивільно-правові наслідки, що виникають з описаних у фабулі задачі юридичних фактів;
- визначити цивільні права та обов'язки учасників ситуації, що розглядається у відповідних правовідносинах;
- встановити, чи були порушені, не визнані чи оспорені цивільні права та інтереси сторін, а якщо були, то які саме і ким;
- вказати конкретні способи захисту цих прав та інтересів.

За наявності цивільно-правового спору слід також:

- дати правову оцінку кожному з їх аргументів сторін;
- вирішити спір по суті.

Якщо за фабулою задачі справа вже вирішена судом чи іншим юрисдикційним органом, слід дати оцінку обґрунтованості такого рішення.

На цьому етапі має відбутись остаточне встановлення відповідності між змістом застосовуваних норм та конкретними фактичними обставинами справи. Проте на практиці трапляються випадки, коли в процесі аналізу ситуації стають очевидними неправильність у первинній постановці питань, помилки у визначенні застосовуваних норм права тощо. В такому випадку слід заново виконати всі операції, вказані у відповідних пунктах пропонованої методики.

З огляду на це умовно можна виділити підготовчий (1–3), основний (4–6) та підсумковий (7) етапи розв'язання задачі.

Правовий аналіз ситуації являє собою своєрідний рух по «спіралі»:

від попередньої загальної оцінки обставин справи (фактів), яка здійснюється на основі вивчених тем дисципліни – до уточнення кола норм права, які врегульовують розглядувані відносини, а згодом подальший рух від цих норм – до обставин справи, котрі переоцінюються вже з позиції точно встановлених та розглянутих у системі правил, якими регулюється відповідна ситуація.

Найбільш важливі правила застосування юридичних норм:

– ієрархія законів та підзаконних нормативно-правових актів за юридичною силою: за наявності двох нормативно-правових актів різної

юридичної сили, кожен з яких регулює розглядувані відносини, *правила, встановлені нормативно-правовим актом нижчої юридичної сили, застосовуються лише остільки, оскільки вони не суперечать правилам нормативно-правового акта вищої юридичної сили;*

– *новий закон скасовує попередній закон:* за наявності двох нормативно-правових актів однакової юридичної сили, кожен з яких регулює розглядувані відносини, застосуванню підлягає акт, прийнятий пізніше;

– *спеціальна норма заміняє норму загальну:* загальні норми, які розраховані на невизначене коло випадків, застосовуються субсидіарно – лише остільки, оскільки вони не замінені спеціальними нормами (тобто нормами, розрахованими на вужче коло випадків);

– за відсутності норм цивільного законодавства, які врегульовують відносини між учасниками конкретної ситуації, за наявності визначених у законі підстав може бути застосована аналогія цивільного закону або аналогія цивільного права (ст. 8 ЦК).

На завершення аналізу необхідно перевірити, чи всі норми права, які регулюють дану ситуацію, враховано; чи правильно їх витлумачено та застосовано.

Послідовність викладу правового аналізу

1. Основне питання задачі.
2. Юридичні питання, на які слід дати відповідь для правової оцінки ситуації.
3. Фактичні обставини, що мають бути встановлені.
4. Необхідні нормативні акти та роз'яснення вищих судових інстанцій.
5. Аргументація (виклад змісту норм, які регулюють відносини сторін та правова оцінка ситуації: визначення, із посиланням на наведені норми, тих наслідків, які виникають з описаних у задачі юридичних фактів; встановлення цивільних прав, обов'язків та охоронюваних інтересів учасників ситуації, а також того, чи були вказані права чи інтереси порушені, не визнані чи оспорені (якщо були, то які саме і ким); правова оцінка кожного з аргументів сторін та/або відповідного рішення юрисдикційного органу.
6. Загальні висновки (визначення конкретних способів охорони та захисту відповідних цивільних прав та інтересів, рішення по суті цивільно-правового спору тощо).

Розв'язання задач підвищеної складності

У задачах, котрі допускають кілька варіантів розв'язання, для отримання оцінки «відмінно» від здобувача, окрім загальних вимог, вимагається встановлення усіх юридично значущих обставин, у тому числі й тих, які можуть бути не згадані в умовах задачі, але, тим не менше, мають бути з'ясовані для всебічного і повного аналізу справи.

У низці задач від здобувачів вимагається не просто «підведення» розглядуваних фактів під певні формально визначені правила, а знаходження належного балансу між правозгідними інтересами, що стосуються даної ситуації. Особливу увагу тут слід звернути на аналіз майнових та немайнових інтересів, наявних у безпосередніх учасників ситуації, а у відповідних випадках – також і публічних інтересів, котрі потребують урахування.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. <http://zakon.rada.gov.ua> – законодавство України: офіційний сайт Верховної Ради України
2. <https://www.president.gov.ua/> – офіційний сайт Президента України.
3. <http://www.kmu.gov.ua/> – офіційний сайт Кабінету Міністрів України.
4. <http://www.nbuv.gov.ua/> – офіційний сайт Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського.
5. <http://lib.ru.if.ua> – офіційний сайт наукової бібліотеки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.